

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

อุทิศส่วนกุศลถวายแด่

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณฺณสิริ มหาเถระ)

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันอังคารที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

อุทิศส่วนกุศลถวายแด่

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

(ปุ่น ปุณฺณสิริ มหาเถระ)

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันอังคารที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗

คำถวายพระกุศล

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗ นี้ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ สำนึกในพระคุณของสมเด็จฯ พระองค์นี้ ซึ่งได้มีต่อกิจการพระพุทธศาสนาเป็นเอนกประการ ดังปรากฏในพระราชประวัติโดยย่อ ซึ่งได้นำพิมพ์ลงในหนังสือเล่มนี้แล้ว นอกจากนั้นระหว่างที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เคยเอื้อเฟื้อทรงพระเมตตาให้การสนับสนุนแก่กิจกรรมของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยหลายครั้งหลายคราว เช่นทรงกรุณารับเป็นประธาน ในการเปิดประชุมพุทธสมาคมทั่วราชอาณาจักรที่จังหวัดเพชรบุรี และได้ทรงกรุณาเยี่ยมและกล่าวสัมโมนียกถาในโอกาสขึ้นปีใหม่ ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เป็นต้น

โดยที่สมเด็จพระสังฆราช ย่อมมีความสำคัญแก่การพระพุทธศาสนา และทรงพระเมตตาแก่พุทธสมาคมดังกล่าวแล้วประการหนึ่ง กับทั้งทรงเป็นที่เคารพบูชากราบไหว้ของมวลสมาชิกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในโอกาสแห่งการพระราชทานเพลิงพระศพครั้งนี้ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ได้รวบรวมพระประวัติของสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นส่วนถวายพระกุศลแด่พระองค์ ในการรวบรวมนี้กระทำในระยะเวลาค่อนข้างจะกระชั้นมาก จึงได้แบ่งกันทำในระหว่างหมู่กรรมการของพุทธสมาคม ฯ ๒—๓ คนด้วยกัน สำนวนโวหารจึงได้มีหลายรสน่าอ่านขึ้น แต่พระรูปของสมเด็จพระสังฆราชองค์ก่อน ๆ นั้น เป็นพระรูปซึ่งมีมานานแล้ว ได้ถ่ายทอดสำเนาพระรูปนั้นมาหลายชั้นหลายชั่วคนด้วยกัน จึงเลอะเลือนไปบ้างเป็นบางพระองค์ ข้อนี้ขออภัยแก่ท่านด้วย

ในนามของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยเอง และถือเสมือนว่าเป็นผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ ขอถวายสักการะ อุทิศส่วนกุศล ที่ได้บำเพ็ญมาแล้ว และกำลังบำเพ็ญอยู่ขณะนี้ถวายเป็นพระกุศล ขอกุศลผลบุญจงเป็นพาหะโนบาย นำพระองค์ท่านสู่แดนเกษมในสัมปรายภพนั้นจงทุกประการ

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๒๓ เมษายน ๒๕๑๗

ความเป็นมาของตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย มีความเป็นมาอย่างไรนั้น เห็นว่าความสันนิษฐานของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในเรื่องตำนานพระสงฆ์น่าจะถูกต้องที่สุด โดยทรงให้ความเห็นไว้ว่า

"ฯลฯ สมณศักดิ์ในประเทศสยามที่ได้พบหลักฐานเป็นเก่าก่อนที่สุด มีในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์พระร่วงกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จารึกในราวปี พ.ศ. ๑๘๓๕ ที่ว่า พระนครกรุงสุโขทัยมีสังฆราช มีปู่ครู มีมหาเถระและเถระสังฆราชนั้น เห็นจะเป็นสังฆนายกชั้นสูงสุด ตำแหน่งปู่ครู ตรงกับที่เราเรียกว่าพระครูในทุกวันนี้ เป็นตำแหน่งสังฆนายก รองลงมาจากสังฆราช มหาเถระและเถระที่กล่าวในศิลาจารึกนั้น เห็นจะมีความหมายว่า พระภิกษุซึ่งมีพรรษาอายุและทรงคุณธรรมในทางพระศาสนาเป็นมหาเถระและเถระตามวินัยบัญญัติ มิได้เป็นสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง

เหตุใดจึงเรียกตำแหน่งสังฆนายกว่า สังฆราชว่า ปู่ครู ข้อนี้มีเค้าพอที่จะสันนิษฐานได้ด้วยยศพราหมณ์ ซึ่งปรากฏว่ามียศเป็นพระราชครู และพระครู (ในครั้งนั้นเห็นจะเรียกว่า ปู่ครู ในศิลาจารึก) ด้วยพราหมณ์เป็นผู้สั่งสอนแบบประเพณีข้างฝ่ายพระราชอาณาจักรตั้งแต่ยังเป็นใหญ่ในประเทศนี้ เมื่อไทยได้ปกครองสยามประเทศ มาตั้งราชธานีที่นครสุโขทัย เชื่อได้ว่า คติพราหมณ์มีมั่นคงในที่นั้นมาก่อน เมื่อมาถึงพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามากขึ้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาทรงพระราชดำริเห็นสมควร จะต้องยกย่องได้สังฆนายกมียศศักดิ์ ข้าพเจ้า (สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ) เข้าใจว่า คงจะเอายศพราหมณ์มาเทียบตั้งสังฆนายกเป็นสังฆราชและปู่ครู โดยลำดับ ตำแหน่งสังฆราชที่ไม่เรียกว่า พระราชครู คงจะเป็นเพราะพระสงฆ์เป็นแต่ผู้สอนพระธรรรมวินัยฝ่ายพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นข้าราชการเหมือนพวกพราหมณ์ สังฆนายกมีแต่หน้าที่บังคับบัญชาว่ากล่าวพระภิกษุสงฆ์บริษัท จึงให้เรียกว่า สังฆราช ทางที่เค้ามูลเหตุ ที่จะเรียกสังฆนายกว่า พระสังฆราชปู่ครู ข้าพเจ้า (สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ) คิดเห็นแต่ทางนี้แต่ทางเดียว

ในสยามประเทศ เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานี เห็นจะมีพระสังฆราชมากกว่าองค์เดียว ด้วยวิธีการปกครองพระราชอาณาจักรในสมัยนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกล

ราชธานีเป็นเมืองประเทศราชโดยมาก แม้เมืองที่อยู่ไกลราชธานีที่เป็นเมืองใหญ่ ก็ตั้งเจ้านายในพระราชวงศ์ออกไปครองอย่างทำนองประเทศราชเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง น่าจะมีสังฆราชองค์หนึ่งเป็นสังฆปรินายกของสังฆบริษัทแห่งเมืองนั้น ความตามที่กล่าวนี้ มีเค้าเงื่อนปรากฏในทำเนียบชั้นหลัง ยังเรียกเจ้าเมืองว่า พระสังฆราช อยู่หลายเมือง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพิ่งทรงเปลี่ยนเป็น, สังฆปาโมกข์ในรัชกาลที่ ๔ นี้เอง แต่ส่วนตำแหน่งปู่ครูนั้น เปลี่ยนเรียกว่าพระครูมาแต่ตั้งกรุงสุโขทัยแล้ว ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า เชื่อได้แน่ว่า ตำแหน่งพระครู เป็นตำแหน่งสังฆนายกรองสังฆราชลงมา เมืองใหญ่มีเมืองละหลายองค์ ถ้าเป็นเมืองน้อย สังฆปรินายกมีสมณศักดิ์เป็นเพียงปู่ครู ฯลฯ"

ครั้นต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี การปกครองคณะสงฆ์ไทยเชื่อว่าคงเป็นไปตามหลักเดิมที่มีมาแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่ก็คงมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในสมัยนั้น

เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่สอง ไทยเราต้องย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่กรุงธนบุรีชั่วคราว แล้วสร้างกรุงเทพมหานครขึ้น การปกครองคณะสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็คงมีของเดิมเป็นโครงสร้างอยู่ กล่าวคือ การปกครองคณะสงฆ์ พระเจ้าแผ่นดินคงตั้งสมเด็จพระสังฆราชขึ้น ให้เป็นประมุขทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ด้วยกันเอง และในการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์นี้ ก็มีพระสังฆราชปกครองคณะสงฆ์ ตามหลักดำเนินการ แต่คงมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรายละเอียดให้เป็นไปตามยุคกาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินการปกครองคณะสงฆ์สำเร็จลุล่วงเป็นไปด้วยดี แต่ด้วยตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายกนี้ยังคงที่อยู่ เพราะเป็นตำแหน่งซึ่งมีความจำเป็น โดยมีความเป็นมาดังกล่าวแล้ว ตลอดมาจนทุกวันนี้

สมเด็จพระสังฆราชในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ คงดำรงตำแหน่งเป็นสกลมหาสังฆปรินายก สืบต่อมาจากโบราณจนถึงทุกวันนี้ แม้ต่อมาจะได้มีการตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นก็ดี และแล้วจะได้มีการแก้ไขหลักการบางอย่างในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๘ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ บ้างก็ดี แต่ก็หาได้เปลี่ยนแปลงความเป็นสกลมหาสังฆปรินายกของสมเด็จพระสังฆราชเป็นอย่างอื่นไปไม่ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเรื่องราวของสมเด็จพระสังฆราชแห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่เริ่มตั้งกรุงเทพมหานครตลอดจนถึงวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗ อันเป็นวันถวายเพลิงสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถระ) ของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสังเขปความดังต่อไปนี้

สมเด็จพระสังฆราช
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

องค์ที่ 1 สมเด็จพระสังฆราช (สี) วัดบางหว้าใหญ่

องค์ที่ ๑

สมเด็จพระสังฆราช (สี)

แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม (วัดบางหว้าใหญ่)

สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้นัยว่าเดิมเป็นพระภิกษุ ผู้ทรงคุณธรรมสูงในทางพระพุทธศาสนาองค์หนึ่ง พำนักอยู่ ณ วัดพนัญเชิง ตำบลคลองสวนพลู อำเภอกรุงเก่า ซึ่งเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกในสมัยนั้น แต่จะได้ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ว่ากระไรหรือไม่นั้นยังสับสนอยู่ ค้นไม่พบ คงเรียกขานกันว่า พระอาจารย์สี มีคนนับถือมาก ระหว่างที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกครั้งที่ ๒ นี้ พระอาจารย์สีก็เล็ดลอดหลบหนีภัย ตามตำนานว่าไปอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พระอาจารย์สีจะถือกำเนิดเมื่อใด ที่ไหน ในตระกูลใดนั้นยังไม่พบหลักฐาน

การที่พระอาจารย์สีแห่งวัดพนัญเชิง หลบหนีจากกรุงศรีอยุธยาเพราะบ้านเมืองแตกเสียแก่พม่า ไปจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นเชื่อกันว่า คงจะเป็นเพราะเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้น เจริญรุ่งเรืองทั้งในทางวัตถุและจิตใจ พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย ก็ปรากฏว่าเข้ามาที่เมืองนครศรีธรรมราชและประดิษฐานอยู่ที่นั้นก่อน แล้วจึงแพร่เข้าไปที่เมืองสุโขทัย เชียงใหม่ เมืองนครศรี-ธรรมราชนี้เป็นเมืองเอกมีอาณาเขตกว้างขวาง คือตั้งแต่จังหวัดชุมพรในสมัยนี้ลงไปจนถึงเขตแดนเมืองมลายู และเพราะเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์มากนี้เอง เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกจึงตั้งตัวเป็นใหญ่ไม่ยอมขึ้นแก่ใคร ก๊กหนึ่ง ซึ่งปรากฏตามเรื่องไทยรบพม่าที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ เรียกเมืองนคร-ศรีธรรมราชว่า ก๊กที่ ๓ ซึ่งมีฝีมือในการสงครามแข็งแข็งก๊กหนึ่ง เมื่อเจ้าตากยกกองทัพปราบ ครั้งแรกปรากฏว่ากองทัพกรุงธนบุรีเพลี่ยงพล้ำแก่กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ต่อการรบครั้งที่สอง จึงเอาชัยชนะได้ และได้อาราธนาพระอาจารย์สีจากเมืองนครศรีธรรมราชให้มาจำพรรษา ณ วัดบางหว้าใหญ่ คือวัดระฆังโฆสิตารามสมัยนี้

สันนิษฐานว่า พระอาจารย์สีนี้น่าจะคุ้นเคยกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก่อน และการมาอยู่กรุงธนบุรี ครองวัดบางหว้าใหญ่นี้มิใช่ถูกนำตัวมากักไว้ และเมื่อมาจำพรรษาอยู่วัดบางหว้าใหญ่ก็ไม่ปรากฏว่าพระอาจารย์สีถูกเกาะกุมกักขังแต่อย่างใด ต่อมาได้รับการ

แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแทนพระอาจารย์ทองดี ซึ่งเป็นสังฆราชอยู่เดิม แต่เจ้าตากทรงถอดเสีย เพราะได้กิตติศัพท์โดยมีผู้ฟ้องว่า เป็นผู้บอกที่ซ่อนทรัพย์ของราษฎรแก่พม่าและคงจะสอบสวนแล้วได้ความเป็นสัตย์ จึงทรงถอดจากตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเสีย

เมื่อพระอาจารย์สี ได้ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชแล้ว ตามพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสำคัญผิดว่า พระองค์ท่านเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดา จึงให้พระสงฆ์ปุถุชนแสดงความเคารพกราบไหว้ พระอาจารย์สี ซึ่งเป็นพระสังฆราชครองวัดบางหว้าใหญ่ สมเด็จพระพุฒาจารย์แห่งวัดบางหว้าน้อย กับพระพิมลธรรมแห่งวัดโพธาราม ๓ องค์นี้มั่นอยู่ในธรรมวินัยไม่หวั่นไหว กราบทูลยืนยันว่า คฤหัสถ์แม้จะเป็นโสดาบุคคลก็ดี แต่ก็ยังเป็นหินเพศต่ำกว่าพระสงฆ์ปุถุชน ผู้ครองกาสาวพัสตร์ดำรงตนอยู่ในปาริสุทธิศีลอันประเสริฐ เป็นอุดมเพศอันสูง ซึ่งจะให้อัญชลีนบไหว้โสดาบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่นั้นไม่ชอบ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพิโรธมากจึงให้ถอดจากสมณศักดิ์ลงเป็นพระอนุจร กับให้นำตัวไปลงโทษเสียที่วัดหงสาราม

ครั้นต่อมาสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๓๒๕ โปรดกล้า ฯ ให้พระอาจารย์สี คือสมเด็จพระสังฆราช พระพุฒาจารย์ พระพิมลธรรม รวม ๓ องค์ ซึ่งถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีถอดลงเป็นพระอนุจรนั้นกลับคืนสมณศักดิ์ตามเดิม ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชของพระอาจารย์สี หรือสมเด็จพระ-สังฆราช (สี) นั้นนิยมว่า เริ่มเป็นพระสังฆราชเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๓๒๕ เป็นต้นมา และในครั้งนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ได้ปรับปรุงสังฆมณฑลเสียใหม่ เพื่อความบริ-สุทธิ์ของพระพุทธศาสนา ได้ถอดถอนพระสงฆ์ที่ประจบสอพลอพระเจ้ากรุงธนบุรี เพ็ดทูลให้เป็นที่สบอารมณ์ว่าพระสงฆ์ไหว้ฆราวาสที่เป็นโสดาบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่ได้นั้น ออกเสียจากสมณศักดิ์แล้วบังคับให้สึกเสียจากสมณเพศ

ลุพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปรารภความว่า พระไตรปิฎกอันเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนานั้นบกพร่อง โดยเป็นฉบับอักษรลาวก็มี อักษรรามัญก็มี ควรที่จะปรับปรุงจัดทำเสียใหม่ให้เป็นอักษรขอมแต่อย่างเดียว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์มีสมเด็จพระสังฆราช (สี) เป็นอาทิมาถวายวิสัชนาถึงความเป็นมาแห่งการนำสังคายนาว่าทำเพื่ออะไร ได้ผลอย่างไร ครั้นทรงทราบคุณประโยชน์ของการสังคายนาแล้ว จึงโปรดเกล้าให้ชำระพระไตรปิฎก โดยให้จารึกเป็นอักษรขอมไว้เป็นหลักฐานของพระพุทธศาสนา โดยแบ่งงานที่ต้องทำเป็น ๔ กองคือ

๑. พระสุตตันตปิฎก สมเด็จพระสังฆราช (สี) เป็นแม่กอง

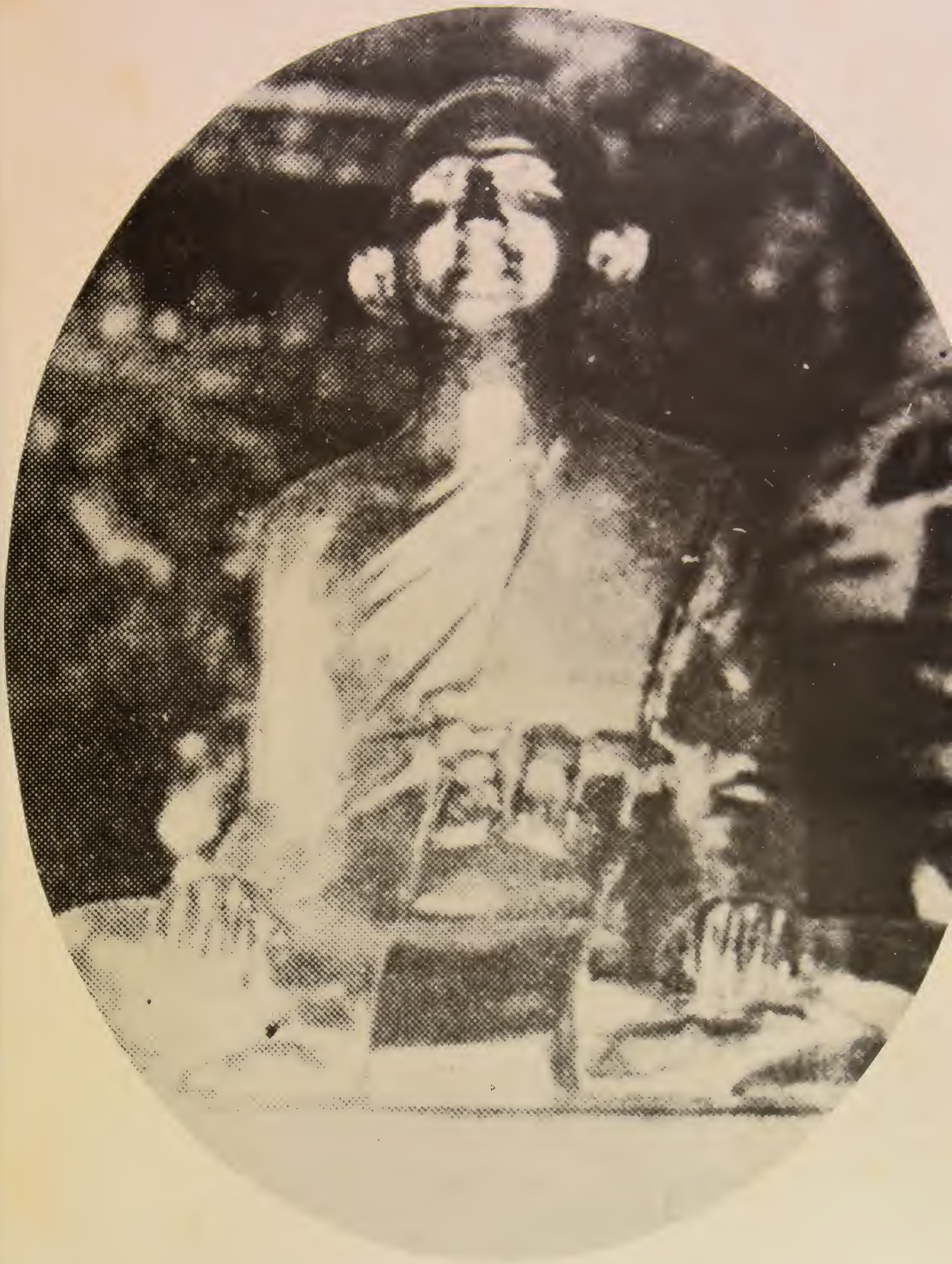
๒. พระวินัยปิฎก พระวันรัต เป็นแม่กอง

๓. พระสัททาวิเศษ พระพิมลธรรม เป็นแม่กอง

๔. พระปรมัตถปิฎก พระธรรมไตรโลก เป็นแม่กอง

สิ้นเวลาตรวจชำระอยู่ ๕ เดือนจึงเสร็จลง ซึ่งตรงกับเดือน ๕ พ.ศ. ๒๓๓๒ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้จารึกเป็นอักษรขอมลงในใบลานใหญ่ ปิดทองทึบทั้งปกหน้าปกหลัง ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า พระไตรปิฎกฉบับทอง และถือเป็นฉบับที่ถูกต้อง กาลต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ได้พิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรไทย ก็ได้ใช้พระไตรปิฎกฉบับรัชกาลที่ ๑ ซึ่งสมเด็จสังฆราช (สี) เป็นประธานชำระนี้เป็นแบบฉบับตรวจสอบความถูกต้อง สมเด็จพระสังฆราช (สี) จึงเป็นพระสังฆราชองค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์มีคุณธรรมมั่นคง ดำรงอยู่ในสัมมาปฏิบัติ สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจ พระภิกษุสงฆ์ซึ่งในระหว่างนั้น แตกสานซ่านเซนไปอยู่ในที่ต่าง ๆ และบางหมู่ บางเหล่าอาจมีทิษฐิในทางไม่ชอบไม่ควรอยู่บ้าง ให้หันมาประพฤติธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก ดำรงตนมั่นอยู่ในสัมมาปฏิบัติยังพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ยิ่งขึ้น การพระพุทธศาสนาในครั้งนั้น แม้อยู่ในระหว่างต้องปรับปรุงอย่างเข้มแข็งก็ดี สมเด็จพระสังฆราช (สี) ก็สามารถปกครองคณะสงฆ์ได้สงบเรียบร้อยตามสมควรแก่เหตุการณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กษัตราธิราชของเมืองไทยในสมัยนั้น ถวายอุปการะยกย่องสมเด็จพระสังฆราช (สี) โดยควรทุกประการ เป็นต้นว่าสมเด็จ ฯ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการผนวชของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) และเจ้านายอื่น ๆ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น ยังผลให้พสกนิกร ถวายการปฏิบัติต่อพระสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในสมณธรรมตามไปด้วย ข้อนี้เป็นการเกื้อกูลพระพุทธศาสนาอย่างสำคัญและได้ผลดี ทำให้พระบวรพุทธศาสนาในประเทศไทยมั่นคงขึ้น

สมเด็จพระสังฆราช (สี) แห่งวัดบางหว้าใหญ่ ซึ่งต่อมารัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าให้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระสังฆราชของกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ ๑๒ ปี (ไม่นับรวมระยะเวลาตอนที่เป็นพระสังฆราชของกรุงธนบุรีเข้าด้วย) โดยเป็นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ ตรงกับปีขาลเดือน ๕ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รวมระยะเวลาที่เป็นสมเด็จพระสังฆราชได้ ๑๒ ปี

องค์ที่ 2 สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ

องค์ที่ ๒

สมเด็จพระสังฆราช (สุก)

วัดมหาธาตุ

เชื่อกันว่าสมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นพระภิกษุ ทรงสมณคุณ รอบรู้ปริยัติธรรมลึกซึ้งองค์หนึ่งในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี รุ่น ๆ กันกับสมเด็จพระสังฆราช (สี) จึงไม่อาจที่จะทราบได้แน่ว่า มีพระกำเนิด ณ ที่ใด เมื่อใด มีชาติตระกูลอย่างไร แม้ขณะที่สมเด็จพระสังฆราช (สี) ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑ แห่งกรุงธนบุรี ก็ยังไม่พบหลักฐานปรากฏชัดว่า มีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะชื่อใด แต่ในคราวที่สมเด็จพระสังฆราช (สี) รับเป็นประธานในการชำระพระไตรปิฎกตามพระบรมราชโองการของรัชกาลที่ ๑ นั้น ได้ตั้งพระวันรัตเป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก พระวันรัตนี้คือ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ซึ่งเป็นพระสังฆราชองค์ที่ ๒ ของกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (สี) นั่นเอง ในตอนหลังนี้พอได้ความว่า ก่อนที่จะเป็น พระวันรัตนั้น เป็นพระราชาคณะที่พระญาณสมโพธิ์ จำพรรษา ณ วัดสลัก (คือวัดมหาธาตุในปัจจุบัน) แล้วเลื่อนเป็นที่พระธรรมเจดีย์ แล้วเป็นพระวันรัต

ความในตอนนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในประวัติวัดมหาธาตุว่า "ฯ ล ฯ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) เห็นจะเป็นเปรียญมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า เมื่อสังคายนาพระไตรปิฎก ยังเป็นที่พระพนรัตน ได้เป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก เมื่อเป็นสังฆราชได้เป็นอุปัชฌาย์ของ กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข และกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เข้าใจว่าเป็นพระอุปัชฌาย์ของเจ้านายที่ทรงผนวชในรัชกาลที่ ๑ ชั้นหลังโดยมากด้วย"

ปลายสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อเกิดเหตุวุ่นวายโดยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเชื่อว่าพระองค์เป็นอริยบุคคลชั้นโสดา มีปัญหาว่าพระสงฆ์ปุถุชนจะต้องอัญชลีกราบไหว้ ฆราวาสที่เป็นโสดาบัน หรือไม่นั้น ยังผลให้พระสงฆ์แตกออกเป็น ๒ คณะ และราษฎรเกิดความคิดเห็นผิดกันไป จนถึงเกิดความไม่สงบนั้น ไม่ปรากฏว่า สมเด็จพระสังฆราช (สุก)

มีชื่อเข้าเกี่ยวข้องด้วยในเหตุการณ์ครั้งนี้ ข้อนี้มีเหตุให้คิดได้หลายสถาน เพิ่งปรากฏพระนามของสมเด็จพระสังฆราช (สุก) ในคราวที่เป็นพระวันรัตนั้นได้รับหน้าที่เป็นแม่กองชำระพระ-ไตรปิฎก ในเรื่องพระวินัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุ ทำให้เข้าใจได้ว่า เป็นพระเถระผู้ใหญ่องค์หนึ่งรองจากสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) และคงจะดำรงตนมั่นอยู่ในพระวินัย หรืออย่างน้อยก็ทรงแตกฉานในพระวินัยของสงฆ์เป็นอย่างดี อาจหาตัวจับได้ยาก ความเป็นอยู่ในคณะสงฆ์นั้น ท่านทั้งหลายคงทราบทั่วกันว่าพระวินัยเป็นสาระสำคัญ ที่จะผูกพันรักษาความเป็นภิกษุ ได้คงเป็นภิกษุ เป็นบุคคลควรแก่การเคารพ ควรแก่การกราบไหว้บูชา ซึ่งเป็นการชี้ความดีเด่น หรือความสำคัญของสมเด็จพระสังฆราช (สุก) ให้ประจักษ์มาตั้งแต่คราวเป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ทรงจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุเป็นองค์แรก ซึ่งต่อมาภายหลัง วัดมหาธาตุนี้ได้เป็นที่จำพรรษาของสมเด็จพระสังฆราชอีกหลายองค์ กล่าวคือพระภิกษุองค์ใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชขึ้น ก็ทรงย้ายไปจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุ จึงขออนุญาตนำเรื่องวัดมหาธาตุมาเรียนได้พอเป็นสังเขป ดังนี้

มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าล้อมใกล้จะแตกครั้งที่ ๒ นั้น สมเด็จ-พระเจ้ากรุงธนบุรี ขณะนั้นเป็นที่พระยาวชิรปราการ ซึ่งราษฎรเรียกกันว่าพระยาตาก เพราะเป็นเจ้าเมืองตาก คุมสมัครพรรคพวกอันมีสมเด็จกรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท (นามเดิมว่านายบุญมา) เป็นต้น ตีหักออกจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกพม่าล้อมอยู่นั้นออกมาได้แล้ว ลงเรือหนีล่องลงมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา ขณะนั้นเป็นเวลากลางคืน พม่าไล่ติดตามมา ก็พยายามเร่งฝีพายให้เรือเร็วขึ้น แต่ก็เกรงว่าจะไม่พ้นข้าศึก จนปัญญาจึงขอความอนุเคราะห์จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่า หากหนีพม่าได้สำเร็จและแจ้งขึ้นที่ไหน ก็จะสร้างวัดถวายเป็นพุทธบูชา ณ ที่นั้น ถ้าที่นั้นมีวัดอยู่แล้ว ก็จะทะนุบำรุงซ่อมแซมให้รุ่งเรืองสืบไป ในคืนนั้นปรากฏว่าพม่าไล่ตามไม่ทัน หนีรอดมาได้ และสว่างขึ้นที่หน้าวัด สลัก (วัดมหาธาตุในทุกวันนี้) ครั้นต่อมา นายบุญมา ได้เป็นสมเด็จกรมราชวังบวรสุรสิงหนาท จึงทรงทะนุบำรุงวัดสลัก ดังที่อธิษฐานไว้

เรื่องวัดมหาธาตุนี้ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ในเรื่องวัดมหาธาตุเหมือนกัน มีใจความนอกจากที่กล่าวมาแล้วว่า สันนิษฐานว่าวัดสลักนี้ ชั้นเดิมทำไว้งดงาม

เป็นวัดขนาดกลางโบสถ์และวิหารยังปรากฏอยู่ทางเหนือของศาลาการเปรียญ แต่ตัวโบสถ์นั้นรื้อเสียเมื่อสถาปนา เป็นวัดทิพพาราม คงเหลือแต่แท่นพระประธาน ซึ่งเป็นศิลาแดง ต่อมาได้ก่อพระเจดีย์หุ้มไว้

วัดสลักนี้ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อว่าวัดทิพพารามนั้น ข้อนี้ได้ความตามพงศาวดารต่อไปว่า สมเด็จกรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท เตรียมจะสร้างพระราชวัง เพื่อเป็นที่ประทับ แต่ได้มีผู้คิดร้ายต่อพระองค์ซุ่มซ่อนผู้คนไว้หมายจะปลงชนม์ ณ ที่จะสร้างประสาท แต่ขณะนั้นใช้เป็นที่ทรงบาตรในตอนเช้า แต่ด้วยบุญญาธิการ เหล่าร้ายไม่อาจกระทำการได้สำเร็จ แต่ก็ได้ฆ่าผู้คนในพระราชวังบวรที่ไปพบเหตุการณ์เข้า พระองค์ทรงเห็นว่าการสร้างพระราชวังเป็นที่ประทับนั้น อาจเกินพระบารมี จึงอุทิศพัสดุบรรดามี ซึ่งเตรียมสร้างพระราชวังนั้นนำเอาไปสร้างมณฑปที่วัดทิพพารามให้เหมือนอย่างมณฑปแห่งวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงศรีอยุธยา และเสริมสร้างปูชนียสถานอื่น ๆ ให้วิจิตรมั่นคง เพื่อเป็นที่เคารพสักการะของอนุชนสืบไป นับว่าในคราวนั้นเป็นต้นมา สมเด็จกรมพระราชวังบวรได้ทรงเปลี่ยนนามวัดทิพพารามเสียใหม่ว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ เข้าใจว่าเนื่องจากมีมณฑปเป็นที่เคารพเกิดขึ้นใหม่ซึ่งเอาอย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือมีวัดหนึ่งอยู่ในพระราชวัง ชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ เพราะมีพระพุทธรูปชื่อพระศรีสรรเพชญ์ เป็นที่เคารพของประชาชนมาก จึงเอาชื่อพระพุทธรูปมาตั้งเป็นชื่อวัด แต่ต่อมานัยว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงเปลี่ยนชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์เสียใหม่อีก ทรงให้ชื่อว่า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรมหาวิหาร เหตุที่เปลี่ยนชื่อเป็นอย่างนี้ สันนิษฐานว่า เพราะเป็นที่ปรากฏทั่วไปว่า ทุกเมืองใหญ่ ๆ มักจะมีวัด ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นวัดหลักของเมืองนั้น ชื่อวัดมหาธาตุ คงจะทรงให้วัดนี้เป็นวัดหลักพระพุทธศาสนาของกรุงเทพมหานครก็ได้ จึงได้ทรงต่อเติมแต่งชื่อขึ้นใหม่ให้ไพเราะ แต่ก็มีอุปสรรค์ เพราะชื่อใหม่นี้ไปคล้ายกับชื่อวัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้า อย่างไรก็ดี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า รัชกาลที่ ๕ คือ เจ้าฟ้าวชิรุณหิศ องค์รัชทายาทสวรรคตลง ได้โปรดให้สร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย (หอพระสมุดหน้าวัดมหาธาตุในปัจจุบัน) ขึ้นที่หน้าวัด ให้เป็นสถานที่สำหรับสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และทรงบริจาคพระราชทรัพย์ของสยามมกุฎราชกุมารองค์นั้น อุทิศถวายไว้สำหรับใช้ในการปฏิสังขรณ์ในเมื่อชำรุดทรุดโทรม แล้วทรงเปลี่ยนสร้อยชื่อของวัดเสียใหม่อีกว่า วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) องค์ที่ ๒ เป็นพระสังฆราชสืบต่อมาจากสมเด็จพระสังฆราช (สี) องค์ที่ ๑ คงดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาสืบต่อมา และที่ปรากฏว่าได้จัดให้เป็นระเบียบยิ่งขึ้นกว่าเดิมคือ

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้ทรงวางระเบียบการสอบเป็นพระเปรียญขึ้นเป็น ๓ ขั้น หรือ ๓ ขั้นคือ

เปรียญตรี — ผู้สอบต้องสามารถแปลพระสูตรซึ่งเป็นภาษาบาลีเป็นภาษาไทยได้ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ ถ้าสอบได้ก็ได้เป็นเปรียญตรี ซึ่งในสมัยนั้นเรียกชื่อว่า บาเรียนตรี

เปรียญโท — ผู้สอบต้องสามารถแปลพระสูตรพระวินัยที่เป็นภาษาบาลีเป็นภาษาไทยได้ตามที่กรรมการกำหนดให้ ถ้าสอบได้ก็เป็นเปรียญโท ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า บาเรียนโท.

เปรียญเอก — ผู้สอบต้องแปลสามารถแปล พระสูตร พระวินัย พระปรมัตถ์ ภาษาบาลีเป็นภาษาไทยได้ตามที่กรรมการกำหนดให้ ถ้าสอบได้ก็เป็นเปรียญเอก ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า บาเรียนเอก

ข้อนี้ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นรูปร่างอย่างเป็นล่ำสันขึ้น และเป็นรูปทรงของการศึกษาพระพุทธศาสนาในทุกวันนี้ ยังผลให้การพระศาสนามีรากฐานมั่นคงเป็นหลักฐานยิ่งขึ้น

การสังคม ทรงปฏิบัติกิจของสงฆ์ โดยอุปสมบทกุลบุตรผู้มีศรัทธาให้เป็นพระภิกษุ ซึ่งประชาชนถือว่าได้เข้าเป็นญาติในพระพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ได้ดำเนินไปโดยเคร่งครัดชอบด้วยพระวินัย อันเป็นการทำให้การพระศาสนาเข้าสู่จิตใจของประชาชนอย่างมีระเบียบและมั่นคง

นอกจากนี้ยังได้ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ในการทรงผนวชของสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ ด้วย

พระสมณศักดิ์ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ได้บ้างนั้นไม่รู้แน่นอนนัก แต่พอรวบรวมได้บ้างคือ เป็นที่ พระญาณสมโพธิ์ — พระธรรมเจดีย์ — สมเด็จพระวันรัต — สมเด็จพระสังฆราช

ครั้นปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ เดือนหกแรก ๑๑ ค่ำ วันพุธ เวลา ๒ โมงเช้า ก็สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชนมายุได้ ๘๕ พรรษา ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชมาแต่ พ.ศ. ๒๓๓๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๙ รวม ๒๒ ปี

องค์ที่ 3 สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ

องค์ที่ ๓
สมเด็จพระสังฆราช (มี)
วัดมหาธาตุ

มีหลักฐานพอจะเชื่อได้ว่า ประสูติเมื่อ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะเมีย ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๙๑

การศึกษาและสมณศักดิ์—เป็นเปรียญเอก อุปสมบทอยู่วัดราชบูรณะ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ ได้รับสมณศักดิ์เป็นที่ พระวินัยรักขิต พ.ศ. ๒๓๓๗ ได้เลื่อนเป็นพระพิมลธรรม ต่อมาอีกไม่กี่ปีก็เลื่อนเป็นสมเด็จพระวันรัต ครั้น พ.ศ. ๒๓๕๙ เป็นสมเด็จพระสังฆราช

ภารกิจ—พระสังฆราชองค์นี้เป็นที่สนิทเสน่หาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระเจ้าแผ่นดินในสมัยนั้นมาก จึงมักต้องรับภารกิจจะต้องรับการปรึกษาข้อราชการเกี่ยวด้วยพระศาสนาเป็นประจำ

— งานวันวิสาขบูชา ซึ่งเคยทำเป็นงานใหญ่ร่วมกันทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรในครั้งกรุงสุโขทัยนั้น ครั้นต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยางานนี้ได้รับความสนใจน้อยลง จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึก และสมัยกรุงธนบุรีก็ยังมิได้ปรับปรุงให้ดีขึ้น, แม้สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานวิสาขบูชาก็ยังเงียบ ๆ อยู่

เพิ่งจะมาเริ่มใหม่ในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (มี) เน้นให้เห็นวันสำคัญในทางพุทธศาสนาว่า วันวิสาขะมีความสำคัญอย่างไร และเพียงใด การจัดงานวันวิสาขะในครั้งนั้นได้รับการสนับสนุนจากพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นอย่างดี จนถึงแก่เป็นทำนองบังคับให้ข้าราชบริภารและราษฎรทำบุญทำกุศลกันอย่างจริงจังเป็นเวลา ๓ วัน เช่น ถูกสั่งห้ามไม่ให้กินเหล้าในระหว่าง ๓ วันนั้นโดยเด็ดขาด พระภิกษุสามเณรก็ต้องสวดมนต์กระทำกิจสมณโดยเคร่งครัดทั้ง ๓ วัน

— โอวาทานุสาสนี เป็นนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ขึ้น เนื่องจากยังมีภิกษุสงฆ์สามเณรบางหมู่กระด้างกระเดื่องต่อพระวินัยสงฆ์ จึงจำเป็นต้องเตือนต้องสั่งสอน อบรม ให้สงฆ์สามเณรในสมัยนั้นอยู่ในธรรมวินัย เว้นการอันควรเว้น ประพฤติแต่การอันควรประพฤติ โดยออกเป็นโอวาทานุสาสนี ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดีพอควร ทำให้คณะสงฆ์บำเพ็ญสมณกิจขะมักเขม้นยิ่งขึ้น

— ทรงวางระเบียบการสอบปริยัติธรรมขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพราะประสงค์ให้ภิกษุสามเณรแตกฉานในพระไตรปิฎกยิ่งขึ้น คือ

๑. ใช้อรรถกถาธรรมบท เป็นแบบเรียนและสอบไล่ และสอบไล่คราวแรก ต้องสอบให้ได้ทั้ง ๓ ประโยค คือประโยค ๑—๒—๓ จึงจะเป็นเปรียญได้

๒. ให้แปลคัมภีร์มงคลลัตถทีปนีเป็นภาษาไทยสำหรับประโยค ๔

๓. ประโยค ๕ ให้แปลคัมภีร์มตุตะกะ คู่กับหนังสือสมันตปสาทิกาอัฏฐกถาวินัยเป็นภาษาไทย

๔. ประโยค ๖ ให้แปลคัมภีร์มังคลัตถทีปนีเป็นไทย และแปลคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททั้ง ๘ ภาค เป็นภาษาบาลี ซึ่งต่อมาได้มีการเพิ่มหนังสือที่จะต้องแปลมากยิ่งขึ้น

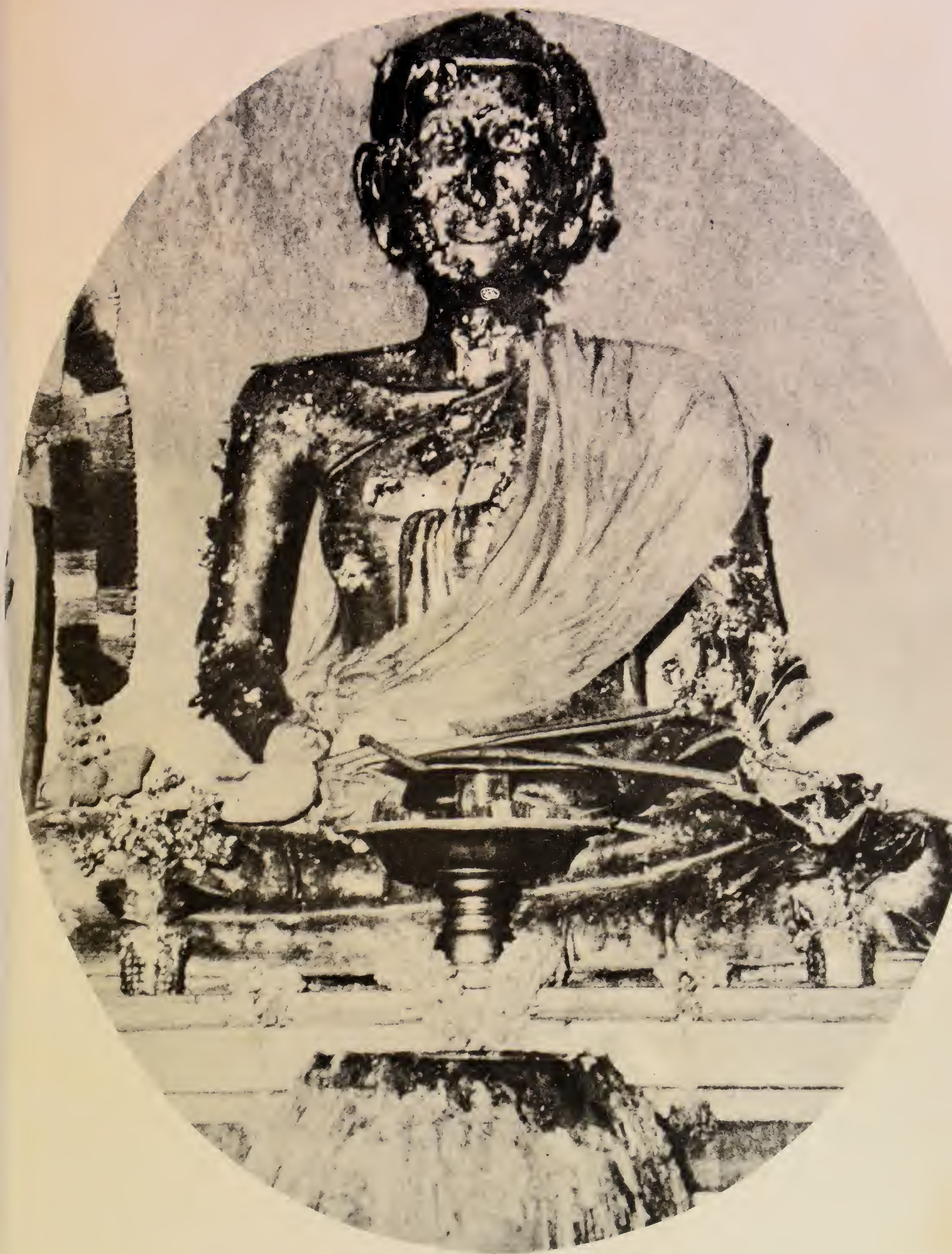
รวมความว่า ได้มีการกำหนดหนังสือที่จะแปลเป็นไทย แล้วแปลไทยเป็นมคธเพิ่มขึ้นอีกทุกประโยครวมทั้ง ๙ ประโยค ที่ยกขึ้นกล่าวนั้นเป็นเพียงอุทธาหรณ์ ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุผู้ที่สอบไล่ได้นั้น มีความรอบรู้บาลีเป็นอย่างดี อันเป็นผลเกิดการศึกษาเล่าเรียนทางพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นมีความรู้กว้างขวางแตกฉานยิ่งขึ้น การพระพุทธศาสนาสมัยนั้นเจริญเป็นที่นิยมว่า ผู้ที่เป็นเปรียญนั้น แม้สึกหาลาเพศไปเป็นฆราวาส ก็สามารถใช้ความรู้นั้นเป็นประโยชน์แก่ทางราชการบ้านเมืองโดยไปรับราชการได้ดี สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ จึงมีส่วนในการสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก แม้ตามระยะเวลาที่พระองค์ดำรงตำแหน่งสังฆราชมีเพียง ๔ ปีก็ดี แต่พระองค์ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยรักษาการแทนสมเด็จพระสังฆราช (สุก) องค์ก่อนมานาน ด้วยสมเด็จพระสังฆราช (สุก) พระองค์นั้นในตอนหลังทรงชราปฏิบัติหน้าที่ไม่ใคร่ได้สะดวก

สิ้นพระชนม์— สมเด็จพระสังฆราช (มี) ทรงเป็นพระสังฆราชเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคาร แรม ๗ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๓๖๒ พระชนมายุ ๗๐ พรรษา ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชอยู่ ๔ ปี

—เพราะเหตุที่เป็นพระสังฆราชที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงถวายความเคารพมาก คือ นอกจากการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญอย่างน่าสรรเสริญแล้วยังได้ทรงถวายความคิดเห็นต่อพระเจ้าแผ่นดินในราชกิจบางประการอีกด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์ในฝ่ายอาณาจักรเป็นอันมาก จึงทรงยกย่องเป็นพิเศษ ดังความปรากฏตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดารว่า "สมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ถึงเดือนหนึ่ง โปรดฯ ให้ทำเมรุผ้าขาวที่ท้องสนามหลวง แล้วชักพระศพสมเด็จพระสังฆราชเข้าสู่เมรุ มีการสมโภช ๓ วัน ๓ คืน พระราชทานเพลิง ในวันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ"

องค์ที่ 4 สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร วัดราชสิทธาราม-วัดมหาธาตุ

องค์ที่ 4 สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร วัดราชสิทธาราม-วัดมหาธาตุ

องค์ที่ ๔

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร

วัดราชสิทธาราม – วัดมหาธาตุ

ประสูติ

— สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ ประสูติเมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู พ.ศ. ๒๒๖๒ จะประสูติ ณ ที่ใดยังไม่พบหลักฐานแน่นอน แต่เป็นระหว่างเวลาที่อยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกษฐ์ แห่งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ความเป็นไประหว่างทรงพระเยาว์ ยังไม่ทราบแน่นอน มามีข้อความปรากฏเมื่อตอนที่ทรงผนวชแล้ว โดยมีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าหอย ริมคลองคูจาม อำเภอกรุงเก่า

การศึกษาและสมณศักดิ์—การศึกษาของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ ในทางปริยัติไม่ปรากฏว่าเป็นเปรียญธรรมชั้นใด แต่พระองค์สนใจปฏิบัติกัมมัฏฐาน เป็นที่เลื่องลือนับถือของประชาชนเป็นอันมาก คุณธรรมข้อนี้ ได้ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังนั้นเมื่อสร้างกรุงเทพ ฯ ขึ้นแล้วจึงได้อาราธนา มาครองวัดราชสิทธาราม ซึ่งสมัยนั้นเรียกกันว่าวัดพลับ และทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็น พระญาณสังวร (ต่อมาได้เลื่อนเป็น สมเด็จพระญาณ-สังวร) เป็นพระราชาคณะฝ่ายอรัญวาสี ครองวัดราชสิทธารามอยู่ตลอดมาจนกระทั่งสมเด็จพระสังฆราช (มี) สิ้นพระชนม์ จึงได้รับแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้ทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ แล้วย้ายอาวาสมาครองวัดมหาธาตุ ตามแบบอย่างของสมเด็จพระสังฆราชองค์ก่อน ๆ เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะโรง สืบแทนสมเด็จพระสังฆราช (มี) ต่อไป

ภารกิจและคุณธรรม

คุณธรรมและภารกิจ— สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) องค์นี้ คนทั่วไปเรียกกันว่า สมเด็จพระสังฆราชไก่เถื่อน กล่าวคือ แม้เมื่อได้เสด็จมาครองวัดราชสิทธารามแล้ว และเป็นพระญาณสังวรแล้วด้วย พระองค์ก็มิได้ละทิ้งการบำเพ็ญเพียรกัมมัฏฐาน คงเจริญกัมมัฏฐานเป็นประจำ กล่าวกันว่าพระองค์เจริญเมตตาธรรมได้สูงมาก กระแสจิตแห่งเมตตามีพลังมาก ยังผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เพราะพลังแห่งกระ-

แสเมตตาจิตของพระองค์ กระทั่งไก่ป่า (ไก่เถื่อน) ที่เป็นสัตว์ประเปรียว ยังพลอยแช่มชื่นมารับกระแสจิตแห่งความเมตตาจากพระองค์ โดยมาอยู่วัดราชสิทธารามเป็นฝูง ๆ

— เพราะเหตุที่ทรงคุณธรรมในด้านเมตตาอันสูง และมีสมาธิจิตที่ทรงพลังแห่งเมตตาธรรมอย่างสุดที่จะประมาณได้นี้เอง ได้พบในที่หลายแห่งว่าสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ได้ทรงสร้างพระพิมพ์อันเป็นพระเครื่องของขลังไว้ ๓ แบบด้วยกันคือ แบบที่ ๑ เป็นพระนั่งสมาธิบนฐานโค้งคล้ายรูปหลังเบี้ย แบบที่ ๒ เป็นพระยืนพนมมือถือดอกบัว ฐานที่ยืนเป็นรูปโค้งเหมือนแบบที่ ๑ แบบที่ ๓ เป็นพระภควัม (ภควา) มีอักษรขอม มะอะอุ ทั้งซ้ายขวาขององค์พระ ทั้ง ๓ แบบ ถือกันว่าเป็นพระเมตตา เป็นที่นิยมของผู้พอใจในเรื่องพระเครื่องและของขลังมาก

— นอกจากเจริญเมตตาธรรมแล้ว ในด้านภารกิจ การปกครองคณะสงฆ์ยังได้ดำเนินการบริหาร กิจการในคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับพระสังฆราชองค์ก่อนๆ เฉพาะที่ยังจดจำกันได้และปรากฏในพงศาวดาร คือทรงปรับปรุงบทสวดพระปริตต์ขึ้นใหม่ โดยเป็นประธานการแปลบทสวดพระปริตต์ทั้งหลายที่เป็นภาษาบาลี ออกเป็นภาษาไทย ทำให้คนรู้ความหมายของในบทสวดพระปริตต์ ทำให้คนเข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาดีขึ้น

— ความปรากฏในพงศาวดารว่า ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่๒) มีโรคระบาด อหิวาตกโรคเกิดขึ้น คนในสมัยนั้นเชื่อว่ามีตัว "ห่า" เป็นมารร้ายทำลายชีวิตผู้คนหลบหนีโรคร้ายนี้ซอกซอนไปในที่ต่าง ๆ ล้มตายกันเป็นเบือ ถึงแก่มีศพล่องลอยไปตามแม่น้ำลำคลอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสลดพระทัย สมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นกำลังในการประกอบพิธีบำบัดโรคร้าย และโดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงบำเพ็ญมหากุศลเป็นการใหญ่อีกด้วย กล่าวกันว่าทำให้โรคร้ายบรรเทาลงได้

— นอกจากนั้นยังปรากฏอีกว่า แม้ก่อนได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ยังได้ทรงเป็นพระอาจารย์ในการผนวช เจ้านายในสมัยนั้น เช่น เป็นพระกรรมวาจาจารย์ในการผนวชสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท สมเด็จกรมพระราชวังบวรเสนานุรักษ์ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) และทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการผนวชพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้น

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร สิ้นพระชนม์เมื่อ วันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ พระชนมายุได้ ๙๐ พรรษา ทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช พ.ศ. ๒๓๖๒ คงดำรงตำแหน่งได้ ๓ พรรษา โปรดเกล้าพระราชทานเพลิงพระศพ ณ เมรุที่ท้องสนามหลวงเป็นพิเศษ

องค์ที่ 5 สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ

[illegible]ของพระองค์ กระทั่งไก่ป่า (ไก่เถื่อน) ที่เป็นสัตว์ป่าเปรียว ยังพลอยเข้ามาจิก[illegible]กินอยู่ด้วยความเมตตาจากพระองค์ โดยมาอยู่วัดราชสิทธารามเป็นฝูง ๆ

— เพราะเหตุที่ทรงคุณธรรมในด้านเมตตาอันสูง และมีสมาธิจิตที่ทรงพลังแห่ง[illegible]ที่จะประมาณได้นี้เอง ได้พบในที่หลายแห่งว่าสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ได้[illegible]สร้างพระพิมพ์อันเป็นพระเครื่องของขลังไว้ ๓ แบบด้วยกันคือ แบบที่ ๑ เป็นพระนั่ง[illegible]ฐานโค้งคล้ายรูปหลังเบี้ย แบบที่ ๒ เป็นพระยืนพนมมือถือดอกบัว ฐานที่ยืนเป็นรูปโค้งเหมือนแบบที่ ๑ แบบที่ ๓ เป็นพวงภควัม (ภควา) มืออุดทวารทั้ง ๙ ทั้งซ้ายขวาของององค์พระ ทั้ง ๓ แบบ ถือกันว่าเป็นพระเมตตา เป็นที่นิยมของผู้พอใจในเรื่องพระเครื่องและของขลังมาก

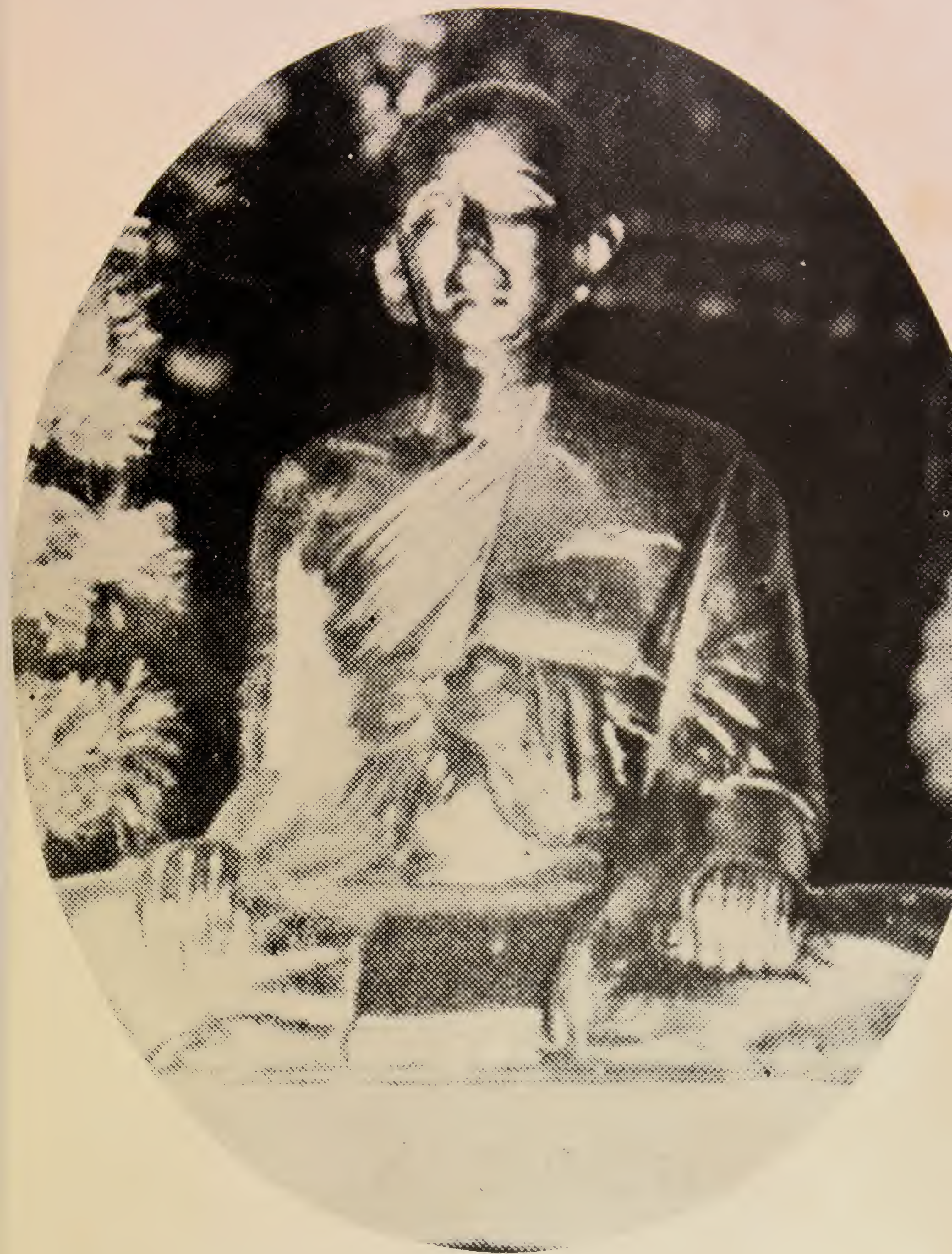
— นอกจากเจริญเมตตาธรรมแล้ว ในด้านภารกิจ การปกครองคณะสงฆ์ยังได้ดำเนินการบริหาร กิจการในคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับพระสังฆราชองค์ก่อน ๆ เฉพาะที่ยังจดจำกันได้และปรากฏในพงศาวดาร คือทรงปรับปรุงบทสวดพระปริตต์ขึ้นใหม่ โดยเป็นประธานการแปลบทสวดพระปริตต์ทั้งหลายที่เป็นภาษาบาลี ออกเป็นภาษาไทย ทำให้คนรู้ความหมายของในบทสวดพระปริตต์ ทำให้คนเข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาดีขึ้น

— ความปรากฏในพงศาวดารว่า ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่๒) มีโรคระบาด อหิวาตกโรคเกิดขึ้น คนในสมัยนั้นเชื่อว่ามีตัว "ห่า" เป็นมารร้ายทำลายชีวิตผู้คนหลบหนีโรคร้ายนี้ซอกซอนไปในที่ต่าง ๆ ล้มตายกันเป็นเบือ ถึงแก่มีศพล่องลอยไปตามแม่น้ำลำคลอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลดพระทัย สมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นกำลังในการประกอบพิธีบำบัดโรคร้าย และโดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงบำเพ็ญมหากุศลเป็นการใหญ่อีกด้วย กล่าวกันว่าทำให้โรคร้ายบรรเทาลงได้

— นอกจากนั้นยังปรากฏอีกว่า แม้ก่อนได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ยังได้ทรงเป็นพระอาจารย์ในการผนวช เจ้านายในสมัยนั้น เช่น เป็นพระกรรมวาจาจารย์ในการผนวชสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท สมเด็จกรมพระราชวังบวรเสนานุรักษ์ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) และทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการผนวชพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้น

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๕ พระชนมายุได้ ๙๐ พรรษา [illegible]ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช พ.ศ. ๒๓๘๓ ทรงดำรงตำแหน่งได้ ๓ พรรษา [illegible]

องค์ที่ 5 สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ

องค์ที่ ๕

สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน)

วัดสระเกศ — วัดมหาธาตุ

ประสูติ

สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ ตามหลักฐานยังไม่พบว่า โยมบิดามารดาชื่อ อะไร อยู่ที่ไหน ทราบแต่เพียงว่า ประสูติเมื่อวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๐๔ ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าเอกทัศน์ครองกรุงศรีอยุธยา ระหว่างทรงพระเยาว์ จะได้ศึกษาเล่าเรียนที่ใดไม่พบหลักฐาน

การศึกษาและสมณศักดิ์

การศึกษาในทางปริยัติธรรมก็ไม่ปรากฏว่าสอบได้เปรียญธรรมชั้นใดหรือไม่ ปรากฏครั้งแรกเมื่อเป็นสมณแล้ว โดยบวชอยู่วัดสระเกศและมีสมณศักดิ์เป็นที่พระเทพมุนี ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายจากวัดสระเกศไปเป็นเจ้าอาวาสวัดหงษ์รัตนาราม ในคลองบางหลวง ธนบุรี ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนี แล้วต่อมาเลื่อนเป็นพระพิมลธรรม ครั้น พ.ศ. ๒๓๖๓ เลื่อนเป็นสมเด็จพระวันรัต ในครั้งนี้ย้ายกลับไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสระเกศตามเดิม พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช และไปประทับจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุ ตามแบบอย่างพระสังฆราชองค์ก่อน ๆ

ภารกิจและคุณธรรม

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์เป็นผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐปฏิบัติสมณกิจ โดยควรแก่สมณสารูปทุกประการ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนเป็นอย่างมาก ตลอดจนเจ้านายก็ทรงยกย่องถวายความเคารพเป็นอย่างดี โดยทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

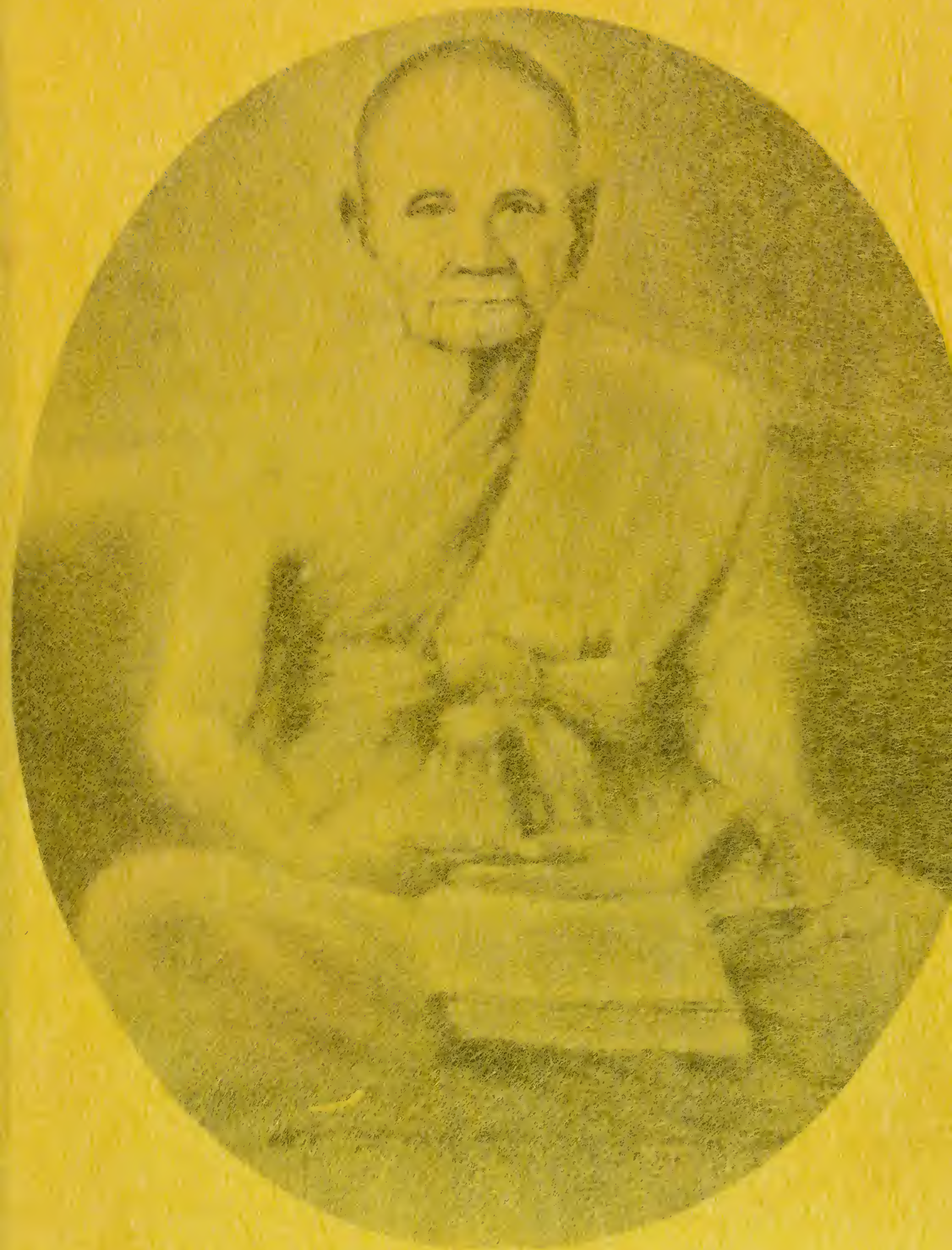
การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยก่อนสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ขึ้นไป อำนาจในการจัดการปกครองรวมอยู่ที่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์เดียว ข้อนี้อาจเป็นการสะดวกและเหมาะสมสำหรับการดำเนินการปกครองพระภิกษุสงฆ์จำนวนน้อย อยู่ในวงจำกัด ที่

สมเด็จพระสังฆราชจะดูแลสะดวกด้วยพระองค์เอง แต่ในสมัยนั้น คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระ-พุทธเลิศหล้านภาลัย กับแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้บริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น วัดวาอารามเจริญขึ้น ภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น จึงไม่สะดวกในการที่สมเด็จพระสังฆราชจะบริหารด้วยพระองค์เองโดยตลอด ฉะนั้นพระองค์จึงได้แบ่งการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ โดยให้มีพระราชาคณะปกครองดูแลโดยใกล้ชิด ให้มีอำนาจบังคับบัญชาว่ากล่าว และจัดกิจการสงฆ์ไปได้ตามสมควรไม่ต้องรอเสนอถึงองค์สมเด็จพระ-สังฆราชเป็นประจำทุกกรณีไป การจัดการปกครองโดยวิธีดังกล่าวนี้ ได้โปรดให้รวมวัดหลวงวัดราษฎร์ในเขตกรุงเทพมหานครเข้าเป็นคณะ เรียกว่า คณะกลาง โดยมีกรมสมเด็จพระ-ปรมานุชิตชิโนรส เป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งคณะกลาง และให้บรรดาอารามและพระสงฆ์ทางส่วนเหนือของประเทศขึ้นแก่คณะเหนือ ที่อยู่ทางส่วนใต้ของประเทศขึ้นแก่คณะใต้ วัดวาอา-รามพระสงฆ์ซึ่งบำเพ็ญเพียรชำระจิต โดยการปฏิบัติซึ่งรวมเรียกว่ากัมมัฏฐานทั่วประเทศนั้นได้ขึ้นแก่คณะอรัญวาสี จึงรวมแล้วเป็น ๔ คณะด้วยกัน คือ คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ คณะอรัญญวาสี อันเป็นแบบระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเดี๋ยวนี้ยังใช้อยู่บางส่วน ซึ่งเรียกว่าเจ้าคณะหนเหนือ เจ้าคณะหนกลาง ฯลฯ เป็นต้น

เห็นควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยคือ เหตุการณ์ทางฝ่ายราชอาณาจักรในสมัยนั้น พระ-บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) ออกทรงผนวช และระหว่างนี้ได้ทรงก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น ในตอนหลังเสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วัดราชาธิวาส ระหว่างเจ้าฟ้ามงกุฎผนวช ได้ทรงศึกษาพระ-ปริยัติธรรมแตกฉานลึกซึ้งมาก และสนพระทัยในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือกันมาทุกวันนี้ว่า ทรงปฏิบัติธรรมได้เป็นเลิศ นอกจากนั้นยังทรงศึกษาภาษาต่างประเทศจนรอบรู้เป็นอย่างดี ซึ่งต่อมาเมื่อลาผนวชมาทรงราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ใช้ภาษาต่างประเทศนั้น และความรู้ในวิชาการต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่การปกครองประเทศไทยเป็นอันมาก ในระหว่างนั้นปรากฏว่าสมเด็จพระสังฆราช (ด่วน) ก็ทรงปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ด้วยความเรียบร้อย

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๓๘๕ พระชนมายุ ๙๑ พรรษา ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๕ จึงทรงดำรงอยู่ ๒๐ พรรษา

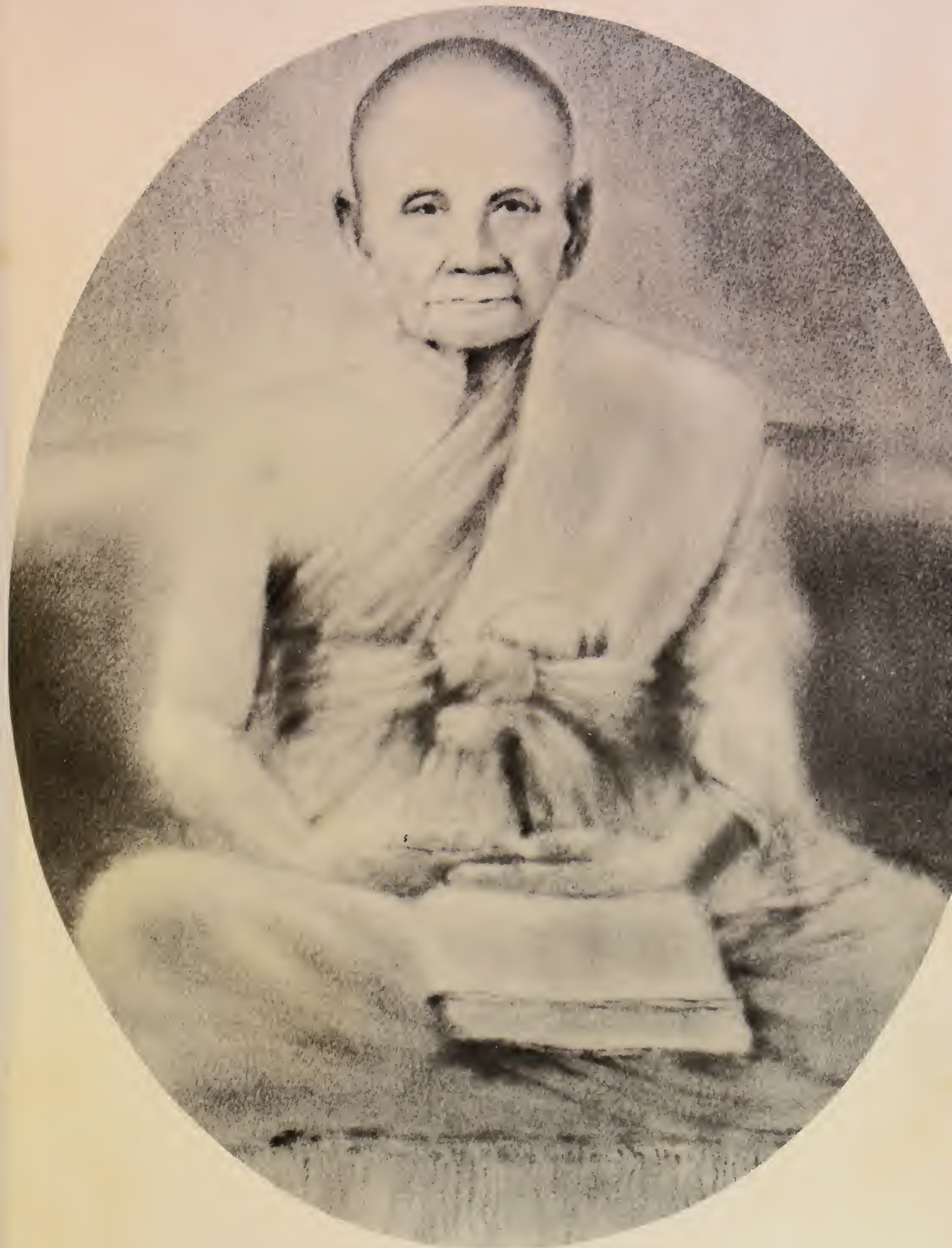
องค์ที่ 6 สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะ

จนเหลือที่สมเด็จพระสังฆราชจะดูแลสะดวกด้วยพระองค์เอง แต่ในสมัยนั้น คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระ-พุทธเลิศหล้านภาลัย กับแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้บริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น วัดวาอารามเจริญขึ้น ภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น จึงไม่สะดวกในการที่สมเด็จพระสังฆราชจะบริหารด้วยพระองค์เองโดยตลอด แต่นั้นพระองค์จึงได้แบ่งการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ โดยให้มีพระราชาคณะปกครองดูแลใกล้ชิด ให้มีอำนาจบังคับบัญชาว่ากล่าว และจัดกิจการสงฆ์ไปได้ตามสมควรไม่ต้องรอเสนอถึงองค์สมเด็จพระ-สังฆราชเสียประจำทุกกรณีไป การจัดการปกครองโดยวิธีดังกล่าวนี้ ได้โปรดให้รวมวัดหลวงวัดราษฎร์ในเขตกรุงเทพมหานครเข้าเป็นคณะ เรียกว่า คณะกลาง โดยมีกรมสมเด็จพระ-ปรมานุชิตชิโนรส เป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งคณะกลาง และให้บรรดาอารามและพระสงฆ์ทางส่วนเหนือของประเทศขึ้นแก่คณะเหนือ ที่อยู่ทางส่วนใต้ของประเทศขึ้นแก่คณะใต้ วัดวาอา-รามพระสงฆ์ซึ่งบำเพ็ญเพียรชำระจิต โดยการปฏิบัติซึ่งรวมเรียกว่ากัมมัฏฐานทั่วประเทศนั้นให้ขึ้นแก่คณะอรัญวาสี จึงรวมแล้วเป็น ๔ คณะด้วยกัน คือ คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ คณะอรัญญวาสี อันเป็นแบบระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเดี๋ยวนี้ยังใช้อยู่บางส่วน ซึ่งเรียกว่าเจ้าคณะหนเหนือ เจ้าคณะหนกลาง ฯลฯ เป็นต้น

เห็นควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยคือ เหตุการณ์ทางฝ่ายราชอาณาจักรในสมัยนั้น พระ-บาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) ออกทรงผนวช และระหว่างนี้ได้ทรงก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น ในตอนหลังเสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วัดราชาธิวาส ระหว่างเจ้าฟ้าเมกุฎผนวช ได้ทรงศึกษาพระ-ปริยัติธรรมแตกฉานลึกซึ้งมาก และสนพระทัยในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือกันมาทุกวันนี้ว่า ทรงปฏิบัติธรรมได้เป็นเลิศ นอกจากนั้นยังทรงศึกษาภาษาต่างประเทศจนรอบรู้เป็นอย่างดี ซึ่งต่อมาเมื่อลาผนวชมาทรงราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ใช้ภาษาต่างประเทศนั้น และความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่การปกครองประเทศไทยเป็นอันมาก ในระหว่างนั้นปรากฏว่าสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ก็ทรงปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ด้วยความเรียบร้อย

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๓๙๕ พระชนมายุ ๘๖ พรรษา ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๕ จึงทรงดำรงอยู่ ๑๐ พรรษา

องค์ที่ 6 สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะ

องค์ที่ ๖

สมเด็จพระสังฆราช (นาค)

วัดราชบูรณะ

ประสูติ

สมเด็จพระสังฆราช (นาค) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ปีขาล จุลศักราช ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัตแห่งกรุงศรีอยุธยา แต่จะมีถิ่นฐานกำเนิดและได้รับการศึกษาจากสำนักใดไม่ปรากฏ เช่นเดียวกับสมเด็จพระสังฆราชองค์ก่อน ๆ ซึ่งในขณะนั้นจดหมายเหตุต่าง ๆ ไม่ใคร่จะมี และหาได้ยากมาก จึงเป็นการลำบากที่จะรวบรวมประวัติต่าง ๆ โดยละเอียดถี่ถ้วนได้

การศึกษาและสมณศักดิ์

สมเด็จพระสังฆราช (นาค) องค์นี้ก็เช่นเดียวกัน ทรงมีพระประวัติ และรวบรวมงานได้น้อยเท่า ๆ กับสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ซึ่งท่านผู้อ่านได้อ่านผ่านมาแล้ว เพราะในสมัยนั้นการพระศาสนาส่วนมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติร่วมกับสมเด็จพระสังฆราชจึงเป็นแต่เพียงองค์พระประมุขของสงฆ์ ตั้งอยู่ในฐานที่เคารพนับถือของฝ่ายคณะสงฆ์ แต่ก็ทรงปฏิบัติภารกิจในฐานสมเด็จพระสังฆราชได้ครบถ้วน ดังจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับ

สมเด็จพระสังฆราช (นาค) องค์นี้ เข้าใจกันว่า คงทรงศึกษาพระปริยัติธรรมและสอบได้เป็นมหาเปรียญ ในสำนักวัดราชบูรณะมาแต่เดิมเริ่มแรก เพราะในสมัยนั้นวัดราช-บูรณะคงจะเป็นสำนักเรียนที่ใหญ่อยู่มาก ปรากฏว่ามีเปรียญที่สำคัญหลายองค์ที่เคยอยู่และเรียนที่วัดนี้ เช่นมหามีเปรียญเอกได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๓ (สมเด็จพระสังฆราชมี) เป็นต้น สมเด็จ ฯ องค์นี้ตามประวัติที่พบในฉบับของพระยาทิพโกษาว่า ในรัชกาลที่ ๒ เลื่อนเป็นพระเทพโมลี แล้วเลื่อนเป็นพระพรหมมุนี เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ พร้อมกับสมเด็จพระสังฆราช (มี) ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระธรรมอุดม จะเป็นรัชกาลที่ ๒ หรือที่ ๓

ก็ไม่ทราบแน่ ในรัชกาลที่ ๓ ปีขาล พ.ศ. ๒๓๗๓ ได้เลื่อนขึ้นเป็น สมเด็จพระพนรัตน์ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๘๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ตามประกาศว่า

"ศิริศยุภมัศตุ อดิตกาลพระพุทธศักราช ชะไมยะสหัสส สังวัจฉะระไตรยสตาธฤก-ฉะอะสีติ ปัตยุบันกาล สะสะสังวัจฉะวิสาขมาสกาลปักษ์ เอกาทศะมีตฤตถี พุทธวาระปริเฉทกาลอุกฤษฐ สมเด็จบรมธรรมมฤกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันต-คุณวิบูลย์ปรีชาอันมหาประเสริฐทรงพระราชศรัทธา มีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุร-สิงหนาท ดำรัสสั่งพระราชูพิศสถาปนา ให้เลื่อนสมเด็จพระวันรัตขึ้นเป็น สมเด็จพระอริย-วงศาญาณปริยัติวรา สังฆราชธิบดีศรีสมณุตปรินายก ติปิฏกธราจารย์สฤษดิ์ขัติยสารสุนทร มหาคณฤศรทักษิณาสฤษดิสังฆะ คามวาสีอรัญวาสีเป็นประธานฐานาทุกคณานิกร จตุพิธ-บรรพสัช สถิตในพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหารพระอารามหลวง (แล้วมีนามองค์อื่นต่อไป และลงท้ายว่า) ให้จฤระตฤตถกาลอวยผล พระชนม์มายุศม สิริสวัสดิพิพัฒนมงคลวิมลทฤฆายุ ในพระพุทธศาสนาจงทุก ๆ พระองค์เทอญ

เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๒ ที่มิได้ประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ องค์แรกคือ สมเด็จพระสังฆราช (สี)

ภารกิจและคุณธรรม

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (นาค) ได้สถิตอยู่ที่วัดราชบูรณะแล้ว ได้ย้ายการสอนพระ-ปริยัติธรรมจากวัดมหาธาตุมาอยู่ที่วัดราชบูรณะด้วย แต่ก็ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อสิ้นสมเด็จพระ-สังฆราช (นาค) แล้วก็ย้ายไปวัดพระเชตุพน ฯ เหตุที่ย้ายนั้น ปรากฏในตำนานวัดมหาธาตุ ว่า "ในรัชกาลหลัง ๆ ก็สอบไล่ที่วัดมหาธาตุ เพราะเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชองค์อื่น ๆ ในกาลต่อมา จนถึงปลายรัชกาลที่ ๓ จึงย้ายไปประชุมที่วัดราชบูรณะ ในขณะที่สมเด็จพระสังฆราช (นาค) สถิตอยู่สักคราว ๑ เป็นทำนองสถานที่คับแคบเป็นการไม่สะดวก จึงย้ายที่สอบไล่พระปริยัติไปที่วัดพระเชตุพน ฯ เพราะเวลานั้นพระอุโบสถวัดมหาธาตุชำรุด กำลังปฏิสังขรณ์ใหม่ กาลยังไม่เสร็จจนสิ้นรัชกาล"

การประชุมสอบไล่ในสมัยก่อนนั้น ตามปกติต้องประชุมที่วัดสมเด็จพระสังฆราช สถิตอยู่ เว้นแต่บางคราวโปรดให้เข้าไปสอบในพระบรมมหาราชวังเป็นพิเศษ เพื่อเสด็จประ-

ทับฟังการแปลสอบด้วย และมีอยู่ครั้งหนึ่งที่รัชกาลที่ ๓ ทรงใคร่จะได้ฟังสมเด็จพระจอมเกล้าแปลพระปริยัติธรรม จึงมีหมายรับสั่ง (เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๓๙๐) โปรดให้ประชุมสอบพระปริยัติธรรมในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งนี้เป็นพิเศษกว่าครั้งใด ๆ ทั้งสิ้น

ในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (นาค) องค์นี้ ได้เคยส่งพระสงฆ์ไทยออกไปลังกา แต่ก็ดูเหมือนจะเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสียมากกว่า และในระยะเวลาที่ท่านดำรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชอยู่ที่ ให้พระสงฆ์ไทยไปส่งพระลังกาครั้งนั้น เป็นพระลังกาที่เข้ามาแต่สมัยสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) โดยได้เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ว่า

"ลุศักราช ๑๒๐๒ ปีชวดโทศกเป็นปีที่ ๑๗ เดือน ๕ ข้างขึ้น พระยาสงขลา พาพระสงฆ์ชาวลังกาชื่อ "กักกุสนธิ" รูป ๑ กับคฤหัสถ์ศิษย์ชื่อกรามยุ แควนบันดะ" คน ๑ เข้ามากรุงเทพ ฯ เข้าเฝ้ากราบทูลว่า พระยาพัทลุงบอกส่งมาเมืองสงขลา ฝ่ายพระสงฆ์แจ้งว่าจะใคร่เข้านมัสการเจดียสถาน และฟังข่าวคราวพระบวรพุทธศาสนาในสยามประเทศนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว ทรงดำริว่า ภิกษุองค์นี้จะเป็นพระที่ดีมีอัธยาศัยบริสุทธิ์ หรือจะมีความเศร้าหมองประการใด อยู่ในทวีปของตนมิได้จึงได้เข้ามาก็ไม่รู้ชัด แต่ว่าปฏิภาณการเป็นภิกษุแล้วยังมิเห็นความผิด ก็ควรอนุเคราะห์ให้ไปตามธรรมเนียมเหมือนพระลังกาที่มาก่อน จึงทรงดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงาน ไต่ถาม ลัทธิ ข้อปฏิบัติ ภิกษุสิงหลก็ได้ให้การข้อพระวินัยสิกขาบทถูกต้องอยู่ และข้อปฏิบัติถูกต้องตรงกับพระธรรมยุติก นิกายซึ่งอยู่ในวัดบวรนิเวศ พระกักกุสนธิกับกรามยุแควนบันดะ แจ้งว่าภิกษุชาวลังกา ๓ รูปกับสามเณร ๑ รูป คฤหัสถ์ ๒ คน ค้างอยู่ที่เมืองเกาะหมาก (ปีนัง) ฯ ล ฯ ทรงให้นำพาหนะออกไปรับมาแล้ว โปรดให้ไปอยู่วัดบวรนิเวศ รวมพระสงฆ์ชาวลังกาเข้ามา ๕ รูป คือ

๑. พระสัทธาทิศ ๒. พระกักกุสนธิ ๓. พระวิปัสสี

๔. พระเรวัต ๕. พระสังฆรักขิต

รวมคฤหัสถ์อีก ๔ คน มาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๑๐ ข้างขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายนิตยภัตรเดือนละ ๓ ตำลึงแด่พระสงฆ์ลังกาชุดนี้ และอยู่ที่วัดบวรนิเวศได้ ๓ ปี จึงทูลลากลับประเทศลังกา ตามข้อความในพงศาวดารตอนหนึ่งว่า

"ครั้นเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๘๖) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดบวรนิเวศ พระสงฆ์ลังกาได้อยู่ในที่ประชุมสงฆ์พร้อมกัน ณ ที่นั้นด้วย พระสงฆ์ลังกาก็ถวายพระพรขอพึ่งพระบารมีกลับลังกาโดยสะดวก จึงทรงพระราชดำริว่า จะให้พระภิกษุโดยสารเรือลูกค้าไปก็จะไม่สบาย เพราะมีเพศต่างกัน ถ้าได้ไปกับกำปั่นกรุงเทพพระมหานคร เห็นจะได้รับความสุขตามสมควร อนึ่งไม่ได้รับข่าวพระศาสนาทางลังกาทวีปนานแล้ว ถ้ายังเป็นไปโดยปกติดีอยู่ พระสงฆ์ทางโน้นจะมา พระสงฆ์ทางนี้จะไปเป็นสมณทูตเจริญไมตรีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะสมควรหนักหนา จึงทรงดำรัสว่า พระลังกาจะกลับไปก็ไปเถิด ให้ไปกับกำปั่นหลวงชื่อจินดาดวงแก้ว ซึ่งจะไปจำหน่ายสินค้าที่เมืองบำบาย อนึ่งพระสงฆ์ไทยองค์ใดมีศรัทธาจะไปนมัสการพระเจดีย์และสืบข่าวพระพุทธศาสนาบ้างก็ให้ไปโดยปรารถนา ให้ยืมหนังสือพระไตรปิฎกต่าง ๆ ที่ไม่มีในกรุงเทพ ฯ เข้ามาด้วยจะได้จำลองคัดลอกขึ้นไว้สำหรับแผ่นดิน"

ในการส่งพระสงฆ์ลังกากลับไป มีตอน ๑ ได้ระบุนามพระสงฆ์ที่ไปส่งไว้ว่า

"พระที่ไปเมืองลังกาโปรดให้มีสมณสาสินไปด้วย ครั้นแต่งสมณสาสินจัดเรือกำปั่นจินดาดวงแก้วบรรทุกสินค้าเสร็จก็ล่องไป พระสงฆ์ไทยธรรมยุติ การที่ออกไปเมืองลังกานั้น คือ พระพุทธญาณ ๑. พระอมร (เกิด) ๑. พระสุภูติ (สังข์) ๑. พระคัมภีร์ ๑. พระพุทธวีระ ๑. กับพระสงฆ์อื่นอีก ๕ รูป รวม ๑๐ รูป ได้เข้าเฝ้าถวายพระพรลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จึงทรงถวายไทยธรรมไตรจีวรบริขารแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป ตามสมควรแล้ว พระราชทานธูปเทียน ต้นไม้เงินทองไปบูชาพระทันตธาตุด้วย และได้พระราชทานเสื้อผ้าเงินตราแก่คฤหัสถ์ชาวลังกาครบถ้วนทุกคน ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๒ ขึ้น ๑ ค่ำ พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ไวยาวัจกร ไปลงเรือจินดาดวงแก้วพร้อมกันที่นอกสันดอนใช้ใบไปปีนัง"

พระสงฆ์ไทยที่ไปลังกาชุดนี้ ได้กลับมาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๖ ข้างขึ้น พ.ศ. ๒๓๘๖ พร้อมกับขอยืมพระไตรปิฎกลังกาเขามา ๔๐ คัมภีร์

ครั้นถึงเดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๓๘๗ ทางลังกาได้ขอพระไตรปิฎกคืน โปรดเกล้าให้พระสงฆ์ไทยนำไปคืน ดังข้อความในพงศาวดารว่า

"ลุถึงเดือน ๑๒ พระสงฆ์ลังกา ฝากหนังสือเข้ามาขอให้ส่งหนังสือพระไตรปิฎกที่ขอยืมมาเที่ยวก่อน ๔๐ คัมภีร์คืน ทรงทราบแล้ว โปรดให้เจ้าพนักงานจัดเรืออุดมเดชให้พระสูติ ๑ พระสังฆรักขิต ๑. พระปิลินทวัจฉ ๑. พระยัญทัต ๑. พระอาสรา ๑. พระอมร ๑. รวม ๖ รูป สามเณรปั่นขาระรูป ๑. ออกไปส่งสิทตัดถสามเณรลังกาที่อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว ส่งพระไตรปิฎกที่ยืมเข้ามานั้นด้วย และมีสมณสาส์นไปถึงสังฆนายก (ลังกา) กับธูปเทียน ต้นไม้เงินทองไปบูชาพระทันตธาตุด้วย เดือน ๑๒ ข้างแรมพระธรรมยุติกากับพระลังกา ๑ รูป ไวยาวัจกร ๑๐ คนพร้อมกันไปลงเรืออุดมเดชที่สันดอนใช้ใบไป"

พระสงฆ์ไทยชุดนี้กลับถึงกรุงเทพ ฯ ในเดือน ๔ ปีเดียวกันในครั้งนี้มีพระสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์ชาวลังกา ได้ร่วมเดินทางมาด้วยถึง ๔๐ คน พร้อมทั้งยืมหนังสือพระไตรปิฎกมาอีก ๓๐ คัมภีร์

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (นาค) ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖ ได้สิ้นพระชนม์เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชนมายุได้๘๖ ปี และเป็นสมเด็จพระสังฆราชอยู่ ๔ ปี

องค์ที่ 7 สมเด็จพระสังฆราช
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน

องค์ที่ ๗
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
วัดบวรนิเวศวรวิหาร

ประสูติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าวาสุกรี" เป็นโอรสองค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประสูติเมื่อ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓

การศึกษา

ทรงศึกษาอยู่กับสำนักสมเด็จพระวันรัต ได้ศึกษาในเรื่องหนังสือขอม บาลี ตลอดจนวิธีลงเลขยันต์ และอักขรวิธีภาษาไทยทรงแตกฉานมาก

ภารกิจ

— ทรงดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีสงฆ์ วัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ และทราบว่าได้เริ่มเกิดประเพณีของวัดนี้ว่า พระราชาคณะองค์ที่จะครองผ้าพระกฐินไม่ต้องว่า อปโลกน์ ต้องให้พระองค์อื่นว่าแทนที่เป็นเช่นนี้ เพราะในขณะนั้นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงบรรพชาได้ ๓ พรรษา สมเด็จพระวันรัตซึ่งเป็นอธิบดีสงฆ์แห่งวัดพระเชตุพนถึงมรณภาพ ยังไม่ได้โปรดให้ผู้ใดเป็นอธิบดีสงฆ์แทน พระสงฆ์ในวัดจึงได้ตระเตรียมการอปโลกน์พระ-กฐินถวายแด่พระราชาคณะที่รองลงมา ครั้นเมื่อออกพรรษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธ-เลิศหล้านภาลัย ได้ทรงแต่งตั้งให้กรมสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นอธิบดีสงฆ์ครองวัดพระเชตุพน ซึ่งรวมไปถึงตำแหน่งราชาคณะอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระ-เจ้าอยู่หัว ฯ ได้รับสั่งให้ครองวัดครองพระกฐินในปีนั้นด้วยแล้ว กรมสมเด็จ ฯ ไม่ได้เตรียมอปโลกน์ไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รับสั่งให้พระภิกษุองค์อื่นกล่าวอปโลกน์แทน จึงได้ถือเป็นประเพณีสำหรับพระอารามนี้ ดังกล่าวมา

— ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะกลาง ซึ่งต้องบัญชาพระอารามหลวงและอารามราษฎร์ทั้งหมดในมณฑลกรุงเทพ ฯ เฉพาะอารามหลวงในมณฑลกรุงเทพ ฯ นี้ก็มีอยู่ถึง ๖๑ พระอาราม

— ทรงเป็นอาจารย์ของเจ้านายหลายพระองค์ ซึ่งรวมทั้งสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

— ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น วรรณคดีต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ประวัติศาสตร์ ระเบียบแบบแผนข้าราชการ ตำราพิชัยสงคราม นอกจากนี้ยังทรงนิพนธ์ กาพย์ โคลง กลอนและฉันท์ไว้อีกหลายเรื่อง งานนิพนธ์ที่เด่นมีดังนี้

๑. จารึกศิลา วัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๓๗๔—๒๓๗๗
๒. ลิลิตตะเลงพ่าย ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๗
๓. สมุทรโฆษคำฉันท์ (พระนิพนธ์ต่อจาก สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงนิพนธ์ค้างไว้ โดยทรงนิพนธ์ต่อจนจบบริบูรณ์ พ.ศ. ๒๓๗๙— ๙๒)
๔. สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๔
๕. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๔
๖. ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา พ.ศ. ๒๓๘๗
๗. คำฉันท์กล่อมช้างพัง พ.ศ. ๒๓๘๓
๘. โคลงดั้นเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เรื่องทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔
๙. ลิลิตกระบวนพยุหยาตรา พระกฐินสถลมารคและชลมารค
๑๐. ร่ายทำขวัญนาค
๑๑. เทศมหาชาติ ๑๑ กัณฑ์
๑๒. พระปฐมสมโพธิ์
๑๓. พระราชพงศาวดาร
๑๔. พระธรรมเทศนาพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
๑๕. กลอนเพลงยาวเจ้าพระ

— ทรงส่งสมณทูตไปลังกาเพื่อเจริญพุทธศาสนา ซึ่งมีพระอโนมศิริมุนี พระราชาคณะวัดปทุมคงคา และมีพระภิกษุอื่นอีก ๙ รูป ออกจากประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๕ ไปถึงประเทศลังกา พักที่ลังกาประมาณ ๔ เดือน และเดินทางกลับถึงประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๖

บรรพชาและสมณศักดิ์

— ทรงบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ พระชนม์ได้ ๑๒ พรรษา

— ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔

— เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙ ทรงรับกรม เป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตยวงศ์

— เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตยวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงสิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคชรา เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จสังฆราชอยู่ ๓ ปี

— ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ทรงเห็นว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ได้ทำคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่ในด้านวรรณคดีและในด้านพุทธศาสนา สมควรที่จะเทิดทูนถวายความเคารพสักการะเป็นอย่างยิ่ง จึงโปรดให้สถาปนากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตยวงศ์ ดังนี้ จึงทรงเป็นปฐมสมเด็จพระมหาสมณเจ้าแห่งประเทศไทย

องค์ที่ 8 สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศ

องค์ที่ ๘

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

วัดบวรนิเวศวรวิหาร

ประสูติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเป็นพระโอรสในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ และเจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าฤกษ์" ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

การศึกษาและภารกิจ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ทรงมีพระชนม์ได้ ๑๔ พรรษา ได้ทรงผนวชเป็นสามเณร แต่อยู่ได้เพียง ๖ พรรษา ก็ทรงประชวรเป็นไข้ทรพิษ จึงทรงลาผนวชไปรักษาพระองค์ ครั้น พ.ศ. ๒๓๖๙ เมื่อหายแล้ว ก็ทรงผนวชเป็นสามเณรอีก จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๗๒ จึงผนวชเป็นภิกษุสงฆ์ และประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ ทรงเป็นศิษย์หลวงในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงผนวชใหม่ในคณะธรรมยุต และได้เป็นพระภิกษุคณะธรรมยุตในตอนแรก จึงได้เป็นผู้หนึ่งในคณะ ฯ ที่ได้วางรากฐานให้คณะธรรมยุต มีระเบียบ วินัย ซึ่งคณะธรรมยุตนี้มีพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหัวหน้าคณะ และระเบียบต่าง ๆ ที่สำคัญที่ได้ร่วมพิจารณาหลักเกณฑ์นั้นมี ดังนี้

๑. วางระเบียบทำวัตรไหว้พระเช้าเย็นขึ้น ทั้งได้ทรงนิพนธ์แบบทำวัตรเช้าเย็นเป็นภาษาบาลี ซึ่งถือเป็นหลักใช้สืบกันมาทุกวันนี้

๒. วางระเบียบธัมมัสสวนะและอุโบสถ

๓. วางระเบียบการบรรพชา อุปสมบท ซึ่งเรียกว่าอุปสมบทวิธี

๔. วางระเบียบการครองผ้า

๕. วางระเบียบการอ่านภาษาบาลี ตามหลักสากลนิยม

๖. วางระเบียบหลักการปฏิบัติตามพระวินัยแห่งคณะธรรมยุต

๗. วางระเบียบการทำวินัยกรรมต่าง ๆ

๘. วางระเบียบการปฏิบัติในวันวิสาขบูชา และมาฆบูชา

ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่ามี กฎ ระเบียบ และพระราชบัญญัติเกี่ยวกับภิกษุสงฆ์มากมาย อันเป็นบ่อเกิดแห่งความงอกงามและความเจริญของพระพุทธศาสนา

ทรงศึกษาปริยัติธรรมในสำนักวิเชียรปรีชา วัดสมอราย

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๙ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงอาราธนาพระภิกษุ พระบาทสมเด็จ-พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มาประทับและเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร กรมสมเด็จพระยา-บวเรศวริยาลงกรณ์ ได้เสด็จติดตามมาประทับ ณ วัดนี้ด้วย

หลังจาก พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้ทรงประกอบศาสนากิจปฏิสังขรณ์สิ่งที่สำคัญ ๆ เช่น ทรงออกแบบซ่อมพระปฐมเจดีย์ เป็นต้น

พ.ศ. ๒๔๐๙ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชเป็นสามเณร และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังได้ทรงเป็นอุปัชฌาย์ในพระ-สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุอีกด้วย

ทรงเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ในการประชุมบรรดาพระบรมวงศา-นุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ใกล้ชิดวินิจฉัยปัญหาว่า ราชสมบัติควรจะมอบให้กับผู้ใด พระองค์เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ให้ข้อวินิจฉัยโดยทรงมองเห็นกาลไกลว่า ราชสมบัติควรจะตกอยู่แก่เจ้าฟ้า-จุฬาลงกรณ กรมขุนพินิตประชานาถ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเป็นประธานสังคายนาพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและตำนานการชำระพระไตรปิฎก (พร้อมกับพิมพ์เป็นอักษรไทยขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จ-พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ทรงสร้างพระกริ่งปวเรศ อันเป็นพระเครื่องที่อยู่ในความนิยมมากจนกระทั่งทุกวันนี้

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๓๙๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นเสมอพระราชาคณะชั้นสามัญ (แต่ไม่ทราบว่าเป็นที่พระอะไร)

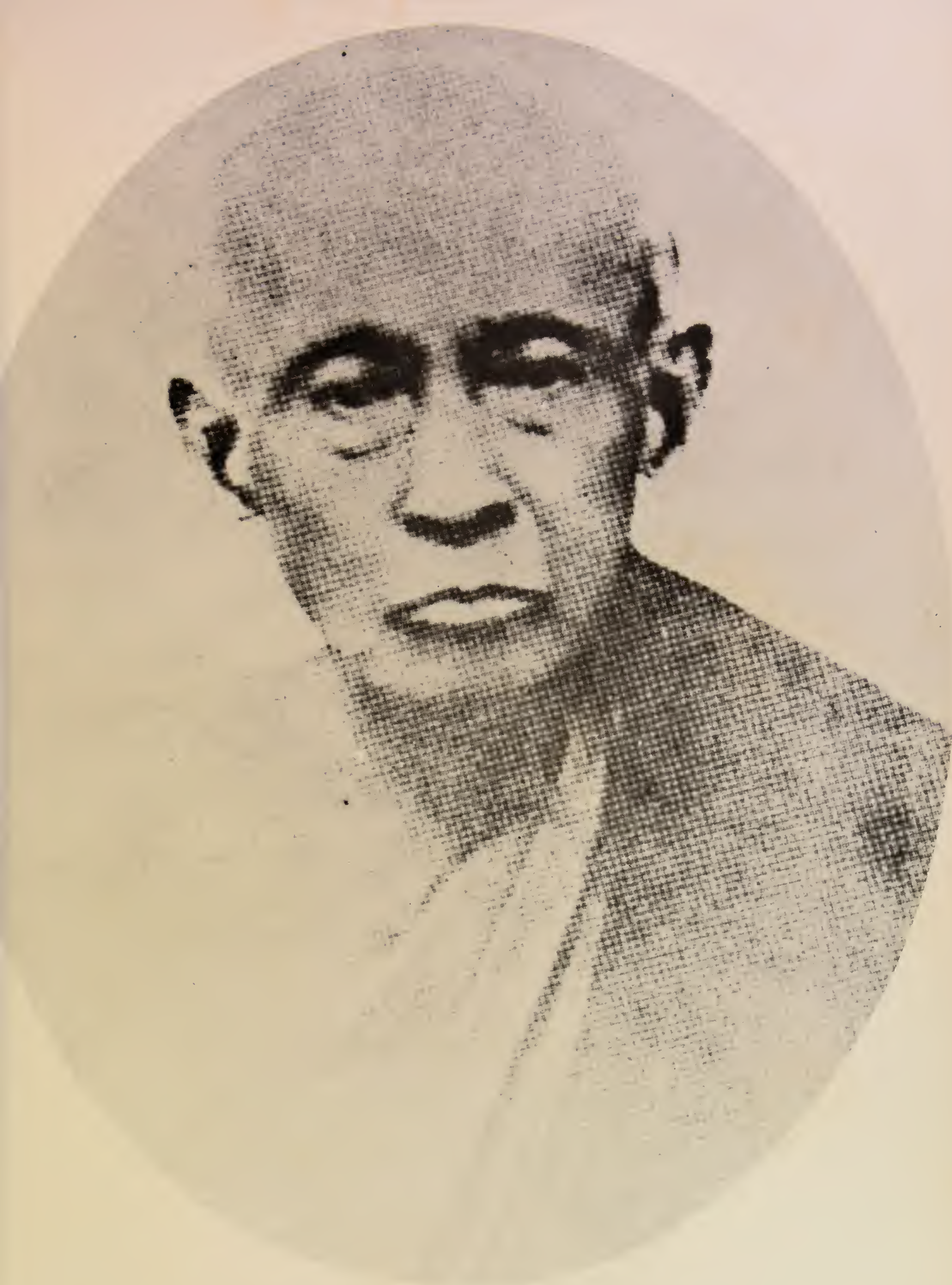
พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นกรมหมื่นบวรรังษี สุริยพันธ์ พร้อมกับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดบวร-นิเวศวิหาร และเป็นการทรงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ของคณะธรรมยุตนิกายไปในตัวอีกด้วย

พ.ศ. ๒๓๙๖ เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

พ.ศ. ๒๔๑๖ ทรงเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงเป็น "สมเด็จกรมพระยา ฯ"

พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงเป็น "สมเด็จพระมหาสมณเจ้า" และดำรงตำแหน่งอยู่ได้ประมาณ ๑๐ เดือนเศษก็สิ้นพระชนม์ (สิ้นพระชนม์ในพรรษา) ซึ่งรวมพระชนมายุได้ ๘๔ พรรษา ทรงผนวชอยู่ได้ ๖๔ พรรษา ทรงดำรงตำแหน่ง "สมเด็จพระสังฆราชเจ้าสกลมหาสังฆปรินายก" ๓๙ พรรษา และทรงเป็น "สมเด็จพระมหาสมณเจ้า" องค์ที่ ๒ ของประเทศไทย

องค์ที่ 9 สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์

องค์ที่ ๙

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว)

วัดราชประดิษฐ์

ประสูติ

ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๙ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระนามเดิมว่าสา บิดาชื่อจัน มารดาชื่อสุข

มีเรื่องเล่ากันว่า บิดาสมเด็จ ฯ เป็นคนสนใจทางพระพุทธศาสนา อุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่นาน มีความชำนาญในการเทศนาพระมาลัยสูตรและมิลินทปัญหา แม้ลาสิกขาเป็นฆราวาสแล้วยังมีคนเรียกว่า อาจารย์จัน มิลินทมาลัย สมเด็จ ฯ มีพี่น้อง ๔ คน คือ

๑. นางนอบ

๒. นายช้าง ต่อมารับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นพระศุภรัตเทสายานุรักษ์

๓. นายสา (คือ สมเด็จพระสังฆราชสา ปุสฺสเทว)

๔. นายสัง บวชเป็นพระภิกษุ มีความรู้ธรรม มีสมณศักดิ์ เป็นที่พระสุนทรมุนี วัดบวรนิเวศ แล้วลาสิกขา

๕. นางอิ่ม

การศึกษาและสมณศักดิ์

สมเด็จ ฯ บรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่เด็ก ๆ ที่ตำบลบางตะนาวศรี จังหวัดนนทบุรี ศึกษาหนังสือไทยและภาษาบาลีเบื้องต้นจากบิดา จนสามารถแปลหนังสือได้บ้าง และสามารถเทศนามิลินทมาลัยได้ มีชื่อเสียงเจริญรอยตามบิดา ต่อมาย้ายไปอยู่วัดสังเวชวิศยาราม ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๓ ศึกษาบาลีปริยัติธรรมจากอาจารย์อ่อน พออายุได้ ๑๔ ปีก็เข้าสอบไล่สนามหลวง แต่แปลได้เพียง ๒ ประโยค เป็นอันสอบตก แต่เรียกว่าเปรียญวังหน้า

เรื่องเปรียญวังหน้านี้ สมเด็จกรมพระสมมติอมรพันธุ์ และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่า "ฯลฯ ผู้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในสมัยนั้น ต้องแปลพระ-

ธรรมบทได้ครบ ๓ ประโยคในคราวเดียวกัน จึงนับว่าเป็นเปรียญ ถ้าไม่ได้ครบ ๓ ประโยค เข้ามาแปลคราวหน้าต้องแปลแต่ประโยค ๑ ไปใหม่ และครั้งนี้กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพย์ มีพระประสงค์จะทรงอุปการะแก่ภิกษุสามเณร ที่เล่าเรียนมิให้ท้อถอยจากความเพียร ถ้ารูปใดแปลได้เพียง ๒ ประโยค ก็จะทรงอุปการะไปจนกว่าเข้าแปลใหม่ จึงได้เรียกภิกษุสามเณรเหล่านั้นว่า เปรียญวังหน้า"

สามเณรสาคงตั้งหน้าศึกษาปริยัติธรรมต่อไป ถวายตัวเป็นศิษย์พระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นยังทรงผนวชอยู่วัดราชาธิวาส เป็นเหตุให้ได้เรียนรู้กิริยามารยาทและสมณสารูปอันสมควรแก่ภิกษุสามเณรอยู่เป็นเวลา ๔ ปี จึงได้เข้าสอบอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้สามเณรสาสมัครเข้าสอบทั้งหมดคือ ๙ ประโยคทีเดียว ผลก็คือ ปรากฏว่าสอบได้คล่องแคล่วทั้ง ๙ ประโยค เป็นเปรียญเอกตั้งแต่ยังเป็นสามเณรอยู่ อายุเพียง ๑๘ ปี เป็นสามเณรองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นที่ปีติโสมนัสแก่คณะสงฆ์และเจ้านายที่ทรงรู้เรื่องนี้ดีโดยทั่วกัน

ครั้น พ.ศ. ๒๓๗๖ อายุครบ ๒๑ ปี ก็ได้อุปสมบทที่วัดราชาธิวาสและจำพรรษาที่วัดราชาธิวาส ๖ ปี ต่อมาย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศ และได้รับสถาปนาเป็นพระราชาคณะที่อมรโมลี เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยและเป็นที่ทรงเชื่อถือของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัวในด้านความรู้ในทางบาลีและธรรมะเป็นอันมาก ต่อมาไม่นานพระอมรโมลีทูลลาสิกขาบท แต่จะด้วยเหตุผลประการใดนั้น ไม่ปรากฏแน่ว่าลาอุปสมบทเพราะเหตุใดและในปีไหน ครั้นต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ทรงทราบเรื่องนี้เข้าทรงเสียดายหนักหนา

แต่มีเรื่องเล่าว่า พระอมรโมลีเทศนาเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระ-นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังมีพระเทพโมลีอีกองค์หนึ่งเป็นเปรียญ ๘ ประโยค ก็เทศนาเป็นที่ต้องพระทัยเช่นเดียวกัน ครั้งหนึ่งพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนิมนต์ให้พระเทพโมลีไปเทศนาในงานฉลองวัดพระเชตุพน แต่พระเทพโมลีจะลาสิกขาอยู่แล้วเกรงจะมีคำครหาว่าเอาเงินค่ากัณฑ์เทศน์ไปเป็นทุนตั้งตัวเมื่อเป็นฆราวาส จึงชิงทูลลาสิกขาเสียก่อน พระนั่งเกล้า ฯ จึงให้สังฆการีไปนิมนต์พระอมรโมลีแทน ฝ่ายพระอมรโมลีทราบเรื่องมาแต่เดิมแล้ว ไม่ยอมรับนิมนต์แล้วก็เข้าเฝ้าทูลลาสิกขาบ้าง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงพระพิโรธมากโปรดให้ลาสิกขาบทได้ ทั้งพระอมรโมลีและพระเทพโมลีจึงได้ลาสิกขาเป็นฆราวาสทั้งคู่ คนที่

เคยเป็นพระเทพโมลีนั้น ต่อมามีอธิกรได้ชำระความเป็นสัตย์ว่าเป็นปาราชิก จึงต้องโทษให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง ส่วนคนที่พระอมรโมลี (สา) นั้น ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรรณพ แล้วต่อมากลับบวชเป็นพระภิกษุใหม่ และได้เข้าสอบเปรียญธรรมใหม่อีกครั้งหนึ่งก็สอบได้ทั้ง ๙ ประโยค ครั้นต่อมาอีกก็โปรดเกล้า ฯ ให้กลับเป็นพระราชาคณะอีกครั้งหนึ่งเป็นที่พระศาสนโสภณ ความเป็นไปแห่งชีวิตของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ซึ่งได้ฉายาใหม่ในตอนบวชครั้งที่ ๒ นี้ว่า ปุสฺสเทว นั้นน่าสนใจ ในความปรีชาสามารถของพระองค์มาก บางทีเรียกกันว่าพระสังฆราช ๑๘ ประโยค ครั้น พ.ศ. ๒๔๐๘ เมื่อสมเด็จพระจอมเกล้าเสวยราชย์แล้ว ได้ทรงโปรดให้สร้างวัดราชประดิษฐ์และอาราธนาพระศาสนโสภณ (สา ปุสฺสเทว) จากวัดบวรนิเวศไปเป็นเจ้าอาวาส

สมเด็จ ฯ เป็นที่ทรงรู้จักดีและคุ้นเคยของสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงถามสมเด็จ ฯ เล่นว่า คนซื่อคนมีบ้างไหม สมเด็จ ฯ ทรงอึ้งแล้วทูลว่าไม่มี สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงพระสรวล และชี้ไปที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ซึ่งขณะนั้นยังทรงพระเยาว์อยู่แล้วตรัสว่ามีคนนี้แน่ซื่อคน กับเป็นที่ทราบกันเป็นการภายในว่า สมเด็จ ฯ นั้นเป็นผู้ตรวจพระธรรมเทศนาที่สำคัญ ๆ ทุกกัณฑ์ก่อนที่จะใช้เทศน์ในพระราชพิธี

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ สวรรคตแล้ว สมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ครั้น พ.ศ. ๒๔๑๕ กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์พระศาสนโสภณ (สา) ขึ้นเป็นพระธรรมวโรดม แต่ก็คงเรียกขานกันทั่ว ๆ ไปว่า พระศาสนโสภณ—ธรรมวโรดม ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเป็นที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์และให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ ต่อมาอีก ๑๐ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงได้เลื่อนขึ้นเป็น "สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ" พ.ศ. ๒๔๓๖ ซึ่งเป็นเวลาอีก ๒ ปี ต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ลง จึงทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ตอนนี้จึงเป็นที่เข้าใจว่า สมณศักดิ์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชนั้น เดิมแยกกันเป็นคนละองค์ ต่อมาในสมัยหลังนี้ สมเด็จองค์ที่จะเป็นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชนั้นตั้งสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณไปด้วยพร้อม ๆ กัน การสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา)

ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชครั้งนั้น สมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงถวายความเคารพเป็นพิเศษ ให้ตั้งพระฐานานุกรมได้ ๑๖ องค์ เป็นพิเศษกว่าสมเด็จพระสังฆราชซึ่งตั้งได้ ๑๕ องค์

มีเรื่องเล่าว่า สมณศักดิ์ที่ "สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ" เพิ่งมีเป็นครั้งแรกในสมัยปลายรัชกาลพระนั่งเกล้า ฯ คือเมื่อสมเด็จพระสังฆราช (นาค) สิ้นพระชนม์ลงนั้น ได้ทรงดำริจะตั้งพระพิมลธรรม (อู๋) วัดสุทัศน์เป็นพระสังฆราช แต่พระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อน สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ขึ้นเสวยราชย์ต่อมา ได้ทรงตั้งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แห่งวัดพระเชตุพนเป็นสมเด็จพระสังฆราช จึงทรงได้เลื่อนพระพิมลธรรม (อู๋) ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ แต่มิได้ครองตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

ภารกิจและคุณธรรม

สมเด็จ ฯ มีภารกิจต้องปกครองคณะสงฆ์ โดยถือเป็นหน่วยกลางที่จะบังคับคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรให้อยู่ในครรลองคลองธรรมและสมณรูปควรแก่สมณวิสัยทุกประการ ยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน ได้มีการพัฒนาประเทศในฝ่ายอาณาจักรมากด้วยแล้ว ทางฝ่ายพุทธจักรก็ต้องกระทำการพัฒนาให้การงานขนานกันเช่นเดียวกัน

กล่าวถึงความถนัดแล้ว สมเด็จ ฯ ทรงถนัดในวิชาหนังสือ และโดยเฉพาะทางด้านธรรมวินัย เท่าที่พบว่าได้ทรงนิพนธ์หนังสือไว้มาก เช่น กาลามสูตร จตุรารักขกรรมฐานกถา จาตุราริยสัจจกถา จักกวัตสูตร จูฬตัณหาสังขยสูตร ทาฬิททิพยสูตร ทีฆขนุโกฬิยปุตฺตสูตร ธนัญชานียสูตร ธรรมเจติยสูตร ธัมมุเทศกถา โฬสปัญหาภาค ๑—๒—๓—๔—๕—๖ ปฐมสมโพธิ ศุภสูตรอนุปุพพิกถา อภิณหปัจจเวกขณปาฐ และอื่นอีกไม่น้อยกว่า ๔๐—๕๐ เรื่อง และเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ก็มาก ที่นำมาใช้ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยนี้ก็มาก

นิพนธ์เหล่านี้เป็นสมบัติอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนา เพราะเท่ากับเป็นการวางรากฐานให้พระภิกษุสามเณร ประชาชน ได้เกิดความรู้ ความเข้าใจพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายยิ่งขึ้น ถ้าได้มีโอกาสไปอ่านนิพนธ์เหล่านี้ คงจะเห็นพ้องด้วยว่า ไพเราะจับใจทั้งในทางมธุรสและอรรถรส และความลึกซึ้งของอรรถและพยัญชนะเป็นการส่องให้เห็นพระปรีชาว่าที่สอบได้เปรียญทั้ง ๙ ประโยคในครั้งเดียวถึง ๒ คราวนั้นเป็นการคู่ควรแล้ว

สิ้นพระชนม์

ตั้งแต่ได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระสังฆราชได้ ๖ ปีเศษ ก็ประชวรเป็นพระโรคบิดมา ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ แพทย์หลวงและแพทย์เชลยศักดิ์ (สำนวนตามประกาศของทางราชการในการมรณกาลในสมัยนั้น) ได้ประกอบพระโอสถถวาย พระอาการหาคลายขึ้นไม่ ถึงวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ เวลา ๘ ทุ่ม ๒๐ นาที สมเด็จพระสังฆราชก็สิ้นพระชนม์ คำนวณโดยสุริยกาล คติกาล พระชนม์ ๘๖ ปี กับ ๔ เดือน ๒๑ วัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอาลัยและเศร้าในมรณกรรมของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้มาก ทรงให้จัดงานพระศพยิ่งใหญ่ถวายเป็นพิเศษ และทรงเครื่องขาวถวายความเคารพในการสรงน้ำพระศพ

พระประวัติของสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้น่าสนใจอยู่ คือ สอบเปรียญได้ ๙ ประโยคในครั้งเดียวตั้งแต่เป็นสามเณรอายุ ๑๘ ปี เป็นพระราชาคณะแล้วลาสึกโดยกระทันหัน (ซึ่งในทางประวัติยังไม่พบสาเหตุ) แล้วกลับบวชเป็นพระภิกษุใหม่อีกโดยไม่ทราบความจำเป็น เมื่อบวชแล้วสอบเปรียญใหม่อีกครั้งก็ได้ ๙ ประโยค แล้วต่อมาได้เป็นที่พระศาสนโสภณ โดยไม่ต้องเป็นพระราชาคณะชั้นต้น ๆ มาก่อน เป็นองค์แรกที่ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชโดยเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณมาก่อน

องค์ที่ ๑๐ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส
วัดบวรนิเวศ

องค์ที่ ๑๐

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

ประสูติ

— สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๔๗ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระโอรสองค์ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๐๓ เวลา ๑๓ น. ๓๖ นาที พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระราชทานนามว่า "มนุษยนาคมานพ" เป็นพระราชโอรสชั้นพระองค์เจ้า กำพร้าพระมารดาตั้งแต่พระชนมายุ ๑ ขวบ พระองค์เจ้าบุตรีเสด็จป้าทรงรับเลี้ยงต่อมา เมื่อสมัยทรงพระเยาว์ พอพระทัยในการเล่นเป็นพระภิกษุ มีการ ครองผ้า บิณฑบาต ฉันอาหาร เทศนา แม้จะกำพร้าพระมารดา พระองค์ก็ทรงอบอุ่นไม่ว้าเหว่ ดังปรากฏว่าทรงรจนาไว้อย่างจับใจ และเป็นตัวอย่างอันดี จึงขอลอกถ้อยคำตามที่ทรงรจนาไว้ดังนี้ "ฯลฯ แม้เราเป็นผู้กำพร้าแม่ แต่เราก็ได้อัสสาสะ คือความอบอุ่นใจในทูลกระหม่อมของเรา ท่านทรงนับพวกเราในฉันพ่อกับลูก ไม่ทรงทำพระยศพระอย่าง โดยฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ห่างเหินจากพระเจ้าลูกยาเธอชั้นพระองค์เจ้า หรือพูดตามคำสามัญว่า ลูกเมียน้อย เวลาเสวย พวกเรานั่งอยู่ใกล้โต๊ะเสวยคอยเลื่อนเครื่อง ที่ไม่ทันใจทูลขอในเวลากำลังเสวยก็มี เสด็จไปข้างไหนก็พรูตามเสด็จ ถ้าเสด็จโดยพระราชยาน ก็ทรงรับขึ้นพระราชยาน ที่ยังเล็กโปรดให้นั่งบนพระเพลาบ้าง ซอกพระปรัศว์บ้าง ที่เขื่องหน่อยก็โปรดให้นั่งหน้าพระเพลา ฯลฯ"

การศึกษา และสมณศักดิ์

— ทรงศึกษาหนังสือไทยจากคุณครูนกและหลวงราชาภิรมย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ครั้นเจริญวัยขึ้นชนมายุประมาณ ๘—๑๔ ชันษา ก็ทรงศึกษาหนังสือขอมและภาษาอังกฤษ และอุปสมบทเป็นสามเณร ครั้นเจริญวัยมากขึ้น ได้ทรงเห็นความเป็นไปของหมอบีเตอร์คาวัน

ชาวสก๊อตแลนด์ ซึ่งเป็นนายแพทย์หลวง โดยเป็นผู้พอใจในความสันโดษ คงเป็นที่สบพระอารมณ์ต้องกับพระนิสัย ซึ่งได้ทรงจำเป็นตัวอย่างมาประพฤติตาม ยังผลให้ไม่หลงระเริงไปในกามารมย์อย่างคนหนุ่มทั้งหลาย ไม่ทรงฟุ้งเฟ้อ ไม่ทรงสูบบุหรี่ ทรงมีความเป็นอยู่อย่างสุภาพบุรุษทั้งหลาย ทรงอยู่กินอย่างง่ายๆ พระองค์ทรงพอใจเป็นพิเศษในการศึกษาภาษามคธ และมักจะหาโอกาสไปเฝ้าสมเด็จอุปัชฌาย์ (สมเด็จกรมพระยาปวเรศฯ) ที่วัดบวรนิเวศเสมอ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงราชย์อยู่ก็ดีพระทัย จึงทรงสนับสนุนให้ได้มีโอกาสทรงงานในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการเปิดช่องให้ศึกษาพระพุทธศาสนาได้สะดวก

— พระชนมายุ ๒๐ พรรษา ทรงลาออกจากราชการ เสด็จออกบรรพชา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌายะ เมื่ออุปสมบทเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ซึ่งเป็นพระเชษฐา เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นผู้สนับสนุนให้สมเด็จ ฯ บรรพชา ได้ทรงกราบสมเด็จ ฯ ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ข้อนี้สมเด็จ ฯ บันทึกไว้ในพระราชประวัติ ตรัสเล่าว่า "ฯลฯ โดยฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็เป็นนายเรา โดยฐานะเนื่องในพระราชวงศ์เดียวกัน ท่านก็เป็นพระเชษฐาของเรา โดยฐานะเป็นผู้แนะพระราชทาน ท่านก็เป็นครูของเรา เมื่อท่านทรงกราบ แม้จะนึกว่าท่านแสดงความเคารพแก่ธงชัยพระอรหันต์ ก็ไม่ปรารถนาจะให้เสียความวางพระทัยของท่าน ไม่ปรารถนาให้ท่านทอดพระเนตรเห็นเราผู้ที่ทรงกราบ ถือเพศเป็นคฤหัสถ์อีก ฯลฯ เราตกลงใจจะไม่สึกในเวลานั้น แต่หาได้ทูลไม่ ฯลฯ"

— เมื่ออุปสมบทแล้ว ทรงศึกษาภาษามคธและพระปริยัติธรรมตามเดิม ต่อมาเสด็จไปทรงศึกษาจากพระจันทรโคจรคุณ วัดพระนามบัญญัติ (คือวัดมกุฎ ฯ เดี๋ยวนี้) และศึกษาจากพระพรหมมุนี สมเด็จ ฯ ตั้งพระทัยว่า การศึกษาภาษาบาลีและธรรมะของพระองค์นั้นจะทรงศึกษาให้จำได้และเข้าพระทัยเป็นสำคัญ จะไม่ทรงสอบเป็นมหาเปรียญธรรมอย่างพระภิกษุทั้งหลาย แต่ต่อมา ทรงจะได้รับความยกย่องให้ทรงกรมและถวายเทศน์ในพระราชวัง จึงทรงเปลี่ยนพระทัยใหม่ว่าจะทรงสอบ แต่ก็จะสอบไม่ให้ได้ประโยคสูงกว่าพระราชบิดา (พระจอมเกล้า ฯ) การก็สำเร็จดังประณิธาน

ภารกิจและคุณธรรม

— ครั้นวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ มีนาคม ๒๔๒๕ กระทำพิธีสรงน้ำ ทรงกรมเป็น กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส (ขณะนั้นทรงอุปสมบทได้ ๓ พรรษา) เป็นเปรียญธรรม ๕ ประโยค และคงประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหารตามเดิม รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงอาศัยความคิดเห็นของสมเด็จ ฯ ในกิจการของบ้านเมือง กิจการภายในราชสำนักบ้าง และโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาติดต่ออยู่เสมอ

— ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุต และเป็นอธิบดีสงฆ์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร มีภาระต้องปกครองวัดปกครองคณะธรรมยุตทั่วราชอาณาจักร ทรงสั่งสอนธรรมะและภาษาบาลีแก่พระภิกษุสงฆ์ที่วัดบวร ฯ ด้วยพระองค์เองทรงปรับปรุงการเทศนาอบรมพุทธศาสนิกชนด้วยวิธีใหม่ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

— ในฐานเป็นอธิบดีสงฆ์แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ต้องจัดการอบรมแนะนำบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่อุปสมบท ซึ่งใช้วัดบวรนิเวศเป็นที่พำนัก ให้การอุปสมบทเป็นประโยชน์แก่ความเป็นอยู่ สำหรับที่จะนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเมื่อลาอุปสมบทแล้วได้จริง ภาระนี้ที่แท้นั้นเป็นของทำได้ยากมาก แต่ก็ดำเนินการเป็นผลสำเร็จด้วยดี พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชพำนักในวัดบวรฯ อาทิ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนนครราชสีมา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวราลักษณ์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช (ผนวชเป็นสามเณร) สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

— ครั้นพระชนมายุได้ ๔๗ พรรษา ทรงได้รับสถาปนาเลื่อนขึ้นเป็น กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

— พ.ศ. ๒๔๕๓ โปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส (รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ) ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ กับทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ได้สร้างตำหนักเพชรขึ้นถวาย และให้รวมวัดรังษีเข้ากับวัดบวร ฯ

— ทรงจัดการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ คือ ให้มีคณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ กับคณะธรรมยุตนิกาย แต่ละคณะให้มีพระมหาเถระผู้ใหญ่ปกครองดูแลรับผิดชอบ ส่วนคณะ

ธรรมยุตินิกาย ทรงรับภาระเอง และในการแบ่งเป็นคณะนี้ ทรงแบ่งย่อยลงไปคือ ให้สงฆ์ในมณฑลต่าง ๆ (ในสมัยนั้น) ขึ้นอยู่ในปกครองของเจ้าคณะมณฑลก่อน รวมหลายมณฑลจึงขึ้นต่อคณะเหนือ, ใต้, กลาง, ตามภูมิภาคที่ตั้งของอาราม ส่วนวัดทั้งหลายในกรุงเทพฯ อยู่ในปกครองของคณะกลาง ฝ่ายธรรมยุตกนิกายทั่วประเทศนั้นขึ้นแก่พระองค์ เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นซึ่งในครั้งก่อน ๆ มักจะชี้ขาดยืนตรงกันเสมอๆ ทั้งในชั้นต้น อุทธรณ์ และฎีกา ทรงเปลี่ยนเป็นว่าฎีกานั้นให้วินิจฉัยโดยมหาเถรสมาคมทุกเรื่องไป

— การจัดลำดับพระราชาคณะ คือ พระราชาคณะที่มีสมณศักดิ์สูงกว่าชั้นธรรม (สมเด็จ ฯ และรองสมเด็จ ฯ) มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ (เจ้าคณะหนในปัจจุบัน) และตั้งแต่ชั้นธรรมลงไปให้ครองตำแหน่งลดหลั่นลงไป คือ

(๑) เจ้าคณะมณฑลชั้นเอก ได้แก่ ชั้นธรรม

(๒) เจ้าคณะมณฑลชั้นโท ได้แก่ ชั้นเทพ

(๓) เจ้าคณะมณฑลชั้นตรี ได้แก่ ชั้นราช

— พระอุปัชฌายะ เป็นตำแหน่งที่สำคัญ เพราะมีหน้าที่อุปสมบทกุลบุตรเข้าเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จำต้องได้อุปัชฌายะที่ดี รักษาระเบียบแบบแผนให้มั่นคง เพื่อความไม่สกปรกคลอนแคลนของศาสนา อันจะเกิดจากผู้เข้าบวช และในเวลาเดียวกันก็ต้องไม่เคร่งครัดเกินไป จนทำให้เสียศรัทธาของญาติโยมและผู้เข้าบวช จึงได้วางเกณฑ์ไว้และกำหนดข้อที่อุปัชฌายะควรสังวร ไม่อุปสมบทให้แก่บุคคลบางประเภท เช่น คนหลบหนีราชการ คนที่มีความประพฤติเลว เป็นต้น

— นอกจากที่กล่าวมาแล้ว สมเด็จ ฯ ได้ทรงวางหลักเกณฑ์การพระพุทธศาสนาไว้อีกหลายอย่าง เช่น

(๑) หลักกำหนดวันทำวิสาขบูชา มาฆบูชา วันเข้าพรรษา

(๒) ทรงวางระเบียบการเคารพของพระภิกษุ

(๓) การจัดระเบียบพระอาราม

(๔) ระเบียบเรื่องหนังสือสุทธิ์ของพระภิกษุ

(๕) นอกจากการวางระเบียบแล้ว ยังได้ทรงวางตัวอย่างในการวินิจฉัยอธิกรณ์ไว้เป็นแบบฉบับ และยังทรงเสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์อยู่เสมอ

(๖) ระเบียบการถวายอดิเรก

— ทรงจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณร โดยจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อได้เป็นกำลังส่งเสริมให้พระภิกษุศึกษาเล่าเรียนเข้าใจพระพุทธศาสนา นอกจากสมเด็จฯ จะทรงอำนวยการศึกษาด้วยพระองค์ แล้วยังทรงทำการสั่งสอนด้วยพระองค์เองอีกด้วย ในหัวเมืองที่ไม่อาจกระทำได้โดยตรง ก็ทรงแนะวิธีการต่าง ๆ วางไว้ให้เป็นแนวทางปฏิบัติ

งานนิพนธ์หนังสือ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้วางรากฐานและดำเนินการด้วยพระองค์เองในเรื่องการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้มากหลาย ทั้งนี้ก็โดยทรงเห็นว่า บ้านเมืองจะเจริญและมีพลเมืองที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้ดีเพียงใดนั้น ย่อมแล้วแต่จิตใจของพลเมืองว่า จะตั้งมั่นอยู่ในความเป็นธรรมได้เพียงใด และพระพุทธศาสนานั้นย่อมเป็นหลักที่จะพัฒนาจิตใจของประชาชนให้เจริญขึ้น จึงได้ทรงวางหลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้และทรงรจนา ทรงชำระ และทรงรวบรวมหนังสือที่จะใช้เรียนตามหลักสูตรนั้น ๆ ด้วย กับทั้งในบางคราวทรงสั่งสอนอบรมด้วยพระองค์เอง อาจแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

(๑) แบบเรียนหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี—นวโกวาท – วินัยมุขเล่ม ๑ — พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ — พุทธประวัติ เล่ม ๑ เล่ม ๒

(๒) แบบเรียนหลักสูตรนักธรรมโท — ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ — อนุพุทธประวัติ (ประวัติพระสาวก) — สังคีติกถา ว่าด้วยการทำสังคายนา – วินัยมุข เล่ม ๒ — พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒

(๓) แบบเรียนหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก -- ธรรมวิจารณ์ — วินัยมุข เล่ม ๓—พุทธานุพุทธประวัติ — มงคลวิเสสกถา -- หัวใจสมถกัมมัฏฐาน—วิปัสสนากถา — สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน—มหาสติปัฏฐานสูตร และคิริมานนทสูตรแปล — พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓

(๔) แบบเรียนบาลี หลักสูตรประโยค ๑, ๒, ๓ — บาลีไวยากรณ์ อักขรวิธีภาคที่ ๑ สมัญญาภิธานและสนธิ วจีวิภาค ภาคที่สอง นามและอัพยศัพท์ วจีวิภาค ภาคที่สาม

สมาสและตัทธิต วจีวิภาค ภาคที่สี่ อาขยาตและกิตก์ — วากยสัมพันธ์ — อุภัยพากย์ปริวัตน์ —มมฺมปทฏฐกถา ภาค ๑ ถึงภาค ๘ (แปลภาษาบาลีเป็นไทย)

(๕) นอกจากนั้นยังมีแบบเรียนบาลีหลักสูตรประโยค ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ อีกหลายฉบับ

(๖) ยังมีหนังสืออีกประเภทหนึ่งซึ่งทรงนิพนธ์ไว้มากด้วยกันคือ พระธรรมเทศนา ไม่น้อยกว่า ๔๐ เรื่อง กับมีหนังสือประเภทพระโอวาทและธรรมกถา เท่าที่ตรวจค้นพบไม่น้อยกว่า ๒๐ เรื่อง

(๗) หนังสืออีกประเภทหนึ่งซึ่งให้ชื่อว่า ศราทธพรตเทศนา ปรากฏว่าได้นิพนธ์ไว้ไม่น้อยกว่า ๓๐ เรื่อง ในโอกาสที่พระองค์ได้พบปะบุคคลที่ควรจะเทศนาธรรมบางทีเป็นเรื่องยาวก็เทศนาติดต่อกันหลายครั้ง บางทีเป็นกรณีซึ่งจะทำความเข้าใจให้แก่บุคคลบางหมู่ บางเหล่าโดยเฉพาะก็มี หนังสือประเภทนี้เรียกว่าธรรมคดีที่ตรวจค้นพบ ๔๑ เรื่อง

(๘) อีกประเภทหนึ่งเรียกชื่อว่า เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ทรงไว้ประมาณ ๔๐ เรื่อง

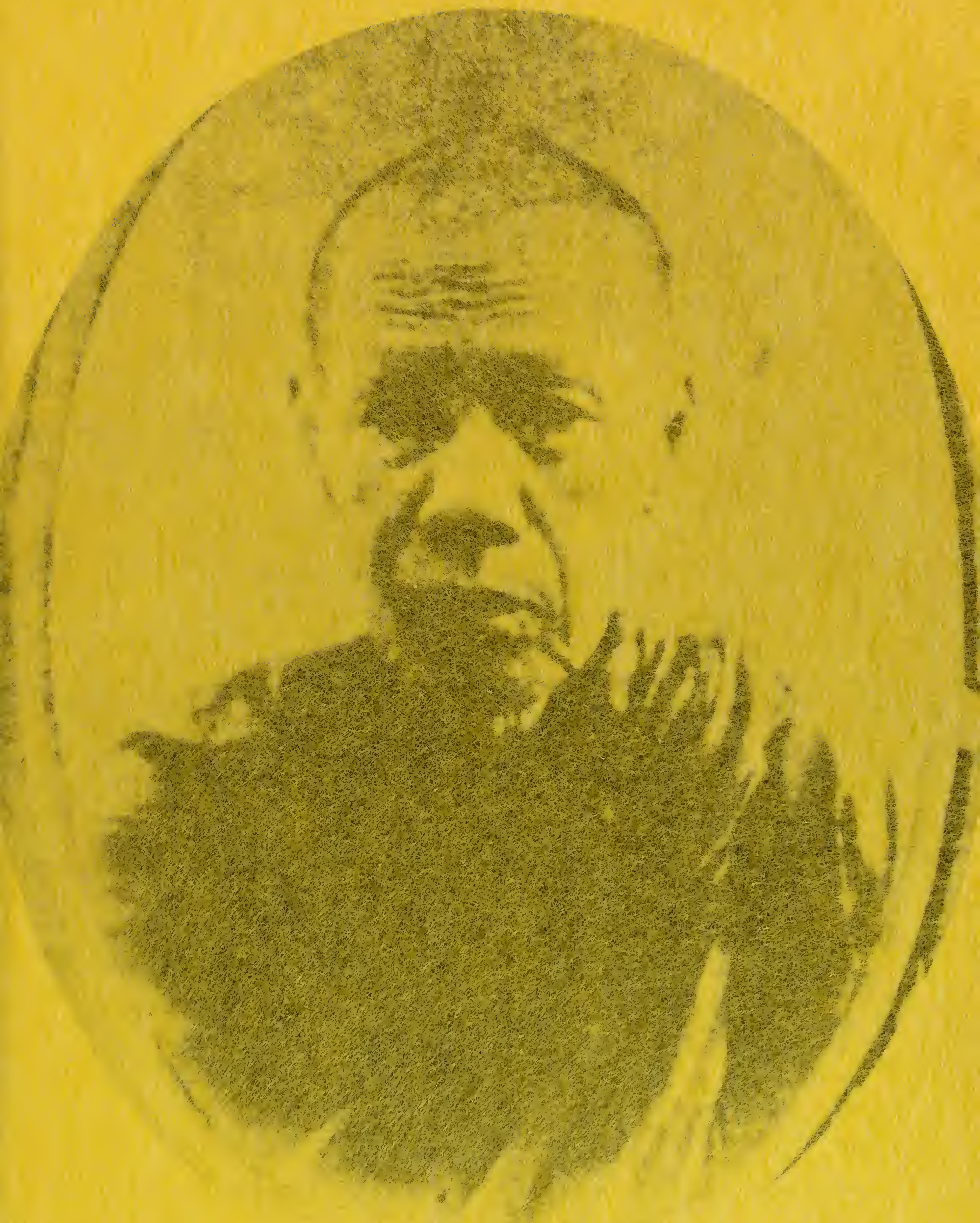
(๙) เกี่ยวกับความเป็นไปของพระมหากษัตริย์ ทรงไว้ประมาณ ๑๐ เรื่อง

(๑๐) นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ เป็นประเภทหนังสือ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ๒๒ เรื่อง อักษรศาสตร์ เท่าที่ค้นพบ ๑๑ เรื่อง การดำเนินการปกครองคณะสงฆ์อีกประมาณ ๘๐ เรื่อง กับทรงชำระหนังสือต่าง ๆ ไว้ ๑๓ เรื่อง ทรงแปลพระสูตรต่าง ๆ ไว้ประมาณ ๕๐ สูตร

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นอัจฉริยะอย่างหาตัวจับได้ยากเต็มที่ เพราะทรงรอบรู้ทั้งธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง ทรงเฉลียวฉลาดในการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยสุดที่จะพรรณนา

สิ้นพระชนม์

— สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประชวรพระวัณโรคภายในเรื้อรังมาเป็นเวลานาน แต่พระอาการประชวรกำเริบมากขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้ง ๑ กับ พ.ศ. ๒๔๖๓ อีกครั้ง ๑ แต่ก็ทุเลาลงได้ทั้ง ๒ คราว ครั้งหลังสุดพระอาการประชวรทวีขึ้น จนวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๖๔ ก็สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๑ ปี ๓ เดือน ๑๐ วัน ทรงผนวชอยู่ ๔๒ ปี ๑ เดือน ๖ วัน

องค์ที่ 11 สมเด็จพระสังฆราช

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ

[illegible] ภาคที่ ๒ อาขยาตและกิตก์ — วากยสัมพันธ์ — อุภัยพากย์ปริวัตต์ [illegible] คาถา ๑ ถึงภาค ๓ (แปลภาษาบาลีเป็นไทย)

[illegible] นอกจากนั้นยังมีแบบเรียนบาลีหลักสูตรประโยค ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ อีกหลายฉบับ

(๖) มีหนังสืออีกประเภทหนึ่งซึ่งทรงนิพนธ์ไว้มากด้วยกันคือ พระธรรมเทศนา [illegible] ๖๐ เรื่อง กับมีหนังสือประเภทพระโอวาทและธรรมกถา เท่าที่ตรวจค้นพบไม่ [illegible] ๒๐ เรื่อง

(๗) หนังสืออีกประเภทหนึ่งซึ่งให้ชื่อว่า ศราทธพรตเทศนา ปรากฏว่าได้นิพนธ์ไว้ไม่น้อยกว่า ๓๐ เรื่อง ในโอกาสที่พระองค์ได้พบปะบุคคลที่ควรจะเทศนาธรรมบางทีเป็นเรื่องจะต้องเทศนาติดต่อกันหลายครั้ง บางทีเป็นกรณีซึ่งจะทำความเข้าใจให้แก่บุคคลบางหมู่ บาง [illegible] โดยเฉพาะก็มี หนังสือประเภทนี้เรียกว่าธรรมคดีที่ตรวจค้นพบ ๔๑ เรื่อง

(๘) อีกประเภทหนึ่งเรียกชื่อว่า เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ทรงไว้ประมาณ ๔๐ เรื่อง

(๙) เกี่ยวกับความเป็นไปของพระมหากษัตริย์ ทรงไว้ประมาณ ๑๐ เรื่อง

(๑๐) นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ เป็นประเภทหนังสือ ประวัติศาสตร์ [illegible] เรื่อง [illegible] เท่าที่ค้นพบ ๑๑ เรื่อง การดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ [illegible] ๑๐ เรื่อง [illegible] หนังสือต่าง ๆ ไว้ ๑๓ เรื่อง ทรงแปลพระสูตรต่าง ๆ ไว้ [illegible] สูตร

[illegible] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส [illegible] เพราะทรงรอบรู้ทั้งธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง ทรง [illegible] คณะสงฆ์ ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยสุดที่จะ [illegible]

สิ้นพระชนม์

[illegible] กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประชวรพระวักโรค [illegible] แต่พระอาการประชวรกำเริบมากขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้ง [illegible] ที่ [illegible] หายได้ทั้ง ๒ คราว ครั้งหลังสุดพระอาการประชวร [illegible] สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๑ ปี ๓ เดือน [illegible] วัน

องค์ที่ 11 สมเด็จพระสังฆราช

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ

องค์ที่ ๑๑

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ประสูติ

พระนามเดิมว่า หม่อมเจ้า ภุชงค์ ชมภูนุท เป็นหม่อมเจ้าชายองค์ใหญ่ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๓ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ และหม่อมปุ่น

ประสูติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ (๖ ๗ ๑ ค่ำ ปีมะแม จุลศักราช ๑๒๒๑) เวลา ๑๓.๐๐ น. เศษ ณ วังหน้าวัดราชบพิธ มุมถนนราชบพิธกับถนนเฟื่องนคร จังหวัดพระนคร

การศึกษาและการบรรพชาอุปสมบท

เมื่อทรงพระเยาว์ ได้ทรงศึกษาอักขรสมัยภาษาไทยในสำนักเจ้าจอมมารดาสัมฤทธิ์ผู้เป็นย่า เมื่อทรงเกศากันต์แล้วโปรดให้ประทับทรงศึกษาอยู่ ณ โรงเรียนแรฟฟัล เมืองสิงคโปร์ ต่อมาโปรดให้เสด็จกลับมาเรียนที่กรุงเทพ ฯ ในโรงเรียนภาษาอังกฤษสำหรับเจ้านาย และทรงศึกษาหนังสือขอมกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ศึกษาภาษาไทยกับพระยาโอวาทวรกิจ (แก่น)

พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๑๕ ได้ทรงบรรพชาที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จฯ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธ์ เป็นเป็นพระอุปัชฌายะ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร แต่ครั้งยังเป็นหม่อมเจ้าพระราชาคณะ เป็นพระบรรพชาจารย์ แล้วประทับอยู่ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงผนวชอยู่จนพระชันษาครบอุปสมบท

เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรแล้ว ได้ทรงศึกษาปริยัติธรรมในสำนักพระครูบัณฑูรธรรมสโมธาน (สด) เมื่อครั้งยังเป็นอาจารย์ให้นิสัยภิกษุและให้ศีลสามเณรอยู่ ณ วัดราช-

บพิธ ฯ บ้าง และทรงศึกษาจากหลวงญาณภิรมย์ (โพ) บ้าง อาจารย์รอด บ้าง ทั้งทรงศึกษาภาษาสันสกฤตต่อพราหมณ์

พ.ศ. ๒๔๒๒ โปรดให้ทรงอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระวันรัต (ทับ) เป็นพระอุปัชฌายะ สมเด็จพระสังฆราช (สา) แต่ครั้งยังเป็นพระศาสนโสภณ ที่ พระธรรมวโรดม วัดราชประดิษฐ ฯ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร แต่ครั้งยังเป็นหม่อมเจ้าพระราชาคณะ เป็นพระบรรพชาจารย์

มีพระนามฉายาว่า "สิริวฑฺฒโน" แล้วประทับอยู่ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

เมื่อทรงอุปสมบทแล้ว ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักขุนปรีชานุศาสน์ (โต) บ้าง อาจารย์รอดบ้าง และเสด็จไปทรงศึกษาในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (สา) ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม วัดราชประดิษฐ ฯ บ้าง

ได้ทรงเข้าสอบพระปริยัติธรรม ณ พระที่นั่งพุทธไธสวรรค์ต่อหน้าพระที่นั่ง ๑ วัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงเข้าสอบพระปริยัติธรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกครั้งหนึ่ง ได้อีก ๑ ประโยครวมเป็น ๕ ประโยค

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นี้ ทรงอ่านแปลภาษาอังกฤษ และสันสกฤตได้เป็นอย่างดี ได้ทรงเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยอักษรเทวนาตรีไว้ก็มาก กับทรงเป็นจินตกวีทรงชำนาญพระนิพนธ์โคลง ๔ สุภาพเป็นต้น

ศาสนกิจ

ก่อนทรงเป็นเจ้าอาวาส ทรงเป็นผู้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม สาขามหามกุฏราชวิทยาลัยที่วัดราชบพิธ ฯ

พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ต่อจากพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร

ทรงเป็นอุปนายกและนายกมหามกุฏราชวิทยาลัย

ทรงปกครองวัดราชบพิธ ฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๐ รวมเวลา ๓๖ ปี

สมณศักดิ์

๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้รับสถาปนาเป็นหม่อมเจ้าพระราชาคณะ มีราชทินนามว่า "หม่อมเจ้าสถาพรพิริยพรต"

๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้รับสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะผู้ใหญ่เสมอชั้นเทพ

๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์เป็นชั้นธรรม ที่ พระธรรมปาโมกข์

๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับสถาปนาเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ในพระนามเดิมและดำรงสมณศักดิ์เสมอพระพรหมมุนี เจ้าคณะรองหนกลาง

๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับสถาปนาเป็น "พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์" และดำรงสมณศักดิ์เสมอตำแหน่ง สมเด็จพระพุฒาจารย์

๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับสถาปนาเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นในพระนามเดิม ดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปรินายก ต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับสถาปนาเลื่อนเป็น กรมหลวงในพระนามเดิม ดำรงสมณเพศจนสิ้นพระชนม์

การจัดการศึกษา

พระสังฆราชเจ้า พระองค์นี้ ได้ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกภาษาบาลีและนักธรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป อีกทั้งยังทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาของประชาชนทั่ว ๆ ไปด้วยดังที่พระองค์ทรงเล่าไว้

พระปริยัติธรรม การเล่าเรียนปริยัติธรรมของภิกษุสามเณรในวัดนี้ สมัยต้นทรงเล่าไว้ว่า มีอาจารย์คฤหัสถ์ รับเงินเดือนหลวง คนแรกคือ หลวงญาณภิรมย์ (โพ) เมื่อหลวงญาณภิรมย์ถึงแก่กรรม นายรอด เปรียญ รับหน้าที่สอน ครั้นนายรอดถึงแก่กรรม นายนาท นายชู เปรียญ รับหน้าที่สอน มีภิกษุสามเณรเรียนมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อถึงคราว

เข้าสอบก็เข้าสอบ ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง ได้เสมอทุกคราว ไม่ ๒ รูปก็ ๑ รูป ครั้นตั้งมหามกุฎราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๓๒ วัดราชบพิธเป็นโรงเรียนสาขาของมหามกุฎราชวิทยาลัย หม่อมเจ้าพระศรีสุคตคัตยานุวัตร (ม.จ. พร้อม ลดาวัลย์) พระราชาคณะเสมอชั้นธรรม เปรียญ ๗ ประโยคเป็นผู้จัดการ ต่อมาหม่อมเจ้าพระศรีสุคตคัตยานุวัตรไปเป็นผู้จัดการ การศึกษาที่วัดเทพศิรินทราวาสนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระองค์ทรงเป็นผู้จัดการ และในยุคนี้ยังคงมีครูเป็นคฤหัสถ์สอนอีก ๒ คน คือ พระยาธรรมปรีชา (ทิม) กับนายชู เปรียญ

โรงเรียนภาษาไทย พระองค์ประทานศาลารายหลังที่อยู่ด้านถนนเฟื่องนคร เพิ่มเติมขึ้นอีกหลังหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ทำให้กิจการของโรงเรียนภาษาไทยวัดราชบพิธ ซึ่งในทุกวันนี้ คือ โรงเรียนมัธยมวัดราชบพิธได้เจริญขึ้นเป็นลำดับมา และพระองค์ได้ประทานทุนส่วนพระองค์สร้างตึกสัมฤทธิ์วิทยากร ให้เป็นสถานที่เล่าเรียนเพิ่มเติมขึ้นอีกหลังหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ และทรงอุปการะโรงเรียนอีกหลายอย่างจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

การวัด

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงปกครองวัด (พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๐) รวม ๓๖ ปี

ในยุคนี้ได้มีการปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถและปูชนียสาน เสนาสนหลายอย่าง เช่น

๑. ซ่อมพระอุโบสถ มีเพดาน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เชิงกลอน ทวยพื้น หน้าต่าง ผนังเสา ซุ้มประตู ประตูหน้าพระอุโบสถ หน้าบัน

๒. ซ่อมวิหารทิศ มีทิศตะวันตก ทิศเหนือและทิศใต้ ซ่อมวิหารคต

๓. ซ่อมพระเจดีย์องค์ใหญ่ ซึ่งอยู่หลังพระอุโบสถ ซ่อมหอกลาง หอระฆัง

๔. ซ่อมศาลารอบนอก ศาลาโรงเรียน ๔ หลัง ศาลาเล็ก ๒ หลัง ศาลาการเปรียญ

๕. ซ่อมกุฏิที่พำนักสงฆ์ภายในวัด ซึ่งทรุดโทรมหักพังไปตามระยะเวลาให้สามารถใช้เป็นที่อยู่ของสงฆ์ได้ต่อไป

ภารกิจบางประการและคุณธรรม

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระองค์นี้ ทรงเจริญพระคุณวุฒิวิริยภาพขวนขวายในธุระพระพุทธศาสนา เคยทรงตรวจชำระบาลีพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ และทรงเป็นประธานกรรมการชำระพระบาลีพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐในรัชกาลที่ ๗ ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกและนายกกรรมการแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ทรงสั่งสอนพุทธมามกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกิจที่ควรปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาท ประกอบด้วยมรรยาทแช่มช้อย ควรแก่สมณวัตร ทรงปกครองสมณบริษัทให้สมัครสมานมั่นอยู่ในสามัคคีธรรม มีพระอัธยาศัยยิ่งด้วยพระเมตตาต่อสหธรรมิกพรหมจรรย์ มั่นคงในพระพุทธศาสนา เป็นอจลพรหมจริยาภิรัต ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ของพระมหากษัตริย์รัชกาลก่อน ๆ พระบรมวงศานุวงศ์และปวงกุลบุตรเป็นอันมาก ทรงเอาพระหฤทัยใส่พร่ำสอนสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิก ให้สถิตในคุณงามความดีทุกเมื่อ ได้ทรงรจนาหนังสืออย่างต่างประเภท ทรงเชี่ยวชาญทางแสดงพระธรรมเทศนาน้อมใจพุทธบริษัทให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เอาพระหฤทัยใส่บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมของสังฆมณฑลเป็นอย่างดียิ่ง การศึกษาธรรมชั้นเถรภูมิก็เกิดขึ้นในยุคของพระองค์ ยิ่งกว่านั้นยังได้ทรงอุดหนุนให้คฤหัสถ์ที่สนใจในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสเข้าสอบความรู้ธรรมศึกษาในสนามหลวง มีธรรมศึกษาเกิดขึ้นทั่วพระราชอาณาจักร

แม้พระองค์จะทรงเจริญด้วยพระชาติสมบัติ และพระอิสริยยศอย่างสูงก็มิได้ทรงถือพระองค์อย่างใดเลย ตั้งพระหฤทัยทรงบำเพ็ญพระคุณเผื่อแผ่ไปในหมู่ชนทุกหมู่เหล่า ทรงเป็นทักขิไณยบุคคลของทายกทายิกาทุกชั้นวรรณะมิได้ทรงเลือกทายกหรือไทยธรรม เมื่อมีทายกเชิญเสด็จไปในงานใด ๆ ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปโดยมิได้ทรงรังเกียจ เป็นที่จับใจเจริญศรัทธายิ่งนัก

สิ้นพระชนม์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ (๔ ๓/๙ ค่ำ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๙๙) เวลา ๑๐.๐๕ น. ด้วยพระโรคเนื่องด้วยเส้นพระโลหิตในกระเพาะพระบังคนเบาพิการ ทำให้ลงพระบังคนเบาเป็นพระโลหิตที่ ๑๑ เป็นเวลา ๑๓ ปี

องค์ที่ ๑๒ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ)
วัดสุทัศน์เทพวราราม

องค์ที่ ๑๒

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว)

วัดสุทัศน์เทพวราราม

ประสูติ

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม ประสูติเมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะโรง หรือวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙ ในรัชกาลที่ ๔ บิดาชื่อ นุตร มารดาชื่อ อัน เป็นชาวสวน อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี บิดาเลื่อมใสในสมเด็จพระวันรัต (สมบุรณ) มาตั้งแต่ท่านยังครองวัดทองนพคุณ จึงพาท่านไปศึกษาอักขรสมัยอยู่ที่วัดทองนพคุณตั้งแต่ท่านมีอายุได้ ๗ ขวบ อุปสมบทที่วัดเสวตฉัตร เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ สมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌายะ แล้วมาอยู่ที่วัดสุทัศนเทพวราราม กับสมเด็จพระวันรัต (แดง)

การศึกษา และสมณศักดิ์

— ได้ศึกษาภาษาบาลีและปริยัติธรรมติดต่อกันมาตั้งแต่เด็ก และเมื่ออุปสมบทแล้วก็คงเล่าเรียนต่อมามิได้ย่อท้อ เช่น เรียนต่อสมเด็จพระวันรัต (แดง) สมเด็จพระสังฆราช(สา) วัดราชประดิษฐ์

— ครั้นสมเด็จพระวันรัต (แดง) เลื่อนจากพระเทพกระวีเป็นพระธรรมวโรดม ได้ตั้งให้ท่านเป็นพระครูใบฎีกาถานานุกรม แล้วเลื่อนเป็นพระครูมงคลวิลาศ และพระครู-วินัยธรต่อมา เมื่อเป็นพระครูวินัยธรได้เข้าแปลพระปริยัติธรรม ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ในปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค ต่อมาถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ เข้าแปลพระปริยัติธรรมอีกเป็นครั้งที่ ๓ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แปลได้อีกประโยค ๑ รวมเป็น ๕ ประโยค ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่อท่านมีอายุได้ ๓๓ ปี ได้เป็นพระราชาคณะที่พระศรีสมโพธิ ต่อมาเลื่อนขึ้นเสมอพระราชาคณะชั้นเทพ พ.ศ. ๒๔๔๑ เมื่อท่านมีอายุได้ ๔๒ ปี ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่พระเทพโมลี ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๓ เลื่อนเป็นที่

พระธรรมโกศาจารย์ และในรัชกาลที่ ๖ เมื่อท่านมีอายุได้ ๕๖ ปี โปรดพระราชทานหิรัญ-บัตร ทรงเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่พระพรหมมุนี เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๕ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ เมื่อท่านมีอายุได้ ๖๗ ปี โปรดพระราชทานสุพรรณบัฏเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๗ เมื่อท่านมีอายุได้ ๗๓ ปี ได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระวันรัต

ภารกิจและคุณธรรม

ในระหว่างที่ดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตอยู่ประมาณ ๑๐ ปี นั้น ท่านได้บำเพ็ญศาสนกิจเป็นที่ดีเด่น คือ

หลังจากที่ได้รับสุพรรณบัฏเป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ แต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้นมา ได้ปกครองคณะสงฆ์ให้เจริญเรียบร้อยก้าวหน้ามาเป็นลำดับโดยมิได้ระส่ำระสายเป็นไปในทางวิวัฒนาการ ผู้อยู่ในอำนาจก็ได้รับผาสุกสำราญชื่นชมยินดี การขลุกขลักแม้อาจมีก็ระงับได้ด้วยสุขุมปรีชา เป็นที่หารือปรึกษาของเจ้าคณะซึ่งเกิดข้องใจในการบริหารชี้แจงนโยบายการบริหารคณะสงฆ์โดยสันติวิธี เป็นที่นิยมยินดีของพุทธศาสนิกชนถ้วนทั่วไป

การปกครองส่วนรวมในจังหวัดพระนครนั้นเล่า ตั้งแรกเริ่มจัดระเบียบเข้าสู่ระบอบใหม่ทำนองการคณะแขวง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงดำรงตำแหน่งแต่เดิมมา ซึ่งในครั้งก่อนเรียกว่าแขวงสำเพ็ง ครั้นยุคต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นคณะแขวงนอก จังหวัดพระนคร ในคราวที่ทางราชการฝ่ายอาณาจักรย้ายอำเภอพระโขนงมาขึ้นจังหวัดพระนครก็ดี ในคราวที่ทางราชการยุบจังหวัดมีนบุรี อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนั้น คือ อำเภอมีนบุรี อำเภอบางกระปิ อำเภอลาดกระบัง อำเภอหนองจอก ก็โอนขึ้นในพระนคร การคณะสงฆ์ในอำเภอนั้น ๆ ทั้งหมดก็โอนมาขึ้นกับคณะแขวงนอก จังหวัดพระนครก็ต้องเพิ่มภาระในการปกครองขึ้นอีกมาก กระนั้นก็สู้บั่นบากควบคุมการคณะให้เรียบร้อยเจริญดีเป็นลำดับมา การศึกษาในส่วนปริยัติก็ได้เพาะปลูกภิกษุสามเณรให้เกิดปสาทนิยม โดยแนะนำให้เกิดความอุตสาหะในการเรียน การสอน เพื่อให้การศึกษาแพร่หลายดีขึ้น จึงได้ขอให้ทางการเปิดสถานที่ทำการสอบความรู้นักธรรมขึ้นเป็นประจำในอำเภอนั้น ๆ จนเป็นปึกแผ่นแน่นหนาถาวรมาจนยุคนี้

ใน พ.ศ. ๒๔๗๙ เมื่อตำแหน่งปลัดคณะแขวงในพระนครว่างลง สมเด็จพระสังฆ-ราชเจ้า ณ วัดราชบพิธ ชะรอยพระองค์จักทรงเห็นว่าท่านต้องตรากตรำในภารกิจมาก จึงได้ย้ายท่านเข้ามาเป็นปลัดคณะแขวงในพระนคร เท่ากับจะทรงตัดทอนภาระของท่านให้เบาลง จึงได้ย้ายท่านให้เข้ามาปกครองในส่วนร่วมในแต่นั้นมา

ในส่วนพระปริยัติธรรม ท่านได้รับหน้าที่เป็นแม่กองสนามหลวงฝ่ายบาลี ทำการสอบความรู้พระปริยัติธรรมฝ่ายบาลีพระภิกษุสามเณรในพระราชอาณาจักร ตั้งแต่ พ. ศ. ๒๔๗๑—๒๔๗๔ รวม ๔ ศก การปฏิบัติหน้าที่ในส่วนแม่กองนี้ ก็ดำเนินไปโดยเรียบร้อยเจริญดีเป็นลำดับมามิได้บกพร่อง

ในส่วนมหาเถรสมาคม ก็ได้ดำรงตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการด้วยรูปหนึ่ง ตั้งแต่เดิมมา ปรากฏว่าได้ปฏิบัติการให้เป็นไปตามหน้าที่ในฐานะแห่งกรรมการเป็นอันดีมิบกพร่อง อุดมคติก็เป็นไปในทำนองเยภุยยสิกวาท ในเบื้องต้นจะวิปลาศด้วยมติที่ผิดแผกแยกกันไปก็มิได้ยึดถือ ข้อที่มุ่งหมายเป็นสำคัญก็คือถือมติส่วนรวมโดยสมานฉันท์ มีใจมั่นอยู่ด้วยสามัคคี เพราะยึดถืออุดมคติเช่นนี้ จึงทำให้ท่านเป็นที่เคารพในคณะมหาเถรสมาคมด้วยกัน กอปรทั้งที่ท่านสมบูรณ์ด้วยคุณวุฒิและวัยวุฒิเป็นที่สุดในมหาเถรสมาคม จึงเป็นที่นิยมชมชื่นในฐานะเป็นประมุขสงฆ์คณะมหานิกาย และในส่วนคณะมหานิกายนั้นไซร้ เมื่อเกิดมีอุปสรรคอันใดเข้ามากีดขวาง ก็ได้อาศัยท่านเป็นที่ปรึกษาหาทางที่จะหลีกลัดเข้าสู่สันติ-วิธี เมื่อมานึกถึงสามัญชนผู้มีอายุรุกรันเข้าถึงวัยปูนชรา ก็น่าที่จะปลีกตนมาประกอบเอกีภาว-สุขโดยลำพัง แต่ทว่าท่านนั้นมากมั่นด้วยปรหิตสมบัติอันกระตุ้นเตือนมิให้อยู่นิ่ง มิได้ถือเอาสิ่งที่ชราภาพนั้นให้สำคัญไปกว่าการพระศาสนา ปฏิปทาและคุณูปการอันเพียบเพ็ญต่อศาสนกิจเช่นนี้ จึงเป็นมูลัฏฐาปนีย์ที่เด่นเป็นมิ่งขวัญของคณะสงฆ์

เป็นที่ปรากฏและทราบกันดีตลอดมาว่า สมเด็จ ฯ องค์นี้มีรสนิยมทางศิลปเป็นอย่างดีเลิศหามีพระเถรรูปใดเทียมเท่าเสมอเสมือนมิได้ ท่านจัดตั้งโต๊ะจีนและโต๊ะเครื่องแก้วเจียระไนแต่งเข้าประกวดแข่งขันในงานหลวง ได้รับพระราชทานรางวัลชนะเลิศมาตลอด ๓

รัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕, ที่ ๖, และที่ ๗ โดยตลอดมา ท่านดำรงมั่นอยู่ในวินัยเคร่งครัดในขนบประเพณีของสงฆ์ เป็นเจ้าตำรับเจ้าพิธีในการสร้างพระกริ่งพระชัยวัฒน์แบบวัดสุทัศน์ ซึ่งเป็นที่นิยมกันอยู่อย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ก็ได้โปรดให้ออกแบบโต๊ะหมู่บูชาต่าง ๆ เป็นเอนกประการ ซึ่งย่อมจักได้เป็นระเบียบแบบแผนในการแสดง ซึ่งความเคารพบูชาพระรัตนตรัย ในโอกาสต่าง ๆ น้อมนำน้ำใจพุทธบริษัทให้มั่นคงต่อพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

พระจริยาวัตรที่ทรงทำเป็นประจำคือ ถวายผ้าไตรแด่พระสวดพระปาฏิโมกข์มิได้ขาด ทรงมีปิยวาจา และเป็นสุภาษิตผู้ที่เข้าใกล้ย่อมเกิดความชื่นบานและประโยชน์จากการปราศรัยของพระองค์ท่าน และทรงมีปฏิภาณเฉียบแหลมสามารถโต้ตอบและแก้ปัญหาข้อขัดข้องได้ทันทีเป็นเลิศ จนเป็นที่ยกย่องสรรเสริญทั่วไป

ต่อมาวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ เมื่อท่านมีอายุ ๘๓ ปี ท่านได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช โดยพระบรมราชโองการ ปรากฏในคำประกาศสถาปนาดังนี้

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) ทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายกเป็นเวลา ๖ ปี สิ้นพระชนม์ ณ ตำหนักวัดสุทัศนเทพวราราม เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เวลา ๐๓.๐๐ น. สิริรวมพระชนมายุ ๘๙ ปี โดยมีพรรษา ๖๗ พรรษา

องค์ที่ 13 สมเด็จพระสังฆราช

(ม.ร.ว. ชื่น) กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศ

รัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕, ที่ ๖, และที่ ๗ โดยตลอดมา ท่านดำรงมั่นอยู่ในวินัย เคร่งครัดในขนบประเพณีของสงฆ์ เป็นเจ้าตำรับเจ้าพิธีในการสร้างพระกริ่งพระชัยวัฒน์แบบวัดสุทัศน์ ซึ่งเป็นที่นิยมกันอยู่อย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ก็ได้โปรดให้ขยายแบบโต๊ะหมู่บูชาต่าง ๆ เป็นเอนกประการ ซึ่งย่อมจักได้เป็นระเบียบแบบแผนในการแสดง ซึ่งความเคารพบูชาพระรัตนตรัย ในโอกาสต่าง ๆ น้อมนำน้ำใจพุทธบริษัทให้มั่นคงต่อพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

พระจริยาวัตรที่ทรงทำเป็นประจำคือ ถวายผ้าไตรแด่พระสงฆ์ผู้สวดพระปาฏิโมกข์มิได้ขาด ทรงมีปิยวาจา และเป็นสุภาพิตผู้ที่เข้าใกล้ย่อมเกิดความชื่นบานและประโยชน์จากการปราศรัยของพระองค์ท่าน และทรงมีปฏิภาณเฉียบแหลมสามารถโต้ตอบและแก้ปัญหาข้อขัดข้องได้ทันทีเป็นเลิศ จนเป็นที่ยกย่องสรรเสริญทั่วไป

ต่อมาวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ เมื่อท่านมีอายุ ๘๓ ปี จึงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช โดยพระบรมราชโองการ ปรากฏในคำประกาศสถาปนาดังนี้

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) ทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกเป็นเวลา ๖ ปี สิ้นพระชนม์ ณ ตำหนักวัดสุทัศนเทพวราราม เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เวลา ๑๓.๑๐ น. สิริรวมพระชนมายุ ๘๙ ปี โดยมีพรรษา ๖๗ พรรษา

องค์ที่ 13 สมเด็จพระสังฆราช
(ม.ร.ว. ชื่น) กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศ

องค์ที่ ๑๓

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงษ์
วัดบวรนิเวศวิหาร

ประสูติ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงษ์ มีพระนามเดิม หม่อมราชวงศ์ชื่น ทรงเป็นโอรสหม่อมเจ้าถนอม และหม่อมเอม ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ ตรงกับวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๓๔ เวลา ๑๗.๐๐ น.

หม่อมเจ้าถนอม ทรงเป็นพระโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส (พระองค์เจ้านพวงศ์วรองค์เอกอรรคมหากุฎ ปรมุตมราโชรส) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงเป็นพระราชปนัดดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และได้ทรงเนื่องในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วย เพราะกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และพระอนุชาคือกรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร (พระองค์เจ้าสุประดิษฐวรฤทธิราชมหามกุฎบุรุษยรัตนราชวโรรส) ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาน้อย ซึ่งเป็นธิดาของพระอินทรอภัย (เจ้าฟ้าทัศไภย) โอรสของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ราชพัสดุของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีบางอย่าง ที่ทรงได้รับสืบต่อมา เช่น พระแท่นหินอ่อน ยังอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ประสูติที่ตำหนักในวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส (บริเวณตลาดนานา บางลำภูบน พระนคร เวลานี้)

การศึกษาและการบรรพชาและอุปสมบท

เมื่อทรงพระเยาว์ก่อนบรรพชา ได้ทรงศึกษาอักขรสมัยที่วังท่านบิดา ครูผู้สอนที่เคยรับสั่งชื่อ ครูชม เมื่อมีพระชนมายุพอจะเป็นมหาดเล็กได้ ก็ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็น " คะเด็ด " ทหารม้า ในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภมีหน้าที่ตามเสด็จรักษาพระองค์

ในจดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ฯ สยาม-มกุฎราชกุมาร ประจำวันจันทร์ที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ บันทึกไว้ว่า

"สองโมงนานแล้ว ไปเรียนหนังสือ กลับมาสี่โมง คุณชื่น มหาดเล็กมาลาบวช...."

ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมมุนี (สุมิตฺตตฺเถร เหมือน) วัดบรมนิวาสเป็นพระอุปัชฌายะ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิญาณวโรรส ในขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็น กรมหมื่น ได้ทรงเป็นพระอาจารย์ปกครองและอบรม และทรงศึกษาจากพระอาจารย์อื่นบ้าง เช่น หม่อมเจ้า พระปภากร พระสุทธิสีลสังวร (สาย) ได้ทรงเข้าสอบไล่ครั้งแรกที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ สอบไล่ได้เปรียญ ๕ ประโยค เมื่อยังทรงเป็นสามเณร

ได้ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร มีพระพรหมมุนี (กิตฺติสารตฺ-เถร แฟง) วัดมกุฎกษัตริยาราม เป็นอุปัชฌายะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา-วชิรญาณวโรรส เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๕

ในการอุปสมบทและบรรพชาในครั้งก่อน สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า ได้ทรงจัดพระราชทาน และได้พระราชทานพระอุปถัมภ์ตลอดมา

พ.ศ. ๒๔๓๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงคัดเลือกส่งเข้าสอบสนามหลวง และทรงสอบต่อได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยค ในการสอบครั้งนี้ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้เคยรับสั่งเล่าว่า มีพระประสงค์จะสอบเพียง ๕ ประโยคเท่านั้น จะไม่ทรงสอบต่อตามอย่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ซึ่งทรงสอบเพียง ๕ ประโยคเท่านั้น เพื่อมิให้เกินสมเด็จพระบรมชนกนาถ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าโปรดให้สอบต่อไป

หน้าที่การงาน

๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้ทรงจัดตั้งมหามกุฎราชวิทยาลัยขึ้น เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรม

ชั้นสูง และเป็นที่ประชุมแปลสอบไล่เรียกว่าเป็นส่วนวิทยาลัยแผนกหนึ่ง, จัดโรงเรียนขึ้นตามพระอารามเป็นสาขาของวิทยาลัยอีกแผนกหนึ่ง ฉะนั้นการสอบไล่พระปริยัติธรรม จึงสอบได้ ๒ แห่ง คือ สนามหลวงแห่ง ๑ สนามมหามกุฏราชวิทยาลัยแห่ง ๑ (ต่อมาทรงเลิกสนามมหามกุฏ ฯ) เปรียญผู้สอบได้ทรงตั้งให้เป็นเปรียญหลวงเหมือนกัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เวลานั้นทรงเป็น ม.ร.ว. ชื่น เปรียญ ได้ทรงเป็นครูรุ่นแรกของโรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นสาขาที่ ๑ ของวิทยาลัย ซึ่งเปิดพร้อมกันทุกโรงเรียน และพร้อมกับเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๓๖

๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) ได้ทรงรับเลือกเข้าในเถรสมาคม

พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ทรงรับเลือกให้เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลจันทบุรี เหตุการณ์ครั้งนั้นมีว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์บำรุงการศึกษามณฑลหัวเมือง ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ให้ทรงเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษา โปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมืองซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนาและการศึกษาได้ทั้งใน หัวเมืองและกรุงเทพ ฯ ทั่วราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑, โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเจ้าหน้าที่จัดการอนุกูลในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ จัดการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ที่จะพระราชทานแด่พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอนเป็นต้นตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จากพระคลังไปจ่ายในการที่จะจัดตาม พระราช ประสงค์นี้และโปรดเกล้า ฯ ให้ยกโรงเรียนพุทธศาสนิกชนในหัวเมืองทั้งปวง มารวมขึ้นอยู่ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เพื่อจะได้เป็นหมวดเดียวกัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้ทรงเลือกสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ซึ่งเวลานั้นทรงมีสมณศักดิ์เป็นที่ พระสุคุณคณาภรณ์ ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลจันทบุรีในศกนั้น

พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลจันทบุรี

พ.ศ ๒๔๖๗ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าคณะมณฑลอยุธยา (ตลอดมาจนทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ เมื่อ พ.ศ. ๑๔๗๑ จึงทรงลาออก)

พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงเป็นประธานมหาเถรสมาคม บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ซึ่งประชวร

พ.ศ. ๒๔๘๕ ทรงเป็นประธานคณะวินัยธร ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก

ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งธรรมและบาลี ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ก็ได้ทรงรับเลือกให้เป็นแม่กองสอบไล่พระปริยัติธรรมหลายคราว เช่นทรงเป็นแม่กองสอบไล่ที่มณฑลปัตตานี มณฑลอยุธยา เป็นต้น และทรงได้รับเลือกเป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แม่กองบาลีสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

ในด้านคณะธรรมยุตถ์

๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงโปรดมอบหน้าที่เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตถ์ให้ทรงบัญชาการแทน

พ.ศ. ๒๔๘๐ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตถ์

พ.ศ. ๒๔๙๔ เมื่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาสถึงมรณภาพ ได้ทรงรับเป็นเจ้าอาวาส วัดเทพศิรินทร ฯ ไปก่อนชั่วคราว จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๗

ฯ ล ฯ

กิจการมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงเป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ และต่อมาได้ทรงเป็นอุปนายกกรรมการ ฯ ในสมัยที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นนายกกรรมการ ฯ

พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงได้รับมอบหน้าที่การงานในตำแหน่งนายกกรรมการ ฯ จากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า (ลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๖)

เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงได้รับเลือกเป็นนายกกรรมการ ฯ ตลอดมา ทั้งนี้ได้ทรงฟื้นฟูและปรับปรุงกิจการของมหามกุฏ ฯ ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นมากมายหลายประการ

๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้ทรงมีพระบัญชาให้จัดตั้งหอสมุดมหามกุฏ ฯ ขึ้น

๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้ทรงมีคำสั่งตั้งสภาการศึกษามหามกุฎ ฯ ขึ้น เป็นรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา เปิดเรียนเป็นปฐมเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙

ในด้านการเผยแผ่ เมื่อ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ฟื้นฟูการออกหนังสือ ธรรมจักษุขึ้น และเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ จัดตั้งโรงพิมพ์มหามกุฎฯ และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ จัดพิมพ์คัมภีร์พระธรรมเทศนาเรียกว่า "มหามกุฎ ฯ เทศนา" ส่งไปเผยแผ่ในส่วนภูมิภาคตามโอกาสอันสมควร

ฯ ล ฯ

การวัด

ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้โปรดให้ทรงช่วยในการปกครองวัดมาโดยลำดับ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชในขณะที่ทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า โปรดให้ทรงเป็นพระพี่เลี้ยงร่วมกับพระราชมุนี (ชม) เพราะทรงผนวชกว่า ๓ เดือน

ในตอนหลังสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เมื่อเสด็จหัวเมืองก็ดี เสด็จไปประทับพักรักษาพระองค์ในครั้งที่สุด ที่จังหวัดสงขลาก็ดี ก็ทรงโปรดให้รักษาการวัด และโปรดให้เป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระองค์

๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสิ้นพระชนม์ ก็ได้ทรงครองวัดบวรนิเวศต่อมาทรงเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๔ ของวัดบวรนิเวศวิหาร

การปกครองวัดได้ทรงปฏิบัติตามแบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงวางไว้เป็นส่วนใหญ่ มีกรรมการวัดเป็นผู้ช่วยพิจารณา

ฝ่ายการศึกษาอบรม ได้มีเปรียญและนักธรรมเพิ่มพูนมากขึ้น การอบรมสั่งสอนพระ-ภิกษุ ได้ตั้งพระหฤทัยประทานพระโอวาทอบรมด้วยพระองค์เองโดยมาก ในตอนหลังมีพระนวกะเพิ่มมากขึ้นจนต้องจำกัดจำนวน เพราะเสนาสนะไม่เพียงพอ

การก่อสร้างในวัด ได้มีขึ้นเป็นอันมาก ที่เป็นอาคารใหญ่ก็คือ ตึกมนุษยนาค ฯ ตึกสภาการศึกษา ย่อมลงมาก็คือ ตึกลออ, โรงเรียนสามัคคีธรรม, ตึกคอยท่า และกุฎิต่าง ๆ อีกมากหลัง

พ.ศ. ๒๔๗๗ สร้างโรงเรียนสามัคคีธรรมทาน ด้วยทุนที่เหลือจากการบำเพ็ญกุศลฉลองชนมายุ ๕ รอบ ๖๐ ปีบริบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๘๑ สร้างตึกอุทิศนภวงศ์ ด้วยทุนไวยาวัจกรส่วนพระองค์

ส่วนที่สร้างในที่ธรณีสงฆ์ของวัด คือทำถนนหลังวัดและสร้างห้องแถว ๖ ห้องที่หลังวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ด้วยทุนที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงปวารณาเก็บไว้ที่พระคลังข้างที่ โปรดให้ไวยาวัจกรเบิกมาทำ

ฯ ล ฯ

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระสุคุณคณาภรณ์ ที่พระราชาคณะ

พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระญาณวราภรณ์ มีสมณศักดิ์เสมอตำแหน่งเทพพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์พิเศษเสมอตำแหน่งธรรม ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับสถาปนาเลื่อนเป็น พระราชาคณะ มีสมณศักดิ์เสมอตำแหน่งธรรมพิเศษ มีราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏขึ้นต้นเหมือนอย่างเดิม

พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รับสถาปนาให้เป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีราชทินนามว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ฯ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุกติกา

๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ โปรดประกาศสถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก

๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ประกาศเฉลิมพระนามสมเด็จพระสังฆราช ให้เต็มพระเกียรติยศ ตามพระราชประเพณี เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์และฐานันดรศักดิ์เป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ฯ ประกอบพระราชพิธี ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

พระราชอุปัชฌายาจารย์

วันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จ ฯ มาเฝ้าถวายเครื่องสักการะ แสดงพระองค์เป็นอุปสัมปทาเปกข์ (ผู้ประสงค์อุปสมบท) ในสำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออกทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสังฆสมาคม ๓๐ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระราชอุปัชฌายาจารย์เป็นประธานในการอุปสมบท และได้ทรงดำรงสมณเพศ ประทับทรงปฏิบัติพระธรรมวินัยอยู่ ณ สำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอด ๑๕ ราตรี ทรงลาผนวช ณ วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

อภิธชมหารัฏฐคุรุ

รัฐบาลแห่งสหภาพพม่า ได้ถวายเฉลิมพระสมณศักดิ์ "อภิธชมหารัฏฐคุรุ" ซึ่งเป็นสมณศักดิ์สูงสุดของสหภาพพม่า แด่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยนายกรัฐมนตรีแห่งสหภาพพม่าได้มาประกอบพิธีถวาย ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

การประชวรครั้งสุดท้าย

กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า มีพระอาการประชวรมาก มีพระโลหิตปนกับบังคนหนักต้องรีบนำเสด็จสู่ตึกสามัคคีพยาบาร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ต่อมาในเดือนกันยายน ๒๕๐๑ เริ่มปรากฏพระอาการเป็นอัมพาต แพทย์สันนิษฐานว่า เส้นพระโลหิตในสมองตีบตัน แต่ต่อมาพระอาการดีขึ้น แล้วก็กลับทรุดลงไปอีก

ครั้นถึงเวลาเที่ยงคืนของวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ฯ ประทับหน้าพระแท่นบรรทมในห้องประชวร

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้สิ้นพระชนม์เมื่อเวลา ๐๑.๐๘ น. มีพระชนมายุ ๘๕ พรรษา ๑๑ เดือนและ ๑๙ วัน

การพระศพ

เวลาเช้าวันนั้น เชิญพระศพกลับสู่วัดบวรนิเวศวิหาร เชิญขึ้นสู่พระตำหนักจันทร์ชั้นบน ครั้นเวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ ฯ ถวายน้ำสรงพระศพ แล้วเชิญพระศพลงสู่โกศ เชิญขึ้นประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าภายใต้ฉัตรถาคสีทองห้าชั้น ณ พระตำหนักเพ็ชรประกอบพระรองทองน้อย แวดล้อมด้วยเครื่องสูงตามพระเกียรติยศ พระสงฆ์สดับปกรณ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีพระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรม กลางวันกลางคืน กำหนด ๓๐ วัน ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๓๐ วัน

ในทางราชาการ ได้มีประกาศให้สถานที่ราชการทุกแห่งลดธงครึ่งเสา ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์ มีกำหนด ๑๕ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายในสัตตมวารที่ ๑ ในวาระ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน เป็นงานหลวงโดยลำดับ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ สมาคมและองค์การต่าง ๆ และพระสงฆ์ ได้มาทรงบำเพ็ญ และบำเพ็ญกุศลถวาย ประชาชนและนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนทูตานุทูตได้มาถวายสักการะพระศพต่อเนื่องกันมาเป็นอันมาก และเมื่อพ้นกำหนดสวดพระอภิธรรมของหลวงแล้ว วัดธรรมยุตในจังหวัดพระนคร -- ธนบุรี ได้จัดพระมาสวดถวายจนถึงร้อยวัน ต่อจากนั้น พระภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ผลัดเปลี่ยนกันสวดถวายต่อมาทุกคืน จนถึงวาระพระราชทานเพลิงพระศพ

คณะสงฆ์ก็ได้ประชุมกันสวดมนต์อุทิศถวายทั่วสังฆมณฑล เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๐๒

เมื่อครบรอบปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จ ฯ มาประทับเป็นประธาน ในการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการพระเมรุ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นงานหลวงตามพระราชอิสริยยศอย่างสูงทุกประการ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงหนักแน่นเคร่งครัดละเอียดถี่ถ้วน ในพระธรรมวินัย มีพระอัธยาศัยตรงมีพระวาจาและการปฏิบัติตรงไปตรงมา มีพระหฤทัยเข้มแข็ง ประกอบด้วยยุติธรรม แน่วแน่ เป็นหนึ่ง น้อมไปในความปล่อยวาง ไม่ทรงสะสม ทรงบำเพ็ญการบริจาคเสมอ โดยปกติได้ประทานฉลากแก่พระภิกษุสามเณรทั้งวัดจับเลือกบริขารปีละ ๒ ครั้ง คือในวันมหาปวารณา ถวายพระกุศล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในวันตรงกับวันประสูติ พอพระทัยในทางลูขัปปมาณิกา ปฏิบัติพระองค์อย่างพระธรรมดาสามัญ รักษาสมณสารูป และระเบียบ ทรงเห็นกาลไกล ตลอดถึงฐานะ อฐานะ สิ่งที่ทรงทักไว้ว่าอย่างไรไม่ค่อยพลาด ทรงศึกษาพระธรรมวินัยด้วยการใช้วิจารณ์เหตุผล และด้วยการปฏิบัติ อันพึงเห็นได้จากพระนิพนธ์ต่าง ๆ ทรงมุ่งสามัคคีในสังฆมณฑลให้เป็นธรรมสามัคคี วินัยสามัคคี ดำรงพระองค์ในฐานะพระสังฆบิดรพระสังฆปริณายกตามหลักอปริหานิยธรรม ทรงประสาธน์กรณีอันเกี่ยวแก่คณะสงฆ์ และพระพุทธศาสนา ให้สำเร็จผลด้วยดี ทรงเป็นที่พึ่งร่มเย็นของคณะสงฆ์ทุกฝ่าย ทรงเป็นที่เกิดเจริญพระราชศรัทธาปสาทะอย่างยิ่ง แห่งองค์พระประมุขของชาติ เอกอัครสาสนูปถัมภก พร้อมทั้งพุทธศาสนิกชนทุกชั้น ทรงประกอบด้วยพระคุณในต่าง ๆ ลักษณะอันไม่อาจกล่าวให้ทั่วถึงได้อาจกล่าวได้ว่า ทรงเป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาเป็นที่เคารพบูชาและอุ่นใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ในวาระขึ้นพุทธศักราช ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครสาส-นูปถัมภก ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสแก่ประชาชนชาวไทย มีข้อความในพระราชกระแสตอนหนึ่งว่า

"ในขวบปีที่ผ่านมา ฯ ล ฯ...... ..สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลสังฆปริณายก ก็ได้มาสิ้นพระชนม์ลง ในเดือนพฤศจิกายน นับเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่แก่ประชาชาติของเราและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ความวิปโยคที่บังเกิดขึ้น ทำให้เราทุกคนรวมทั้งข้าพเจ้าด้วยรู้สึกเศร้าสลดใจ และอาลัยในพระองค์ท่านเป็นที่สุด."

องค์ที่ ๑๔ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด)
วัดเบญจมบพิตร

องค์ที่ ๑๔
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ปลด กิตฺติโสภโณมหาเถระ)
วัดเบญจมบพิตร

ประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณมหาเถระ) วัดเบญจมบพิตร ประสูติที่บ้านในตรอกหลังตลาดพาหุรัด ติดกับวัดราชบูรณะ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อวันจันทร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒ เวลา ๑๐ ทุ่ม (๐๔.๐๐ น.) ในรัชกาลที่ ๕ บิดา คือ ขุนพิษณุโลกประชานาถ (ล้ำ) เป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี สมเด็จ (พระศรีพัชรินทรา) บรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕ เรียกกันเป็นสามัญว่าเจ้ากรมล้ำ มารดาชื่อปลั่ง

สมเด็จ ฯ เมื่อเป็นเด็กชายปลด ได้ศึกษาอักขรสมัยกับตา พออ่านออกเขียนได้แล้ว ตาก็พาไปเรียนภาษาบาลีตั้งแต่อายุได้ ๘ ขวบ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ อายุย่างเข้า ๑๒ ขวบ จึงบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ในสำนักของพระสาธุศีลสังวร (บัว) ในวัดพระเชตุพน และศึกษาพระปริยัติธรรมต่อมา

การศึกษาและสมณศักดิ์

— สามเณรปลดบรรพชาได้ ๓ เดือน ก็เข้าแปลปริยัติธรรมในสนามหลวง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ซึ่งมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร วัดราชบพิธ ทรงเป็นอธิบดีในการสอบไล่ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังการแปลในวันนั้นด้วย ในปีนั้นเป็นปีแรกที่โปรดให้นิมนต์พระภิกษุสามเณรจากวัดมหาธาตุไปอยู่ประจำในวัดเบญจมบพิตร ภายหลังแรกสร้างได้ ๑ ปี เมื่อสามเณรปลดจับแปลประโยค ๑ นั้น เป็นวันเดียวกับพระวัดเบญจมบพิตรเข้าแปลเป็นปีแรกด้วย ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระ-

เนตรเห็นสามเณรปลดเข้าแปลได้ประโยค ๑ ก็ทรงมีรับสั่งว่า "เณรเล็ก ๆ ก็แปลได้" ครั้นทรงทราบว่าเป็นลูกชายเจ้ากรมล้ำ ก็ทรงพระเมตตา โปรดให้ไปอยู่วัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม ตั้งแต่วันนั้น ครั้นในปีรุ่งขึ้นก็เข้าแปลประโยค ๒—๓ ได้ ได้เป็นสามเณรเปรียญ ๓ ประโยคในปีนั้น

— เมื่อมาอยู่ในวัดเบญจมบพิตรแล้ว ก็ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมประโยคสูงต่อไปกับสมเด็จพระวันรัต (จ่าย) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรบ้าง กับสมเด็จพระวันรัต (ฑิต) วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นผู้กำกับการวัดเบญจมบพิตรบ้าง และศึกษากับอาจารย์อื่น ๆ เช่น พระยาปริยัติธรรมธาดา ณ วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น กับทั้งได้ศึกษาเป็นประจำกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ณ วัดบวรนิเวศ เข้าสอบพระปริยัติธรรมประโยคสูงได้โดยลำดับดังนี้

สอบประโยค ๔ ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ อายุ ๑๓ ปี
สอบประโยค ๕ ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ อายุ ๑๔ ปี
สอบประโยค ๖ ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ อายุ ๑๕ ปี
สอบประโยค ๗ ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ อายุ ๑๖ ปี
สอบประโยค ๘ ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ อายุ ๑๙ ปี

สอบประโยค ๙ ได้ เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ อายุย่าง ๒๐ ปี นับเป็นอัจฉริยบุคคลที่หาได้ยากในวงการศึกษาพระปริยัติธรรมของเมืองไทย แต่ก่อนมาก็มีแต่สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ซึ่งทรงสอบพระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยคแต่ยังเป็นสามเณรในรัชกาลที่ ๓

— ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๒ อายุครบอุปสมบท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้อุปสมบทเป็นนาคหลวง ครั้นอุปสมบทมาได้ ๖ ปี มีอายุ ๒๖ ปี พรรษา ๖ ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ พ.ศ. ๒๔๖๖ เลื่อนเป็นพระราชเวที พ.ศ. ๒๔๖๙ เลื่อนเป็นพระเทพเวที พ.ศ. ๒๔๗๓ เลื่อนเป็นพระธรรมโกศาจารย์ พ.ศ. ๒๔๘๒ เลื่อนเป็นพระพรหมมุนี พ.ศ. ๒๔๙๐ สถาปนาเป็นสมเด็จพระวันรัต และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้รับสถาปนาเป็นพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

— เมื่อเป็นพระราชาคณะแล้ว ท่านได้รับหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร และในระหว่างที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์อยู่นั้น ปรากฏว่าได้รับความนิยมจากประชาชน ทั้งในสังคมชั้นสูงตั้งแต่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ลงมาจนในหมู่ประชาชน เป็นอันมาก ว่าเป็นพระเถระหนุ่มที่แสดงธรรมมีโวหารไพเราะทันสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๖ ทรงมีพระราชดำรัสชมเชยว่า "เป็นเทศนาที่เหมาะใจของข้าพเจ้ายิ่งนัก เพราะพระศรีวิสุทธิวงศ์ได้เก็บคดีธรรมผสมกับคดีโลกอย่างสนิทสนมกลมกล่อม และใช้สำนวนโวหารอันเข้าใจง่ายสำหรับบุคคลไม่เลือกว่าชั้นใด"

ภารกิจและคุณธรรม

— ได้อำนวยการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่ พระภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ ในขณะดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ ก็ได้ชำระบาลีคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก โดยถ่ายจากคัมภีร์ใบลานอักษรขอมลงเป็นอักษรไทยและตรวจแก้ไขชำระให้ถูกต้องแล้วจัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มถึง ๔ คัมภีร์ คือ อรรถกถาแห่งคัมภีร์อุทาน อิติวุตตก มหานิทเทสและจุลนิทเทส เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพมุนีก็ได้ชำระคัมภีร์บาลีพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ๓ คัมภีร์ คือ มหานิทเทส ๑ จุลนิทเทส ๑ และชาดก ๑ จัดพิมพ์เป็นเล่มรวมอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ และได้ชำระคัมภีร์ฎีกาพระวินัยปิฎกชื่อสารัตถทีปนีทั้งจบ โดยชำระจัดพิมพ์ติดต่อกันมาจนถึงเวลาเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมโกศาจารย์ เสร็จเป็นเล่มเรียบร้อยรวม ๔ เล่ม เมื่อขณะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะรองที่พระพรหมมุนีนั้น ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานกรรมาธิการ แปลบาลีพระไตรปิฎกภาษาไทย และเป็นกรรมาธิการแปลฝ่ายพระสูตรโดยเฉพาะจนสำเร็จ จัดพิมพ์เป็นเล่มโดยเรียบร้อยจบถ้วนพระไตรปิฎกในภาษาไทย

— ในด้านการแสดงธรรม ก็ได้รับยกย่องว่าแสดงโดยโวหารไพเราะทันสมัย จำแนกธรรมเปรียบเทียบให้ผู้ฟังเข้าใจถึงหลักธรรมได้แจ่มแจ้งโดยง่าย จนพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าในรัชกาลที่ ๖ ทรงมีพระราชดำรัสชมเชย และทรงยกย่องให้เป็นพระคณาจารย์โททางเทศนา ท่านได้แต่งหนังสือธรรมและเรียบเรียงเทศนาไว้มากมาย ที่มีผู้นำออก

ตีพิมพ์เผยแพร่แล้วก็มาก และในสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะแล้ว ก็ได้เป็นผู้ถวายเทศนาพระมงคลวิเสสกถา ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นประจำปีติดต่อกันมาถึง ๑๐ ปี

— ในด้านอำนวยการศึกษาพระธรรมวินัย ก็ได้ดำเนินการมาตั้งแต่เป็นผู้อำนวยการศึกษาในสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร เป็นผู้อำนวยการศึกษาในแขวงกลาง จังหวัดพระนคร เป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลพายัพ ตลอดจนเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษามาตลอดเวลา ๑๘ ปี (พ.ศ. ๒๔๘๕—๒๕๐๓)

— ในด้านบริหารคณะสงฆ์ ก็ได้ทำหน้าที่บริหารตั้งแต่ต่ำถึงสูงสุด กล่าวคือ ตั้งแต่ช่วยปกครองดูแลภายในวัดเบญจมบพิตร ในหน้าที่ผู้ช่วยเจ้าอาวาสและเมื่อเป็นเจ้าอาวาสแล้ว เป็นเจ้าคณะแขวง เป็นเจ้าคณะมณฑล เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) เป็นสังฆนายกติดต่อกันมาถึง ๘ ปี และเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ และเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สิ้นพระชนม์ ก็ได้เป็นผู้รักษาการแทนในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กล่าวคือทรงทำงานบริหารหมดทุกตำแหน่งในสงฆ์มณฑล

— นอกจากกรณียกิจดังกล่าวแล้ว ในขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัตอยู่นั้น ยังได้ปฏิบัติกรณียกิจเป็นการพิเศษอีกหลายอย่าง เช่น

๑. เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมปฏิบัติงานฉัฏฐสังคายนา จตุตถสันนิบาต (สมัยไทย) โดยเป็นประธานพิธีเปิดสมัยประชุม ณ ปาสาณคูหา ในสหภาพพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ และไปเยี่ยมเมืองที่สำคัญหลายเมืองในสหภาพพม่าด้วย

๒. เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ณ ประเทศลังกา แล้วเลยไปประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙

๓. เป็นประธานสงฆ์ในงานรัฐพิธีฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

๔. เป็นหัวหน้าคณะ และเป็นประธานไปประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดบุปผาราม เมืองปีนัง แล้วไปสังเกตการพระศาสนาในสหพันธรัฐมลายา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑

๕. เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษ ในประเทศญี่ปุ่น และเลยไปเยี่ยมทหารไทย ณ ประเทศเกาหลี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

๖. เป็นหัวหน้าคณะนำพระสงฆ์ไทยไปอยู่ ณ วัดไทยพุทธคยา ในประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

สมเด็จพระวันรัตได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญที่ควรกล่าวถึงอีก ๒ ประการ คือ

๑. เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระพรหมมุนี ได้เป็นอาจารย์และพระพี่เลี้ยงของ พลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อคราวอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔

๒. เป็นพระราชอนุสาวนาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ภูมิพล) ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อทรงออกผนวช ใน พ.ศ. ๒๔๙๙

— วัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม เป็นพระอารามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสร้างขึ้น นอกจากด้วยมีพระราชหฤทัยเลื่อมใสศรัทธาโดยมีพระราชประณิธานให้เป็นบุญนิธิกุศลสถานตามหลักในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ยังทรงพิถีพิถันในถาวรวัตถุที่ทรงสร้างและทรงประดิษฐานไว้ในพระอาราม ล้วนแต่ตั้งขึ้นด้วยรสนิยมทางศิลปเป็นอย่างสูง เป็นที่ตื่นตาตื่นใจแก่ผู้ได้ดูได้ชม ด้วยทรงตระหนักในพระราชหฤทัยเป็นอย่างดี จึงได้ทรงพิถีพิถันเลือกเฟ้นหาตัวท่านผู้ที่จะมาอยู่ดูแลปกครองเป็นเจ้าอาวาสมาแต่แรก แต่ตลอดเวลาที่สมเด็จ ฯ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้สืบต่อมาเป็นเวลา ๓๐ กว่าปี ก็ได้ปกครองดูแลพระอาราม โดยพยายามทำนุบำรุงรักษาศิลปและถาวรวัตถุในพระอารามให้คงอยู่ในสภาพอันดี เป็นที่เชิดชูศิลปกรรมอันควรได้รับการยกย่องเป็นอย่างยิ่ง นับว่าได้สนองพระราชประสงค์ สมดังพระราชประณิธานของพระมหาราชเจ้าพระองค์นั้น อันเป็นกรณีควรแก่การสรรเสริญอนุโมทนา

— สมเด็จ ฯ ดำรงสมณศักดิ์ได้บำเพ็ญกรณียกิจในการพระศาสนามาเป็นเวลายาวนาน ครั้น ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ อายุได้ ๗๑ พรรษา ๕๑ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล

สิ้นพระชนม์

— สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปรินายก มาเป็นเวลา ๒ ปี ๑ เดือน กับ ๑๒ วัน ก็สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคเส้นพระโลหิตใหญ่ในพระสมองแตก อย่างปัจจุบัน ณ ตำหนักในวัดเบญจมบพิตร เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ สิริพระชนมายุได้ ๗๓ พรรษา กับ ๒๑ วัน

องค์ที่ 15 สมเด็จพระสังฆราช
(อยู่) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วัดสระเกศ

สิ้นพระชนม์

— สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปรินายก มาเป็นเวลา ๒ ปี ๑ เดือน กับ ๑๒ วัน ก็สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคเส้นพระโลหิตใหญ่ในพระสมองแตก อย่างปัจจุบัน ณ ตำหนักในวัดเบญจมบพิตร เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ สิริพระชนมายุได้ ๗๓ พรรษา กับ ๒๑ วัน

องค์ที่ 15 สมเด็จพระสังฆราช

(อยู่) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วัดสระเกศ

๑๑๔

องค์ที่ ๑๕

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

พระชาติกำเนิด

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ พระนามเดิมว่า อยู่ พระนามฉายาว่า ญาโณทโย ประสูติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ที่เรือนแพ หน้าวัดกัลยาณมิตร อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี โยมบิดาชื่อ ตรุษ โยมมารดาชื่อ จันทน์

การศึกษาและการบรรพชาอุปสมบท

เมื่อทรงพระเยาว์ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นในสำนักบิดาผู้เป็นบุรพาจารย์ และต่อมาเมื่อมีพระชนมายุพอสมควร ได้มาอยู่ในสำนักของพระอาจารย์ช้าง วัดสระเกศ พระนคร ได้รับการศึกษาวิชาหนังสือ วิชาเลข ลูกคิด และโหราศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวกับคติภูมิเป็นที่ไปของคน ได้ทรงเล่าเรียนสืบมาจนกระทั่งได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร

เมื่อพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ในสำนักพระอาจารย์ช้าง วัดสระเกศนั้น ได้ทรงศึกษาสามเณรสิกขารวมทั้งพระธรรมและวินัยอันดีงาม ตลอดจนตำราโหราศาสตร์ทุกชนิด ปรากฏว่ามีพระปัญญาเฉียบแหลมมาก ทรงเริ่มศึกษาภาษาบาลีมูลกัจจายน์ในสำนักของพระอาจารย์ช้าง ต่อมาได้ทรงศึกษาในสำนักของพระธรรมกิติ (เม่น) บ้าง ในสำนักเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (แดง) บ้าง และในสำนักพระยาธรรมปรีชา (ทิม) บ้าง

พ.ศ. ๒๔๓๓ ครั้งยังทรงเป็นสามเณรอยู่ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นครั้งแรก ทรงได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๓๖ ครั้งยังทรงเป็นสามเณรอยู่เช่นกัน ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม

ในสนามหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้อีก ๑ ประโยค ทรงได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อมีพระชนมายุครบอุปสมบท ก็ทรงได้รับอุปสมบทกรรมที่วัดสระเกศ โดยมีเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์ เป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระธรรมทานาจารย์ (จุ่น) วัดสระเกศ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และมีพระธรรมกิติ (เม่น) วัดสระเกศ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ต่อมาหลังจากที่ได้ทรงอุปสมบทแล้ว จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีก ทรงได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีก ทรงได้เป็นเปรียญ ๖ ประโยค เมื่อทรงสอบได้เปรียญ ๖ ประโยคแล้ว ทรงคิดว่าจะหยุดสอบไม่เข้าแปลต่อไปอีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบถึงความนี้เข้า ทรงมีรับสั่งให้เข้าแปลประโยค ๗ ต่อ จึงต้องรับสนองพระกระแสรับสั่งเข้าแปลต่อไป และก็ทรงแปลได้อีก ๑ ประโยค ในปีนั้นเอง ทรงเป็นเปรียญ ๗ ประโยค (เรื่องนี้ท่านเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในเวลานั้นเป็นผู้นำพระกระแสรับสั่งมาบอก)

พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้อีก ๑ ประโยค ทรงเป็นเปรียญ ๘ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้ ทรงเป็นเปรียญ ๙ ประโยค

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช พระองค์นี้ ทรงได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยค องค์แรกในรัชกาลที่ ๕ จึงทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้นำรถยนต์หลวงมาส่งจนถึงพระอารามที่อยู่เป็นพิเศษ และนับตั้งแต่นั้นมา ถ้าเปรียญรูปใดสอบได้ ๙ ประโยค ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้นำรถยนต์หลวงส่งเปรียญรูปนั้นจนถึงที่ เป็นธรรมเนียมมาจนถึงปัจจุบันนี้

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ นับตั้งแต่ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมมาตั้งแต่ประโยคต้นจนถึงประโยคสุดท้ายคือประโยค ๙ ไม่เคยแปลตกเลย ทรงมีความเฉลียวฉลาดและปรีชาสามารถเช่นนี้หาได้ยากยิ่ง

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อทรงได้เปรียญ ๙ ประโยคแล้ว ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการสนามหลวง สอบไล่พระปริยัติธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามตลอดมา

พ.ศ. ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระคณาจารย์โท ฝ่ายคันถธุระ แล้วโปรดให้เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศสืบมาจนกระทั่งสิ้นพระชนมชีพ

พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อย้ายสนามหลวงแผนกบาลี ไปทำการสอบที่วัดเบญจมบพิตร เปลี่ยนระบบการสอบจากการแปลด้วยปากมาเป็นสอบข้อเขียน ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการตรวจประโยคด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งตั้งให้ทรงเป็นแม่กองธรรมสนามหลวง จังหวัดนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๔๖๔ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงโปรดให้เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง จังหวัดกาญจนบุรี

วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงเหนือ จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงได้รับหน้าที่เป็นแม่กองธรรมสนามหลวงมณฑลภูเก็ตอีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงได้รับหน้าที่เป็นแม่กองธรรมสนามหลวงมณฑลนครราชสีมา

วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะแขวงเหนือ จังหวัดธนบุรี ทรงได้รับหน้าที่นี้ตลอดมาจนถึงคราวเปลี่ยนแปลงใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม ตลอดมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔

พ.ศ. ๒๔๘๔ ทรงได้รับเลือกเป็นรองประธานสังฆสภา และต่อมาเมื่อประธานสังฆสภาว่างลง ก็ทรงได้รับเลือกเป็นประธานสังฆสภามาจนถึงคราวเปลี่ยนแปลงใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ทรงดำรงตำแหน่งผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชและประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

สมณศักดิ์

วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระปิฎกโกศล

วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้น ราช ที่ พระราชเวที

วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้น เทพ ที่ พระเทพเวที

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้น ธรรม ที่ พระธรรมเจดีย์

วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๘ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะตำแหน่งเจ้าคณะรอง ที่ พระธรรมวโรดม

ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ต่อมาเมื่อมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้น โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภาและรัฐบาลได้รับสนองพระบรมราชโองการให้ประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา เจ้าประคุณสมเด็จฯ ก็ได้ดำรงตำแหน่งผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมตามผลแห่งพระราชบัญญัติฉบับนั้น เจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้ทรงใช้ความรู้ความสามารถปฏิบัติหน้าที่โดยความเรียบร้อยตลอดมา

ครั้นถึงวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา ให้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล

การปกครองและการปฏิสังขรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อคราวที่ทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพเวที ได้รับพระบรมราชโองการโปรดให้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสระเกศ สืบมาจนถึงสิ้นพระชนม์ รวมเวลาปกครองวัดนี้ถึง ๔๑ ปี และเมื่อได้ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ก็ได้รับพระราชทานโปรดให้ทรงเป็นพระ-อุปัชฌาย์ให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรตลอดมา

เมื่อทรงได้รับพระกรุณาโปรดให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ก็ได้ทรงเริ่มบูรณะปฏิสัง-ขรณ์พระอุโบสถทั่วทั้งหลัง ได้ต่อหน้าชานพระวิหารให้กว้างใหญ่ขึ้น ซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ที่จะเข้าไปนมัสการพระอัฏฐารสในพระวิหารเป็นอย่างมาก ได้ทรงปฏิสังขรณ์เสนาสนะและถนนในวัดให้มีสภาพดีขึ้นกว่าเก่ามาก ได้ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์บรมบรรพตจนสำเร็จเรียบร้อย ได้ทรงสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม และหอสมุดของวัดขึ้น และได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระระเบียงรอบพระอุโบสถ และเปลี่ยนกระเบื้องเป็นกระเบื้องเคลือบทั้งหมด และได้เทคอนกรีตบริเวณรอบนอกพระอุโบสถทั้งหมด ฯลฯ

การจัดการศึกษา

ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกภาษาบาลีและนักธรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีพระภิกษุสามเณรทั้งในวัดและต่างวัดได้มาอาศัยศึกษาเล่าเรียน จนปรากฏว่ามีนักเรียนสอบไล่ได้นักธรรมและบาลีเป็นจำนวนมากเพิ่มขึ้นทุกปี

พระภิกษุที่เป็นเปรียญและนักธรรมในสำนักวัดสระเกศ ที่ได้ออกไปเผยแพร่การศึกษาในต่างจังหวัด ปรากฏว่าได้รับหน้าที่และดำรงสมณศักดิ์ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก

สำหรับพระภิกษุสามเณรและศิษย์ภายในวัด ก็ทรงจัดให้มีการประชุมอบรมและให้การศึกษาและโอวาทานุสาสนี และคำแนะนำเสมอ โดยเฉพาะพวกภิกษุและศิษย์ในวัดจะต้องได้รับโอวาทานุสสานีการศึกษาและอบรมเป็นประจำตลอดไตรมาส

ได้ทรงเป็นองค์อุปภัมภ์ สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา และสมาคมสังคม-สงเคราะห์ทางจิต ซึ่งตั้งอยู่ ณ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสระเกศ ได้จัดให้มีการบรรยายพระวินัยพระสูตร และพระอภิธรรมทุกวันเสาร์ และวันอาทิตย์ทั้งภาคเช้าและภาคบ่าย จัด

ให้มีการแสดงวิทยานิพนธ์ปีละ ๔ ครั้ง แต่ละครั้งก็มีประมาณ ๓ วัน คำบรรยายต่าง ๆ นั้นได้นำไปออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงทุกวัน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่ประชาชนผู้สนใจมากและได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง

นอกจากนั้นยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นองค์อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ของมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์มาตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตลอดมาจนถึงสิ้นพระชนม์

สิ้นพระชนม์

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมอบกายถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา มีอจลศรัทธาไม่หวั่นไหว และสมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร แม้เมื่อดำรงสมณศักดิ์สูง ก็ไม่ทรงมัวเมาในอำนาจ ไม่ว่าในการไหน ๆ ทรงเป็นนักปราชญ์ชั้นนำ มีความรู้เชี่ยวชาญ มิใช่แต่เพียงภาษามคธเท่านั้น พระองค์ยังทรงเชี่ยวชาญในอักขรสมัยไพรั่ชพากย์อีกหลายภาษา เช่น ภาษาสันสกฤต ภาษาละติน และภาษาอังกฤษ เป็นต้น ทรงเป็นพระมหาเถระผู้รัตตัญญู ทรงมีพระเมตตาธรรมประจำพระทัย มีพระกรุณาต่อชนทั่วไป มีพระอัธยาศัยละมุนละไม เป็นบุคคลที่ใคร ๆ เข้าหาได้โดยง่าย ไม่ทรงถือพระองค์ ทรงปฏิบัติศาสนกิจและสังฆกรรมต่าง ๆ สม่ำเสมอมิขาด ทรงเป็นผู้มีพระเมตตากรุณาสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และเพื่อนพรหมจรรย์โดยอเนกปริยาย ทรงเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา และส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทรงเป็นผู้เข้าถึงอรรถรสแห่งพระบาลีพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาต่าง ๆ การที่พระองค์ท่านได้ทรงเป็นผู้ชำระอัฏฐกถาวิภังคปกรณ์ ชื่อ สัมโมหวิโนทนี ย่อมนับว่าเป็นพยานให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่านเป็นอย่างดี

ต่อมาสมเด็จ ฯ ทรงประชวรด้วยโรคพระหทัย วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ทรงเข้ารักษาพระองค์ที่โรงพยาบาลศิริราช ได้ ๔ วัน พระอาการดีขึ้นก็เสด็จกลับวัดสระเกศ ครั้นวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ปีเดียวกันก็สิ้นพระชนม์ คงทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เป็นเวลา ๒ ปี และทรงมีพระชนมายุได้ ๙๐ พรรษา ๕ เดือน ๑๔ วัน ทรงเป็นสมเด็จพระ-สังฆราชองค์ที่ ๑๕ และมีพระชนม์ยืนที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมานี้

องค์ที่ 16 สมเด็จพระสังฆราช

(อาจ) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

ให้มีการแสดงวิทยาลัยทางวิทยุ [illegible] ครั้ง แต่ละครั้งก็มีประมาณ ๓ วัน คำบรรยายต่าง ๆ นี้ ได้นำไปออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงทุกวัน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่ประชาชนผู้สนใจ มากและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังทรงเป็นอาจารย์พิเศษกิตติมศักดิ์ของมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ในคณะพระพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตลอดมา จนถึงสิ้นพระชนม์

สิ้นพระชนม์

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมอบกายถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา มีองค์ศรัทธาไม่หวั่นไหว และสมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร แม้เมื่อดำรงสมณศักดิ์สูง ก็ไม่ทรงมัวเมาในอำนาจ ไม่ว่าในการไหน ๆ ทรงเป็นนักปราชญ์ชั้นนำ มีความรู้เชี่ยวชาญ มิใช่แต่เพียงภาษามคธเท่านั้น พระองค์ยังทรงเชี่ยวชาญในอักขรสมัยไพรัชพากย์อีกหลายภาษา เช่น ภาษาสันสกฤต ภาษาละติน และภาษาอังกฤษ เป็นต้น ทรงเป็นพระมหาเถระผู้รัตตัญญู ทรงมีพระเมตตาธรรมประจำพระทัย มีพระกรุณาต่อชนทั่วไป มีพระอัธยาศัยละมุนละไม เป็นบุคคลที่ใคร ๆ เข้าหาได้โดยง่าย ไม่ทรงถือพระองค์ ทรงปฏิบัติศาสนกิจและสังฆกรรมต่าง ๆ สม่ำเสมอมิขาด ทรงเป็นผู้มีพระเมตตากรุณาสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และเพื่อนพรหมจรรย์โดยอเนกปริยาย ทรงเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา และส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทรงเป็นผู้เข้าถึงบรรดาแห่งพระบาลีพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาต่าง ๆ การที่พระองค์ท่านได้ทรงเป็นผู้ชำระคัมภีร์อภิธานปทีปิกา ชื่อ สัมโมหวิโนทนี ย่อมนับว่าเป็นพยานให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่านเป็นอย่างดี

ต่อมาสมเด็จ ฯ ทรงประชวรด้วยโรคพระหทัย วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ทรงเข้ารักษาพระองค์ที่โรงพยาบาลศิริราช ได้ ๙ วัน พระอาการดีขึ้นก็เสด็จกลับวัดสระเกศ ครั้นวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ปีเดียวกันก็สิ้นพระชนม์ คงทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เป็นเวลา ๒ ปี และทรงมีพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ๕ เดือน ๑๙ วัน ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๔ และมีพระชนม์ยืนที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมานี้

องค์ที่ 16 สมเด็จพระสังฆราช
(จวน) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

องค์ที่ ๑๖

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุฏฐายีมหาเถระ)

สมเด็จพระสังฆราช

วัดมกุฏกษัตริยาราม

ประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุฏฐายีมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช ลำดับองค์ที่ ๑๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถิต ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร พระชนมายุ ๗๔ ปี

พระนามเดิมชื่อ จวน นามสกุล ศิริสม ท่านบิดาชื่อ หงษ์ ท่านมารดาชื่อ ส้มจีน ประสูติ ณ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือนยี่ ปีระกา จ.ศ. ๑๒๕๙ ร.ศ. ๑๑๖ เวลา ๐๕.๐๐ น. ณ ตำบลบ้านโป่ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี (สมัยที่ยังเป็นมณฑลราชบุรี) ทรงเป็นบุตรคนหัวปี และมีพี่น้องร่วมอุทรอีกรวม ๖ คน

การศึกษาวิชาวิสามัญ

เมื่อพระชันษาได้ ๙ ขวบ ได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดคฤหบดี ตำบลบ้านปูน อำเภอบางพลัด (ชื่อสมัยนั้น) ธนบุรี จบชั้นประถมปีที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ แล้วกลับไปอยู่ภูมิลำเนาเดิม

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชันษา ๑๕ ปี ได้เข้าฝากตัวเป็นศิษย์อยู่กับพระอริยมุนี (ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม และได้เข้าศึกษาบาลีไวยกรณ์ในสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยารามนั้น

การบรรพชาอุปสมบท

ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม โดยมีพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) เป็นพระอุปัชฌายะ พระอริยมุนี (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เป็นสรณคมนาจารย์ หลังจากทรงบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมด้วยวิริยะอุตสาหะ ต่อมาได้ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ณ พัทธสีมาวัดมกุฏกษัตริยาราม โดยมีพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) เป็นพระอุปัชฌายะ พระราชกวี (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

การศึกษาพระปริยัติธรรม

(แผนกธรรม)

พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงสอบได้นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. ๒๔๖๑ ทรงสอบได้นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงสอบได้นักธรรมชั้นเอก

(แผนกบาลี)

พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๒ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๗๖ พระชนมายุ ๓๖ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น พระกิตติสารมุนี

พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชนมายุ ๓๘ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น พระราชกวี

พ.ศ. ๒๔๘๒ พระชนมายุ ๔๒ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น พระเทพเวที
พ.ศ. ๒๔๘๘ พระชนมายุ ๔๘ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น พระธรรมปาโมกข์
พ.ศ. ๒๔๙๐ พระชนมายุ ๕๐ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น พระศาสนโสภณ
พ.ศ. ๒๔๙๙ พระชนมายุ ๕๙ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
พ.ศ. ๒๕๐๘ พระชนมายุ ๖๘ ปี ทรงสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ลำดับองค์ที่ ๑๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตร

นับตั้งแต่เป็นพระอุปัชฌายะ พ.ศ. ๒๔๘๙ จนถึงสิ้นพระชนม์ ได้ให้อุปสมบทกุลบุตรเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑,๘๔๘ รูป สัทธิวิหาริกรูปแรกคือ พระมหาประจวบ กนฺตาจาโร (ประจวบ เทียมหอม) อุปสมบท วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๙ (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชกวี รักษาการเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม) สัทธิวิหาริกรูปสุดท้ายคือ พระกมล กนฺตธมฺโม (กมล เจริญบุณย์) อุปสมบทวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔

การบำเพ็ญศาสนกิจด้านวิชาการ

พ.ศ. ๒๔๖๓ ทรงเป็นครูสอนบาลีไวยกรณ์ สำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงเป็นครูสอนมังคลัตถทีปนี สำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๔๗๑ ทรงเป็นกรรมการตรวจข้อสอบนักธรรมชั้นเอกและบาลีประโยค ๔, ๕, ๖ สนามหลวง
พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงเป็นอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงเป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงเป็นกรรมการสอบจรรยามัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงธรรมการ
พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงเป็นกรรมการตรวจข้อสอบบาลีประโยค ๗, ๘, ๙ สนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงเป็นพระคณาจารย์เอกทางเทศนา

พ.ศ. ๒๔๗๘ ทรงเป็นกรรมการเทียบวิทยฐานะเปรียญธรรม ๖ ประโยคกับมัธยมบริบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๗๙ ทรงเป็นกรรมการควบคุมการแปลพระไตรปิฎกโดยอนุมัติมหาเถร-สมาคม

พ.ศ. ๒๔๗๙ ทรงเป็นกรรมการร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์พุทธ-ศักราช ๒๔๗๙

พ.ศ. ๒๕๐๑ ทรงเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

การบำเพ็ญศาสนกิจด้านบริหาร

พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงเป็นอนุกรรมการมหาเถรสมาคม จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๑

พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงเป็นกรรมการตรวจและสะสางศาสนสมบัติ

พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงเป็นกรรมการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๔๗๘ ทรงเป็นประธานเจ้าคณะมณฑลราชบุรี

พ.ศ. ๒๔๘๔ ทรงเป็นสมาชิกสังฆสภาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕

พ.ศ. ๒๔๘๕ ทรงเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่

พ.ศ. ๒๔๘๖ ทรงเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งสังฆนายก

พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

พ.ศ. ๒๔๘๙ ทรงเป็นพระอุปัชฌายะ

พ.ศ. ๒๔๙๐ ทรงเป็นเจ้าคณะรองคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๔๙๕ ทรงเป็นสังฆนายก

พ.ศ. ๒๔๙๘ ทรงเป็นประธานกรรมการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๐๑ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๐๓ ทรงเป็นสังฆนายก (ครั้งที่สอง)

พ.ศ. ๒๕๐๕ ทรงเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

พ.ศ. ๒๕๐๘ ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช ลำดับองค์ที่ ๑๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การบำเพ็ญศาสนกิจด้านต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๗๑ เสด็จไปดูการศาสนาที่ราชอาณาจักรลาว

พ.ศ. ๒๔๘๙ เสด็จไปดูการพระศาสนาประเทศอินเดีย ลังกา

พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จไปร่วมฉลองพุทธชยันตี ณ ประเทศญี่ปุ่น และเยี่ยมทหารไทยในสาธารณรัฐเกาหลี

พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จไปส่งพระสงฆ์ไทยที่ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๐๔ ทรงเป็นผู้แทนสมเด็จพระสังฆราชไปร่วมประชุมฎีกาสังคายนา ณ นครย่างกุ้ง สหภาพพม่า

พ.ศ. ๒๕๐๗ ทรงเป็นหัวหน้าทูตคณะพุทธศาสนาไมตรี เสด็จไปเยี่ยมชาวพุทธฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลี และญี่ปุ่น ขากลับเสด็จแวะเยี่ยมสาธารณรัฐเวียดนาม และมอบพระไตรปิฎกแก่คณะสงฆ์ญวน

พ.ศ. ๒๕๑๐ เสด็จเยือนประเทศลังกาเป็นทางราชการ ตามคำทูลอาราธนาของรัฐบาลประเทศนั้น

พ.ศ. ๒๕๑๑ เสด็จเยือนสหพันธ์มาเลเซีย เพื่อทรงเป็นประธานงานพระราชทานเพลิงศพพระไทยที่ไปเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในประเทศนั้น

พ.ศ. ๒๕๑๓ เสด็จเยือนพุทธศาสนิกชนเมืองฮ่องกง ตามคำกราบทูลเชิญของพุทธสมาคมนั้น และทรงเป็นประธานเปิดประชุมสัมมนาชาวพุทธระหว่างประเทศ ซึ่งชาวพุทธฮ่องกงได้เป็นเจ้าภาพจัดขึ้นด้วย

การบำเพ็ญสมณกิจด้านสังคมสงเคราะห์

พ.ศ. ๒๔๙๓ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของคณะกรรมการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่ข้าราชการและประชาชน (ก.อ.ช.)

พ.ศ. ๒๕๐๑ ทรงเป็นประธานกรรมการมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (ก.ส.ม.) ในพระอุปถัมภ์แห่งสมเด็จพระราชชนนี

พ.ศ. ๒๕๐๕ ทรงเป็นประธานกรรมการมูลนิธิสงเคราะห์คนเป็นโรคเรื้อน (Leprosy Rolife Foundation) และทรงอุปถัมภ์ให้สร้างตึกตรวจรักษาโรคผิวหนังขึ้นในเนื้อที่ของวัดมกุฏกษัตริยาราม ด้านถนนประชาธิปไตย เพื่อบริการตรวจรักษาโรคผิวหนังให้แก่ประชาชนทั่วไป

งานนิพนธ์

งานด้านพระนิพนธ์ ได้ทรงเรียบเรียง คติธรรม, คำขวัญ, บทความ, และพระธรรมเทศนาไว้นับจำนวนร้อย ๆ เรื่อง เรื่องที่พิมพ์แพร่หลายเช่น มงคลในพุทธศาสนา นาถกรณธรรม เป็นต้น งานพระนิพนธ์ของพระองค์ มีผู้มีศรัทธามาขอไปพิมพ์แจกในงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานทำบุญอายุเป็นจำนวนมาก

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถระ) ได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เวลา ๐๙.๔๗ น. โดยอุบัติเหตุรถยนต์ของเอกชนชนรถพระประเทียบในระหว่างทางเสด็จไปในงานพิธีบำเพ็ญกุศลศพ ที่วัดปิตุลาธิราช จังหวัดฉะเชิงเทรา บนถนนสายบางนา — ตราด ระหว่างกิโลเมตร ๑๐—๑๑ ใกล้คลองสลุด ตำบลพลีใหญ่ จังหวัดสมุทรปราการ สิริรวมพระชนมายุได้ ๗๓ ปี ๑๑ เดือน ๒ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ด้วยความเศร้าสลดพระทัย ได้มีกระแสพระราชดำรัสแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พ.ศ ๒๕๑๕ ตอนหนึ่งความว่า

"...... ก่อนจะสิ้นปีนี้เอง เหตุการณ์ที่คิดไม่ถึงและไม่น่าจะเกิดขึ้นได้เกิดขึ้น สมเด็จพระสังฆราชต้องสิ้นพระชนม์โดยปัจจุบันด้วยอุบัติเหตุ ทำความสะดุ้งสะเทือนและความเศร้าสลดใจแก่พวกเราอย่างหนัก

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ทรงเป็นปูชนียบุคคลผู้ควรเคารพยิ่ง เพราะทรงเป็นที่ตั้งแห่งคุณความดี ทรงเป็นตัวอย่างของกัลยาณบุคคล ผู้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมและความสะอาดสุจริต ทรงแผ่เมตตาแก่คนทุกคนไม่เลือกหน้า ทรงเพียรพยายามประกอบกรณียกิจทุก ๆ ด้าน เพื่อเกื้อกูลความสุขของมวลชนทุกหมู่เหล่าไม่ว่าชาติศาสนาใด ด้วยความเที่ยงตรง แน่นอน และเสียสละ

ท่านทั้งหลายรำลึกถึงพระองค์ท่านดังนั้นแล้ว ควรที่จะน้อมนำมาคิดให้เห็จจริงแจ้งในใจว่า ทุกวันนี้ บ้านเมืองและตัวท่านมีความสวัสดีอยู่ได้ก็เพราะมีผู้ที่ถือมั่นอยู่ในสุจริต-ธรรม พยายามปฏิบัติและแผ่ความดีให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องร่วมกันรักษาความดีงามให้ดำรงมั่นคงอยู่ในแผ่นดิน เพื่อความเป็นปึกแผ่น ความผาสุก และความก้าวหน้าของประเทศชาติและคนไทยทุกถ้วนหน้า"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับเรื่องการพระศพไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และได้เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญกุศลถวายตามหมายกำหนดการเป็นลำดับ วาระสุดท้ายได้เสด็จพระราชดำเนินออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุหลวง วัดเทพ-ศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕.

องค์ที่ ๑๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

องค์ที่ ๑๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

(ปุ่น ปุณฺณสิริ มหาเถระ)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ มหาเถระ) แห่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นามเดิมว่า ปุ่น นามสกุลว่า สุขเจริญ นามฉายาว่า ปุณฺณสิริ เกิดเมื่อวันอังคาร แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก ตรงกับวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ณ บ้านสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี บิดาชื่อ เน้า มารดาชื่อ วัน มีอาชีพเป็นชาวนา เมื่ออายุราว ๖ ขวบ บิดาได้สอนหนังสืออยู่กับบ้านจนเรียนหนังสือแบบเรียนเร็วจบเล่ม ๑ และเล่ม ๒ แล้ว จึงส่งเข้าเรียนต่อในโรงเรียนเอกชน แต่ครูเห็นว่าท่านอ่านหนังสือได้คล่องดีแล้ว จึงมอบให้ช่วยสอนเด็กอื่น ๆ อยู่ ๑ ปี บิดามารดาก็นำไปฝากเป็นศิษย์พระอยู่วัดสองพี่น้อง แต่ก็ต้องช่วยสอนหนังสือ ต่อมาอาจารย์ให้เรียนภาษาบาลี และอักษรขอม เวลาเย็นก็ต่อบทสวดมนต์กับอาจารย์ เรียกว่าต่อหนังสือค่ำ

การศึกษาและสมณศักดิ์

ครั้นอายุ ๑๕ ปี พระอาจารย์หอม วัดสองพี่น้อง ส่งให้มาอยู่วัดมหาธาตุได้ ๑ ปี ก็ย้ายไปอยู่วัดพระเชตุพน ครั้นมีอายุย่าง ๑๖ ปีบรรพชาเป็นสามเณร พออายุ ๑๗ ปีก็ต้องลาสิกขาบทกลับไปช่วยบิดามารดาทำนาอยู่ ๑ ปี แล้วจึงบรรพชาเป็นสามเณร กลับมาศึกษาต่อ ณ วัดพระเชตุพนอีก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ศึกษาภาษาบาลีกับสมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺต) เวลานั้นเป็นพระศากยบุตติยวงศ์ และกับพระมหาปี้ วสุตฺตโม แล้วเข้าสอบไล่ได้เป็นเปรียญธรรม ๓ ประโยค ตั้งแต่ยังเป็นสามเณร ครั้นอายุย่างเข้า ๒๒ ปี ได้กลับไปอุปสมบท ณ วัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาปริยัติธรรมและบาลีของสมเด็จ ฯ ปรากฏผลเป็นลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๖ สอบได้ นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. ๒๙๕๘ สอบได้ เปรียญธรรม ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๒ สอบได้ นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบได้ เปรียญธรรม ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๕๖๖ สอบได้ เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๐ สอบได้ เปรียญธรรม ๖ ประโยค

การที่ทรงศึกษาได้ไม่รวดเร็วนัก เพราะเหตุต้องเป็นครูสอนบาลีในสำนักเรียนวัดพระเชตุพนฯ ควบคู่ไปด้วยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ เมื่อทรงเป็นเปรียญ ๔ ประโยค และพระองค์เป็นครูที่ทรงเอาพระทัยใส่ในการให้ความรู้แก่นักเรียนเป็นอย่างยิ่ง พยายามหาวิธีการที่จะทำให้นักเรียนเอาใจใส่ ขยันหมั่นเพียรในการศึกษา ให้แข่งขันกันในเชิงการศึกษา เช่น ให้นักเรียนใช้แต่หนังสือของโรงเรียนซึ่งไม่มีตัวเขียนคำแปลไว้ขึ้นมาแปล ถ้าพระภิกษุแปลขัดข้องก็ให้สามเณรที่อายุน้อยกว่าแปล เป็นการเร่งเร้าให้พระภิกษุเกิดความมานะพยายามที่จะแปลหนังสือให้ได้ดี ในจำนวนสามเณรที่เป็นศิษย์ของพระองค์ที่ทรงให้แปลหนังสืออยู่เสมอ ปัจจุบันที่ปรากฏเกียรติคุณรูปหนึ่งได้แก่ ท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (สนิท เขมจารี) พระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัณยบัฏ เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา เจ้าคณะภาค ๑๕ และกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งได้รับยกย่องจากสมเด็จพระสังฆราชว่า แปลหนังสือไม่ติดขัดไล่แบบไม่จน

เมื่อท่านมีอายุได้ ๔๕ โดยปี พรรษา ๒๔ พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นครั้งแรก โดยเป็นพระราชาคณะที่พระอมรเวที ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้เลื่อนเป็นพระราชสุธี และปีต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระเทพเวที ต่อมาอีก ๑ ปี ได้เลื่อนเป็นพระธรรมดิลก ครั้นต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระธรรมวโรดม และต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระวันรัต ต่อมาวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

ภารกิจและคุณธรรม

เมื่อเป็นเปรียญ ๔ ประโยคแล้ว ได้รับมอบให้เป็นครูสอนบาลีไวยากรณ์ชั้นมูล ๑ ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นครูสอนบาลีธรรมบท (ธมฺมปทฏฺฐกถา) กอง ๑ และ กอง ๒ แล้วเป็นครูประจำชั้นบาลีประโยค ๓ และต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการแปลพระไตรปิฎกแผนกพระวินัยอีกด้วย ได้ทำหน้าที่เป็นครูอยู่ ๒๕ ปี จนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะภาค ซึ่งมีการงานทางคณะสงฆ์มากและต้องเดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดเนือง ๆ จึงลาออกจากตำแหน่งครูเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ คือ

เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ และได้รับแต่งตั้งเป็นพระคณาจารย์เอกทางเทศนา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ขณะดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะนี้ ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ ๒๔๘๕ มีอาณาเขต ๘ จังหวัด คือ ปราจีบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และสมุทรปราการ ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ ซึ่งมีอาณาเขต ๑๑ จังหวัด คือ อยุธยา สระบุรี ลพบุรี พิจิตร ชัยนาท สิงห์บุรี กำแพงเพชร นครสวรรค์ อุทัยธานี อ่างทอง สุพรรณบุรี และในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ นั้น ได้เป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยด้วย แล้วต่อมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญในเขตภาค ๒ ซึ่งท่านเป็นเจ้าคณะตรวจการภาคอยู่ และได้เป็นสมาชิกสังฆสภา เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ครั้นรุ่งขึ้นอีก ๑ ปี เมื่อท่านมีอายุ ๕๐ โดยปีและมีพรรษา ๒๙ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชสุธี ปรีชามณฑ์ ปริยัติโกศล ยติคณิศร บวรสังฆาราช คามวาสี เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ต่อมาในปีรุ่งขึ้นท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐

ในระยะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลกอยู่นั้น ท่านได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์หลายตำแหน่งคือ

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ,พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ (เปลี่ยนแปลงเขตภาคปกครอง มี ๑๐ จังหวัด คือ ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม)

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นสังฆมนตรี ร่วมคณะซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส เป็นสังฆนายก สมัยที่ ๒

วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นสังฆมนตรี ร่วมคณะซึ่งพระศาสนโสภณ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นสังฆนายก

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นสังฆมนตรี และเป็นสังฆมนตรีสั่งราชการแทน สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ร่วมคณะซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายก

วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๗ (เปลี่ยนแปลงเขตภาคมี ๘ จังหวัด คือ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์)

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นสังฆมนตรี ร่วมคณะซึ่งสมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร เป็นสังฆนายก สมัยที่ ๒

วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นสังฆมนตรี ร่วมคณะซึ่งสมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร เป็นสังฆนายก สมัยที่ ๓ และเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปกร

นอกนั้น ก็มีตำแหน่งหน้าที่พิเศษ เช่น เป็นกรรมการที่ปรึกษาโรงพยาบาลสงฆ์

ในสมัยดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัตนั้น ท่านเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ และได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลีเปรียญตรี โท เอก เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๐๖ เป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลางและรักษาการเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ—หนตะวันออก—หนใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๙ และเป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี มาตั้งแต่วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ทั้งเคยเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช (ในคราวสมเด็จพระสังฆราชเสด็จประเทศศรีลังกา) ระหว่างวันที่ ๑๐ ถึง ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ นอกจากนี้ ยังมีตำแหน่งพิเศษที่สมเด็จฯ ดำรงอยู่เป็นประจำคือ ประธานกรรมการสงฆ์ โรงพยาบาลสงฆ์ ๑ สภานายกสภาพระธรรมกถึก ๑ กรรมการอุปถัมภ์กิตติมศักดิ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑ และประธานมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย—จิตตภาวันวิทยาลัย ๑

สมเด็จ ฯ นับเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์จากการเดินทางไปต่างประเทศมากองค์หนึ่ง ขณะเป็นพระธรรมวโรดม ท่านได้เดินทางไปร่วมประชุมฉัฏฐสังคายนา ณ ประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ เดินทางไปประเทศศรีลังกากับสังฆนายกเมื่อคราวมีงานฉลองพุทธชยันตีในประเทศนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ แล้วเลยไปประเทศอินเดียด้วย และเมื่อเป็นสมเด็จพระวันรัตแล้วก็ได้เดินทางไปเป็นประธานผูกพัทธสีมา ณ วัดไทยพุทธคยา ในประเทศอินเดีย เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๐๘ แล้วเดินทางไปสังเกตการณ์พระศาสนาในประเทศเนปาล เดินทางไปเป็นประธานผูกพัทธสีมาวัดเชตวัน ในประเทศมาเลเซีย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ เดินทางไปในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพระนิโครธารักษ์ ในประเทศมาเลเซีย เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ เดินทางไปเยี่ยมวัดพุทธปทีป ณ กรุงลอนดอนในประเทศอังกฤษ แล้วไปสังเกตการณ์พระศาสนาในประเทศเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม ลักเซมบูร์ก เยอรมนี สวิสส์ และอิตาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทยไปร่วมงานถวายพระเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ และเดินทางตามคำอารธนาของสำนักงานข่าวสารอเมริกันแห่งประเทศไทยและคำอาราธนาของอุปทูตสำนักวาติกัน ณ ประเทศไทย ให้ไปเยือนสหรัฐอเมริกาและสำนักวาติกัน ณ กรุงโรมประเทศอิตาลี ตั้งแต่ระหว่างวันที่ ๘ พฤษภาคม ถึงวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕

สมเด็จ ฯ เป็นพระเถระที่ทันสมัย สันทัดในการประพันธ์เป็นอย่างดี ปรากฏว่าท่านสนใจในการเขียนและงานประพันธ์ ชอบอ่านและสะสมหนังสือต่าง ๆ มาแต่เป็นสามเณรโดยเฉพาะหนังสือที่พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานศพ เคยเขียนบทความเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในวันสำคัญลงพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งแต่สมัยหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ โดยใช้ชื่อว่า ป. ปุณฺณสิริ และได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งชื่อ "จดหมายสองพี่น้อง" เป็นที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลฌาปนกิจศพโยมมารดา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ปรากฏว่ามีผู้สนใจกันมาก ชมกันว่ามีลีลาในการเขียนดีมาก ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ภายหลังจากหายอาพาธหนักและพักฟื้นอยู่ที่พระวิหารทิศเหนือ (ทิศพระป่าเลไลยก์) ในวัดพระเชตุพน ท่านได้เขียนหนังสือขึ้นอีกเล่มหนึ่ง โดยมีความประสงค์จะพิมพ์แจกในงานฉลองรูปหล่อของสมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺต) ซึ่งเป็นสมเด็จอาจารย์และอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ตั้งชื่อหนังสือเล่มนั้นว่า "สันติวัน" ปรากฏว่าหนังสือ "สันติวัน" ได้รับความนิยมอย่างสูงและมีผู้ขอไปพิมพ์เผย-

แพร่หลายครั้ง ต่อแต่นั้นมา เมื่อสมเด็จฯ เขียนบทความหรือเรื่องสั้น ก็เลยใช้นามปากกาว่า "สันติวัน" บ้าง "ศรีวัน" บ้าง สลับกันไป หนังสือที่สมเด็จเขียนขึ้นและตีพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว ก็มีเรื่อง พุทธชยันตี, คุณนายชั้นเอก, พรสวรรค์, อ้ายตี, เกียรติกานดา, เบื้องหลังชีวิต, และ หนี้กรรมหนี้เวร เป็นต้น ซึ่งสภาพระธรรมกถึกเคยรวบรวมพิมพ์ขึ้นตั้งชื่อว่า "ลิขิตสมเด็จ ฯ" และในขณะเป็นสังฆมนตรีและเลขาธิการ ก.ส.พ. ได้รวบรวมพิมพ์ระเบียบคณะสงฆ์ไว้ ให้ชื่อว่า "ประมวลอาณัติคณะสงฆ์" ดังปรากฏกล่าวถึงในประกาศสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม

โดยเหตุที่สมเด็จฯ เป็นนักประพันธ์ สนใจในการกวี จึงสนับสนุน "ชุมนุมภาษาไทย" ของคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยให้จัดงานวันสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ขึ้นในวัดพระเชตุพน ทุกวันที่ ๑๑ ธันวาคมของทุกปี และในบางปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนาง ฯ พระบรมราชินีนาถ ก็เสด็จพระราชดำเนินทรงร่วมในงานด้วย สมเด็จ ฯ ได้สนับสนุนเป็นกำลังใจแก่นักประพันธ์รุ่นใหม่โดยรับเป็นผู้อุปถัมภ์การกวี เช่น ชมรมนักกลอน เป็นต้น

ในฐานะเป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน สมเด็จ ฯ ก็ได้ดำเนินการปกครองสืบต่อจากเจ้าอาวาสองค์ก่อน ๆ เป็นอย่างดี และได้ก่อตั้ง "ศึกษานิธิ" ขึ้นเป็นมูลนิธิส่งเสริมการศึกษา และใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้เริ่มตั้งมูลนิธิชื่อว่า "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเป็นทุนในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนขึ้นไว้อีกด้วย

นอกจากนี้ได้ออกระเบียบให้สามเณรผู้จะบวชเป็นพระภิกษุ สอบการสวดมนต์ให้ได้ก่อนจึงจะยอมให้อุปสมบท ถ้าเป็นสามเณรเปรียญต้องสวดพระปาฏิโมกข์ได้ด้วย ถ้าสอบไม่ได้ไม่ยอมให้บวช แม้จะบวชที่อื่นก็ไม่ยอมให้มาจำพรรษาที่วัดพระเชตุพน สามเณรที่สอบได้จะไปบวชที่วัดอื่นก็ได้ แต่จะต้องเอาคู่สวดไปจากวัดพระเชตุพน ๑ รูป เป็นกรรมวาจาจารย์ ถ้าไม่เช่นนั้น ไม่ยอมรับเข้าจำพรรษาในวัดพระเชตุพน

วันธรรมสวนะ เวลาบ่ายโมงเคยมีพระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์ เป็นประเพณีประจำของวัดสมัยข้าพเจ้าเป็นเจ้าอาวาสให้เลิกการเทศนา ๒ กัณฑ์นั้นเสีย แต่ให้มีเทศนาปุจฉาวิสัชนาตั้งแต่สองธรรมาสน์ขึ้น เป็นการฝึกหัดพระแสดงธรรมโดยไม่ต้องอ่านหนังสือ ว่าปากเปล่ากัณฑ์เทศน์นั้นสิ่งของถวายพระแสดง ปัจจัยเข้าวัด แบ่งถวายพระเทศน์บ้างเล็กน้อย แต่วัดถวายพอแก่คารถ

สมเด็จฯ เป็นพระเถระที่ทรงศีลาจารวัตรเหมาะแก่สังคม มีอากัปกิริยานุ่มนวลจูงใจคนให้เคารพนับถือและเกิดศรัทธาเลื่อมใสเป็นอันดี มีโอภาปราศรัยเหมาะแก่บุคคลทุกจำพวก และที่น่าอัศจรรย์ก็คือ มีสิ่งซึ่งจะเรียกว่าเสน่ห์หรืออะไรก็ตาม ที่เป็นแรงกำลังสามารถจูงใจให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนและผู้มีเชื้อสายจีนเป็นจำนวนอันมาก ให้เคารพนับถือเลื่อมใสในศรัทธาในตัวท่าน ประชาชนทั่วไปรวมทั้งบรรดาศิษยานุศิษย์ และเด็กเล็กหนุ่มสาวคนเฒ่าคนแก่ ต่างพากันเรียกยกย่องสมเด็จฯ ท่านด้วยความเคารพนับถือว่า "ป๋า" เมื่อครั้งยังเป็นพระราชาคณะ ก็พากันเรียก "ป๋า" เฉยๆ หรือ "เจ้าคุณป๋า" และเมื่อท่านเป็นสมเด็จพระราชาคณะแล้ว ก็ยังพากันเรียกว่า "ป๋า" หรือ "สมเด็จป๋า" หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้เป็นนักปราชญ์และนักประพันธ์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุค ได้เขียนบรรยายสดุดี

เพราะภารกิจที่ทรงเกื้อกูลเป็นคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและพสกนิกรชาวไทยมากหลาย และทรงคุณธรรมอันประเสริฐ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (เมื่อตำแหน่งพระสังฆราชว่างอยู่) เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕ ดั่งสำเนาต่อไปนี้

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

(ทรงลงพระปรมาภิไธย) ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ได้ว่างลงเป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะ ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพื่อจักได้บริหารการพระศาสนาให้สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ และตามระเบียบราชประเพณีสืบไป และโดยที่ได้ทรงสดับคำกราบบังคมทูลของหัวหน้าคณะปฏิวัติและสังฆทัศนะในมหาเถรสมาคมโดยเอกฉันทมติ

จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระวันรัต เป็นพระมหาเถระเจริญในสมณคุณเนกขัมปฏิบัติ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร รัตตัญญูมหาเถรกรรณธรรม ดำรงสถาพรอยู่ในสมณพรหมจรรย์ตลอดมาเป็นเวลาช้านาน ได้ประกอบกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์พุทธจักร

และอาณาจักรอย่างไพศาล ดังมีอรรถจริยาปรากฏเกียรติสมภาร ตามความพิสดารในประกาศสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะมหาสังฆนายก เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๔ แล้วนั้น

ครั้นต่อมา สมเด็จพระวันรัต ยิ่งเจริญด้วยอุตสาหะวิริยาธิคุณมิได้ท้อถอย สามารถประกอบพุทธศาสนกิจยังการพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับตลอดมา ในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ สมเด็จพระวันรัตก็ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง เป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี และเป็นแม่กองงานพระธรรมทูต ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อนึ่ง ในคราวที่สมเด็จพระสังฆราชเสด็จไปเยือนประเทศศรีลังกาเป็นทางราชการ ตามคำกราบทูลอาราธนาของรัฐบาลประเทศนั้น สมเด็จพระวันรัตก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๐ ในการปริยัติศึกษาเป็นกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ตั้งแต่ชั้นเปรียญตรีถึงชั้นเปรียญเอก ในฐานะนายกสภาแห่งสภาพระธรรมกถึก ได้จัดตั้งทุนไว้สำหรับส่งเสริมให้พระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ เป็นผู้อุปถัมภ์อภิธรรมมูลนิธิวัดพระเชตุพน ฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการให้การศึกษาพระอภิธรรมแก่ประชาชน และได้จัดสร้างอาคารเรียนขึ้น ๑ หลัง สำหรับใช้เป็นสถานศึกษาพระอภิธรรม ในการปกครองพระอารามก็ได้เอาใจใส่ควบคุมดูแลระวังรักษา และจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมปูชนียวัตถุและสิ่งก่อสร้างในพระอาราม ซึ่งชำรุดทรุดโทรมเสียหายทั้งในบริเวณพุทธาวาสและสังฆาวาส ให้กลับคืนดีในสภาพมั่นคงถาวรสะอาดเรียบร้อยดีขึ้นตลอดมา ดังเป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว อนึ่ง สมเด็จพระวันรัตได้จัดตั้งมูลนิธิขึ้นไว้เป็นทุนถาวรสำหรับบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม เริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ เป็นต้นมา มูลนิธินี้ได้รับพระราชทานนามว่า "มูลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้า" นับว่าสมเด็จพระวันรัตเป็นผู้ทรงคุณธรรม มีปรีชาสามารถในการปกครองพระอารามหลวงที่สำคัญเป็นอย่างดียิ่งสมพระราชประสงค์ ในการส่งเสริมการศึกษาของชาติ ในฐานะนายกสภาแห่งสภาพระธรรมกถึกได้จัดพระภิกษุไปเป็นครูสอนศีลธรรมแก่นักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ในส่วนกลางตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งถึงปีที่ห้า นอกจากนั้นสมเด็จพระวันรัตยังได้รับพระมหากรุณาโปรดให้เป็นประธานดำเนินการก่อ

สร้างโรงเรียนสงเคราะห์เด็กอนาถาที่วัดศรีจันทรประดิษฐ์ จังหวัดสมุทรปราการ ที่วัดสันติการาม และที่วัดป่าไก่ จังหวัดราชบุรีอีกด้วย ส่วนการพระศาสนาในต่างประเทศ สมเด็จพระสังฆราช ได้ไปเป็นประธานสงฆ์ในการผูกพัทธสีมา วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย แล้วเลยไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศเนปาล เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๙ ไปเป็นประธานสงฆ์ในการผูกพัทธสีมา วัดเชตวัน สหพันธ์มาเลเซีย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ไปเยี่ยมวัดพุทธปทีปประเทศอังกฤษ แล้วเลยไปสังเกตการณ์พระศาสนา ณ ประเทศเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม ลักเซมเบอร์ก เยอรมันนี สวิส และอิตาลี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทยไปร่วมงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ ได้รับอาราธนาจากรัฐบาลอเมริกันให้ไปเยือนสหรัฐอเมริกา และสมเด็จพระสันตะปาปา ประมุขแห่งศาสนาคาทอลิก ได้อาราธนาให้ไปเยือนสำนักวาติกัน เพื่อเป็นการส่งเสริมสัมพันธไมตรีและความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา

บัดนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สมเด็จพระวันรัตเป็นผู้เจริญยิ่งด้วยพรรษายุกาลรัตตัญญูมหาสถาวีรธรรมมั่นคงในพระพุทธศาสนา เป็นอจลพรหมจริยาภิรัต สงเคราะห์พุทธบริษัทปกครองคณะสงฆ์ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้เป็นครูและอุปัชฌายาจารย์แก่มหาชนเป็นอันมาก มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายไพศาลเป็นที่เคารพสักการของพุทธศาสนิกบริษัททั่วสังฆมณฑล ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑล เพื่อเป็นศรีศุภมงคลแด่พระบวรพุทธศาสนาสืบไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดสถาปนา สมเด็จพระวันรัต ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสังฆปรินายก ตรีปิฎกกลาสุโกศล วิมลคัมภีรญาณ ปุณณสิริภิธาน สังฆวิสุตปาวจนุตตมสิกขวโรปการ ศีลขันธสมาจาร สุทธิปฏิบัติ พุทธบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ อดุลธรรมวิสารสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นประธานในสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในสังฆมณฑลทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสริยยศ

ซึ่งพระราชทานนี้ จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติวิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ให้ทรงมีพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมประดับพระอิสริยยศ ๑๕ รูป คือ พระทักษิณคณาธิกร สุนทรธรรมสาธก พุทธปาพจนดิลกมหาเถรกิจการี คณาธิบดีศรีรัตน-คมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระอุดรคณาภิรักษ์ อัครศาสนกิจบรรหาร มหาเถรา-ธิการธุรการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑ พระครูธรรมกถา-สุนทร ๑ พระครูวินัยกรณ์โสภณ ๑ พระครูพรหมวิหาร พระครูพระปริต ๑ พระครูฌาน-วิสุทธิ์ พระครูพระปริต ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพิมลสรภาณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิศาลสรคุณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูวิบูลบรรณวัตร ๑ พระครูพิพัฒน์-บรรณกิจ ๑ พระครูสังฆบริหาร ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสิริสวัสดิ์สถาพร ในบวรพุทธศาสนา เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นปีที่ ๒๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ นี้ พระองค์มีพระโรคประจำกระเสาะกระแสะมาตั้งแต่ก่อนเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเข้า ต้องมีภาระธุระที่จะต้องทรงปฏิบัติมากขึ้น มีเวลาพักผ่อนน้อยลง เป็นเหตุให้โรคาพยาธิกำเริบมากขึ้น สุดที่จะเยียวยารักษาได้ ครั้นถึงวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ก็สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ ๘๓ ถนนบำรุงเมือง โทร. ๒๑๐๓๗๘ นางบุญชู ธรรมาชีวะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๗